

FORSKØNNELSEN

ILLUSTRERET TIDSSKRIFT
UDGIVET AF FORENINGEN TIL
HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

© VII. AARGANG ©

KJØBENHAVN · MDCDXVII

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN

NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
* betegner, at den paagældende Artikel er illustreret.	
*Kastellet. Af BERING LIISBERG	2
*En tidligere Plan til Kastelets Omdannelse	12
Uddrag af Aarsberetningen for 1916	14
Kristian Kongstad Af A. B.	16
»Forskønnelsesforeningens Venner«	17. 100. 123
Nye livsvarige Medlemmer	18
Litteratur	9
Bogen om København	19
»Forskønnelsen«	19
Til Medlemmerne	19
*Vesterbros Apotheks Gaard	20
Rettelse	20
*Butiksvinduer. Store eller smaa Ruder	21
*Krigsplakater. Af H. BR.	27
*Lille Mølle paa Christianshavns Vold	28
»Hesten«. Af L. M. og A. B.	30
Generalforsamlingen	31
*Blade af Byens Billedbog	32. 55
*Billedkunst i det Frie. Lejlighedsbetragtninger af SIGURD MÜLLER .	33
*Grønnegaarde og Gaardhaver i den gamle By. Af GEORG NYGAARD.	41
*»Stanleys Gaard«, Overgade o. V. Nr. 6	48
*Gamle parisiske Skilte. Af HENNING BRØCHNER	49
»Hesten«. Af fhv. Statsbanedirektør O. F. A. BUSSE	56
Nyboder	56
*Sct. Petri Kirkes Urtegaard og Gravkapellerne ved Kirken. Af GEORG NYGAARD	57
*Ombygningen af Niels Brocks Gaard, Strandgade Nr. 36	67
*Byen med de skønne Taarne. Tekst af SOPHUS MICHÆELIS. Tegninger af A. BLOM	74. 99
Altanbeplantning. Af J. N. RISUM	76
*»Hesten«. Af E. ERSTAD JØRGENSEN og N. V.	78
*Havebyen«. Et Nutidsproblem	81
Forslag til et Nationalmuseum i Kastelet	100
Forandring af Kontortid	100
*Det monumentale i Kunst. Af Docent P. JOHANSEN	101
*Gadekunst. IV. Lygter. Af HENNING BRØCHNER	113

BILLEDFORTEGNELSE

	Side		Side
Sjællandsporten. Tegning af <i>Kr. Kongstad</i>	3	Statsminister H. Stampes Gravkammer	63
Kjøbenhavn set fra Soen 1759	2	Gravmæle over Joh. Boye-Junge og Hustru	64
Udsigt fra Kastelsvolden over Langelinje og Orlogsværftet	4	Bernh. Møllmann	65
Prospekt af Langelinje	5	Strandgade 36. Facaden mod Strandgade	67
Udsigt fra Flagbatteriet. Efter Maleri af C. Købke	6	Wildersgade	67
Broen ved Norgesporten. Efter Maleri af C. Købke	7	Gaarden før Ombygningen set mod Wildersgade	68
Sjællandsporten set indvendig fra	8	Samme Parti efter Ombygning	68
Kastelskirken	9	Planer af Gaarden før og efter Ombygningen	68
Smedelinjen	10	Opgang til det nye Pakhus	69
Det gamle Salutbatteri	10	Port i Gaardsiden mod Strandg.	69
Grundplan af Kastellet 1666	11	Staldbygningen	70
En tidligere Plan til Kastellets Omdannelse	13	Tagparti af det nye Pakhus	71
Vesterbros Apoteks Gaard	20	Det nye Pakhus	71
»Verden og Vi«s Butik, Nørregade 3	21	Gaarden før Ombygningen, set mod Strandgade	72
Interior fra samme Butik	21	Samme Parti efter Ombygning	72
Ejendommen Gl. Strand 38 inden Ombygningen	22	Indgangsdør til C. J. Caroe's Kontorlokaler	73
Samme efter Ombygningen	23	En Række Ulmus Horsholmi	79
A. M. Hirschsprung & Sønners Tobaksudsalg, Hj. af Frederiksberggade og Gl. Torv	24	Købmandshus i Havekolonien Altenhof	81
Et af Butiksvinduerne af samme	25	Grundplan af Havebyen Letchworth	82
Interior fra samme	26	Bournville	83
Krigsplakat. Tegning af <i>Ludv. Hohlwein</i>	27	Hus i Letchworth, opført for 2700 Kr.	84
do. Tegning af <i>Lucien Bernhard</i>	28	— — — 2340 Kr.	84
Ny Indgangsdør til »Lille Mølle«	29	Howard Hall i Letchworth	85
Den nye Port i Sct. Petri Kirkemur. Tegning af A. Blom	32	Frederikskirken (Frise). Tegn. af A. Blom	74
Badende Kvinde. Af R. Bøgebjerg	34	Børstaarnet. Tegn. af A. Blom	75
Havebænk. Af J. J. Bregne	35	Post- og Butiksbygning i Bournville	85
Brønd. Af <i>Utzon Frank</i>	37	Hus i Letchworth	85
Havtroid. Fontæne af N. Hansen-Jacobsen	38	Grundplan af Havebyen Port Sunlight	86
Danaide. Af J. J. Bregne	39	Hellerau	87
Springvandsfigur. Af <i>Jens Lund</i>	40	Fra Havebyen Hellerau	88
Søkvæsthusets Have, Overgade o. V. 60	41	do.	89
Fra Prof. Barnekows Have, St. Kongensg. 72. do. do. do.	42	do.	90
do. do. do.	43	Grundplan af Havebyen Margarethenhöhe	91
Gaarden i Lille Strandstræde 12	44	Fra Havebyen Margarethenhöhe	92
do. i Ny Vestergade 17	45	do.	93
Tomrer Kroens Have, Adelgade 27	46	do.	95
Gaardsiden af Ehlers Kollegium	46	do.	96
Slotsforvalterens Have, Rosenborg	47	do.	97
Gaarden i Sølgade 32	47	do.	98
»Stanleys Gaard«, Overgade o. V. 6	48	Vor Frelsers Kirkes Taarn. Tegn. af A. Blom	99
Gamle parisiske Skilte:		Zeustemplet i Olympia (Østgavlen)	101
»Le gagne Petit«	49	Bernini: Obelisk	102
»Le petit Dunkerque«	49	Michelangelo: Moses	103
»Le soleil d'or«	50	Donatello: Gatamelata	104
»Le cygne de la Croix«	50	Saly: Frederik V.	105
»Le bon Coing«	51	Tizian: Carl V.	107
»Le Cerf«	51	Charlottenborg	109
»Le Chat Noir«	52	Sølgadens Kaserne	111
»Le Chat qui dort«	52	Gamle Raadhus	112
»Le petit Bacchus«	53	Lygtearm(?) paa Charlottenborg	113
»L'Enfant Jésus«	53	Lygte paa Place de la Carrière i Nancy	114
»L'Homme Armé«	54	do. - Palazzo Strozzi i Firenze	115
»La Coquille d'or«	54	do. ved Marmorbroen	116
»A la bonne Source«	54	do. - Slotskirken	117
Børsen. Tegning af <i>Kr. Kongstad</i>	55	do. - Springvandet paa Amagertorv	117
Urtegaarden (ved Sct. Petri Kirke)	57	do. - Raadhusrampen	117
Parti fra Kirkepladsen	58	do. - Gamle Raadhus	117
Kirkegaardsmuren mod Nørregade	58	Lygtearm i Løngangsstræde	118
Den gl. Urtegaards Mur mod Larslejstræde	59	Kandelaber ved Niels Juels Statue	119
Kirkegaardsmuren set mod Porten ved Telefonhuset	59	Lygte i Nyhavn	119
Fra det gamle Kapel	60	Lygteholder paa Regensen	119
Gravmæle over J. G. Becker	60	Lygte i St. Kongensgade (Nyboder)	120
Udsigt gennem det lange Kapel	61	Lygtestander paa Kongens Nytorv	121
Gravmæle over Etatsraad E. Weyse og Hustru Walter Titley og Hustru	61	do. ved Knippelsbro	121
	62	do. - Hj. af Østerbrog, og Ø. Farmg.	122
		Fabrikant V. Schulstads Gravsted	124
		Arbejd. Byggeforenings Huse ved Lyngbyvej	124

SJÆLLANDSPORTEN
I KASTELLET
TEGNING AF KR. KONGSTAD

Kjøbenhavn, set fra Soen 1759 (i Billedets I)

KASTELLET

AF BERING LIISBERG.

VOLDENE omkring Kjøbenhavn er faldne, jævned med Jorden, og Stadsgraven er kastet til. De skyggefulde Boulevarder, der, som det saa smukt hed, skulde give Erstatning for Voldenes Tab — man dristede sig dog ikke til at sige, at de ogsaa skulde erstatte Ødelæggelsen af Stadsgraven og al dens idylliske Skønhed — er nu ogsaa forsvundet. I deres Sted faar vi en trøsteløs Stenbro, som man vil søge at pynte paa med nogle Blomsterrabatter. Og nu kan vi spasere paa den og tænke over, hvad der engang har været og hvad det er blevet til, medens vore Nerver fornærmes og irriteres af de underjordiske Togs Rysten og Stønnen og svovlet Røg stiger op dernede fra og fylder vore Lunger.

Hvad der er borte, er borte og kommer aldrig mer igen. Men endnu har vi Kastellet tilbage, den skønneste Del af hele det gamle Fæstningsanlæg, saa vist som det forener Voldenes og Kastelgravens landskabelige, karakteristiske Skønhed med historiske Minder og med den pragtfulde Udsigt over Kjøbenhavns Havn og Red.

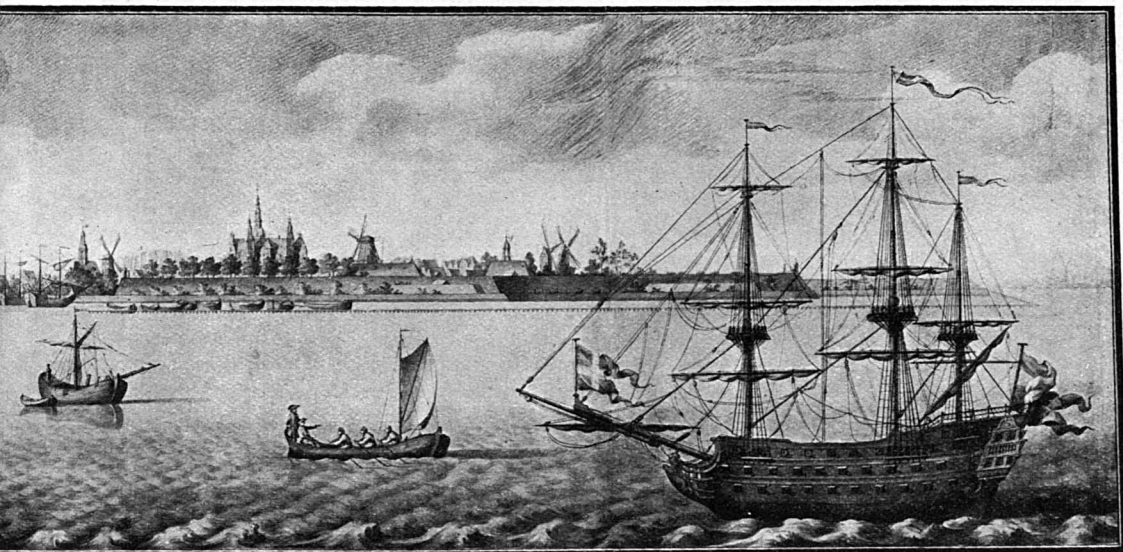
Men Fremskridtet har allerede hugget sin gridske Klo i det skønne Billede. Frihavnsbanen har skaaret Gab ind i Voldene baade mod Nord og mod Syd, og Togene hvæser paa en ganske upassende Maade gennem den gammeltdags Soldaterby. De virker forstyrrende, de hører ikke til i det smukke, engang saa hele

og harmoniske Billede af den lille Fæstning. De to Gab i Voldene bryder baade dens Idee og dens Skønhed. Men en stor Del af Kastellet er endnu uberørt. Det er vel værd at slaa et Slag for at bevare, hvad der er tilbage.

Af den Ensomhed og Stilhed, Smedelinien og Kastelsvolden henligger i, tør man vistnok drage den Slutning, at Kjøbenhavnerne, en meget stor Del af dem i alt Fald, ikke aner, hvilken Perle de ejer i Kastellet. Men hvis de en Morgenstund læste i deres Avis, at Kastellet var overgaaet til et eller andet Selskab, at Voldene skulde sløjfes, væltes ned i Kastelgravens, »Smedelinien« raseres og moderne Beboelseshuse samt Fabriker med røgspyende Skorstene rejse sig paa dets Grund, saa vilde de maaske blive forfærdede, men saa vilde det være for sent.

Men det vilde ikke være første Gang og bliver sikkert heller ikke sidste Gang, at Hr. Sørensens vaagner for sent.

Livskilden for vor By er og har alle Dage fra dens allerældste Tid været dens Havn. Fra det Øjeblik Absalon byggede dens første Kastel Borgen paa Holmen foran Byen, »finge — som Saxo siger — Borgerne Tryghed til Sejling og Havn«. Borgen laa ved Indløbet til Havnen — den nuværende Kanal mellem Slotsholmen og Byen — og umiddelbart ved den

et). Efter »Danmarks gamle Hovedstad«.

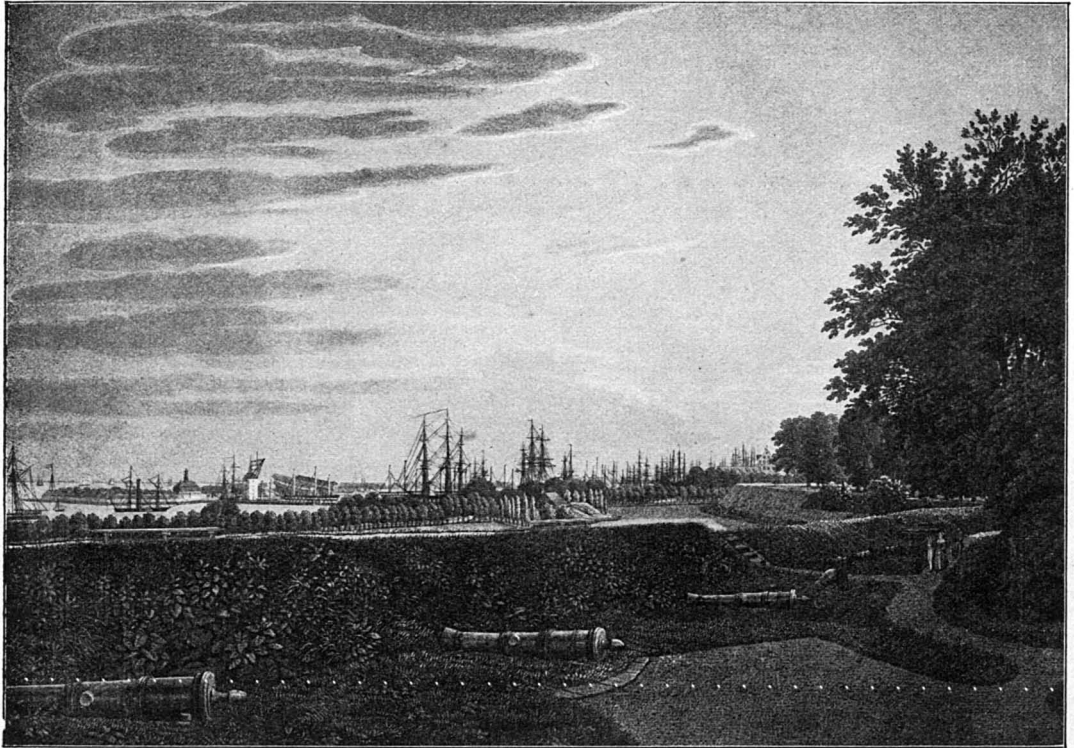
laa Toldboden og Bommen, med hvilken Borgens Herre efter Behag kunde aabne eller lukke for sin Havn.

Men Byen voksede frem fra dens oprindelige Plads bag Borgen, og Skibene voksede i Antal og Størrelse og kunde ikke længer finde Plads eller Vanddybde nok i den gamle Havn inden for Bommen. Da Christian IV i 1606 af Byens Borgere købte det store Terrain, der i Korthed kan betegnes som den Del af Kjøbenhavn, der ligger mellem Gotersgade, Søerne og Kastellet, var det ikke, som det ofte hedder sig, for at faa Plads til at anlægge en ny Have, men det var for at sikre sig Plads til en haardt tiltrængt Udvidelse af Byen med dens Værn og dens Havn. Det var denne sidste, han tænkte mest paa. Thi ikke blot laa Indløbet til selve Købmandshavnen »Ved Stranden« aaben og uden Forsvar, men det samme gjaldt hele Skibsværftet paa Bremerholm og selve Orlogsflaaden, der laa fortojet mellem Pæle omtrent fra nuværende Nyhavns Hoved ud ad Toldboden til.

Det første Skridt Christian IV tog for at værne Havnen og Flaaden var Anlægget af Christianshavn i 1618, i Virkeligheden det Kastel eller Citadel, som sammen med Løngangen, der var anlagt af den samme altidaarvaagne Konge, frelst Kjøbenhavn i 1659, ligesom hans Plan om at rykke Byens Befæstning ud til Søerne vilde have frelst Kjøbenhavn fra Bombardementet i 1807, om den var bleven udført.

Men Christianshavn kunde ikke beskytte Flaadens Skibe. Naar de kunde ligge som

de laa paa en aaben Kyst, skyldtes det Rævs-halen, den lange smalle Grund eller Stenrev, der som en Svans strakte sig, snart lige under, snart lige over Vandet, fra Amagers Nordspids ud i Højde med Toldboden, hvor den delte sig i to Grene: den ene løb ud mod Nord og paaden blev senere Rævs-haløen og Lynetten anlagt; den anden bøjede af i ret Vinkel mod Vest over mod Toldboden. Her stoppede den pludselig op med et brat Fald mod Dybet. Og her, yderst paa Grunden, byggede Christian IV et Blokhus, d.v.s. et lille Søfort, og et ganske lignende ligeoverfor, paa Landgrunden, paa den anden Side af det omtrent 65 Meter brede Indløb til Havnen. Og endnu staar der to Vagthuse paa Blokhusenes Grund som Mærkepæle for den fortrinlige Havn, Christian IV ved denne Udvidelse skaffede sin Hovedstad, Bommens Vagt og Toldbodvagten; fra den første blev Bommen draget for eller draget fra for at lukke eller aabne for Havnen, og inden for den anden blev Toldboden lagt. Og samtidig blev der bag den arbejdet paa en stor Skanse til yderligere Forsvar for Havnen og Flaaden; efter et gammelt Landingssted inden for Toldboden fik det Navnet Værket ved St. Anne Bro; efter Christian IV.s Død blev det udvidet og forbedret og fik Navnet Frederiks Kastel. Fra nu af tjente Kastellet ikke længer alene som Værn ved Indløbet til Havnen, men tillige som Støttepunkt for Byens Landbefæstning, der — paa-begyndt af Christian IV og fortsat af Frederik III — nu fra Løngangen ved Vandkunsten strakte sig i en Bue uden om Byen til

Udsigt fra Kastelsvolden over Langelinje og Orlogsværftet. Efter »Danmarks gamle Hovedstad«.

Værket Nord for St. Annebro eller Frederiks Kastel.

Kastellet kom ikke til at spille nogen virksom Rolle i den Nat, der blev afgørende for Byens og Rigets Skæbne, Stormnatten 10—11. Februar 1659. At dette ikke skete, skyldes — som saa mange skæbnesvangre Begivenheder i Verden — en Tilfældighed. Fortroppen af den svenske Styrke, der under Banér skulde angribe Østerport og Kastellet, hvor Niels Juel stod med sine Søfolk, rede til at give dem en varm Modtagelse, tog i Nattens Mørke Fejl af Vejen og kom ind mod Volden længere mod Vest mellem Peuchlers og Quitzow's Bastioner, omtrent ud for Stokhuset. Og Kastellet fik dengang lige saa lidt som senere nogen egentlig Ilddaab.

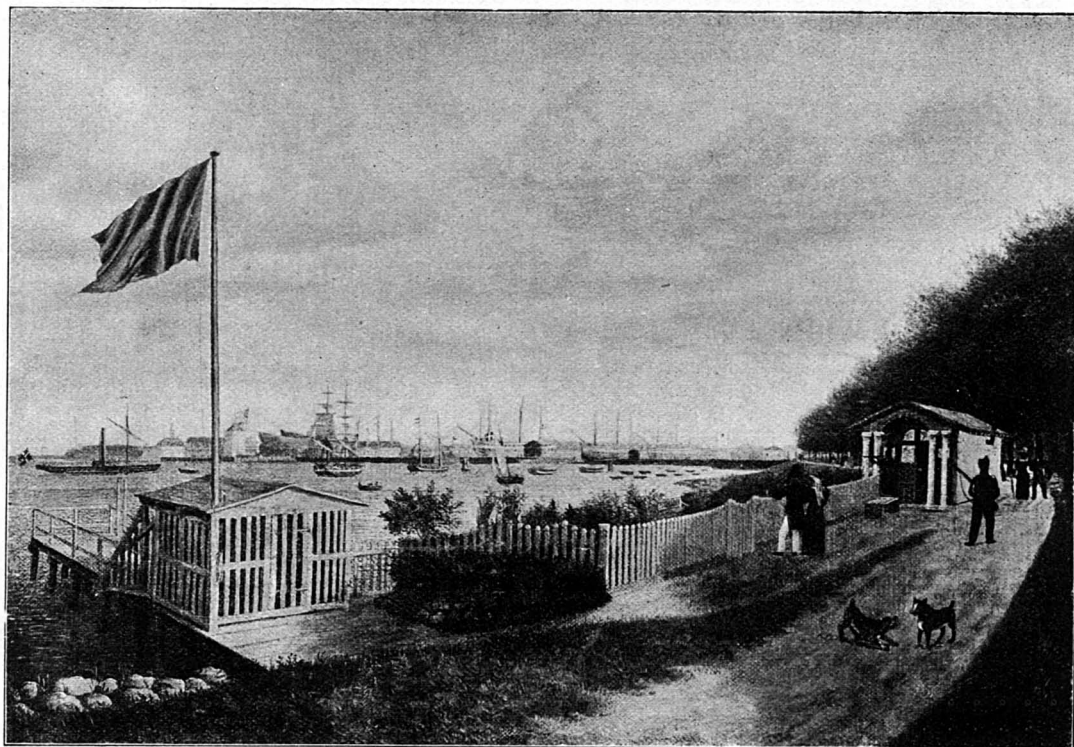
Værket ved St. Anne — og ved denne Betegnelse maa man ikke blot tænke paa det enkelte Punkt, det gamle Landingssted ved St. Anne Kapel, men paa hele Strækningen op til Volden med Sømandsbyen Nyboder, der skulde hedde St. Anneby — var bygget mere paa Opfyldning end paa fast Grund. Det fremgaar allerede af den første Beskrivelse vi har af det, idet Baron de Courmesvin, der var her i 1629, fortæller i sin Rejsebeskrivelse:

„Nær ved det Sted, hvor Kongens Skibe ligger« — altsaa hvor nu Kvæsthusbroen er og i dens Forlængelse — »er der et Sted i Havet mærket med Pæle, 40 Favne i Firkant, hvor det var Kongens Øjemed før Krigen (altsaa før 1625) at bygge et Kastel ved Havnens Munding og indelukke Holmen (d. v. s. Bremerholm med Værftet) i Byen. Det er ikke ubekvemt at bygge der, thi Havet er stille og der er ingen Ebbe og Flod. Indgangen til denne Havn er vanskelig, nemlig et snævert Løb mellem to Sandbanker (Landgrunden og Rævs-halen), der er betegnet ved to Tønder. Dersom man ikke er kendt, er det vanskeligt at komme ind. De store Skibe sætte sædvanlig deres Anker uden for Tønderne og losse deres Varer i Baade, som derefter opløse dem igen ved Byens Skibsbro. Herude have de tillige Tilladelse til at have Ild under Kabysen, hvilket er forbudt ombord i Skibe, der ligger mellem Tønderne og Byen, da man frygter, der kunde komme Ild i Kongens Orlogsskibe«.

De to Tønder, som Franskmanden omtaler, laa altsaa som Mærker for at betegne Indløbet. Blokhuse selv kunde i øvrigt nok tage sig ud som et Par Baaker eller Sømærker.

Af Frederiks Kastel har man en Tegning udført af en Officer ombord i et af Skibene af

Prospekt af Langelinje c. 1840. Efter »Danmarks gamle Hovedstad«.

den hollandske Hjelpeflaade, som i Efteraaret 1658 slog sig igennem ved Kronborg og Hveen og ankrede paa Kjøbenhavns Red. Af den fremgaar det, at Voldene, der ikke havde nogen synderlig Højde, var indrammet, eller bedre afstivet ved Hjælp af Rækker af nedrammede Planker med en Bræddebeklædning, der skulde hindre Jorden i at skride ud i Søen. Det var saaledes et ret primitivt Forsvarsværk, og man forstaar, at Frederik III med den nylig afsluttede lange og haarde Belejring i Minde, ikke kunde have stor Tillid til det.

Men Frederik III havde efter Fredsslutningen og efter Regeringsforandringen i 1660 andre Grunde, som kunde gøre det ønskeligt for ham, at have en særlig Reduite, en lille Fæstning i den befæstede Hovedstad, som han kunde trække sig tilbage til, om den stærke Misfornøjelse i Byen efter Enevældens Indførelse skulde bryde ud i Oprør. Hvad ingenlunde vilde kommet ham fremmed for, og hvad han i Virkeligheden i en vis Periode har frygtet mere end een Gang.

Det nye Kastel skulde da ikke blot være et Værn for Hovedstaden mod ydre Fjender men tillige et Værn for Kongefamilien og den nylig oprettede Regeringsform mod indre Modstandere, i første Række mod Kjøbenhavns Borgere.

Og at det straks opfattedes som et saadant af disse, fremgaar klart af den Forbitrelse det vakte og som særlig vendte sig mod dets Ingeniør og Bygmester, der endog troede sig truet paa Livet.

I sit Ønske om at gøre Kastellet til et Værk, der som et Udtryk for den moderne Fortifikations Videnskab fuldstændig stod paa Højde med Tidens Fordringer, indkaldte Kongen den hollandske Ingeniørofficer HENRIK RÜSE, der ikke blot havde udgivet et videnskabeligt Arbejde om den moderne Krigsbygningskunst, men som havde ført sine Ideer ud i Livet og bygget en Række Fæstninger for forskellige Fyrster i Nord-Tyskland. Han kom hertil i 1661 og indgav allerede i Juli Maaned en Plan til Ombygning af Frederiks Kastel. Samtidig overdroges det ham — ved Siden af at gøre en Tegning til Ulfelds Skamstøtte — at indsende en Plan til Bebyggelsen af Ny Kjøbenhavn, d. e. Kongens Nytorv og Byen uden for denne Plads og Gothersgade. Her var, alt en Del Grunde afstukket efter en tidligere Plan og en Del Bygninger rejst. De maatte nu rives ned, hvad der allerede vakte stor Forbitrelse mod RÜSE; men det er sandsynligvis hans Stilling som Fader ikke blot til det fra første Øjeblik med Mistro betragtede Kastel, men tillige til det nye Byanlæg med de lange lige Gader der

førte ud mod Kastellet eller i Retning af Kastellet, der gav Anledning til den ret meningsløse Paastand, at Kastellet blev lagt saaledes, at Kanonerne fra dets Volde kunde bestryge de nye Gader.

Citadellet Frederikshavn, som det nye Kastels officielle Navn lyder, blev anlagt paa Frederik Kastelets Plads. Dets Grundplan er en ligesidet Femkant med en Bastion paa hver Vinkelspids. Den ene Kurtine, d.e. Voldstykket mellem to Bastioner, laa parallel med Stranden, hvorved de to Bastioner, Grevens mod Nordøst og Prinsessens mod Sydøst, kom til at vende mod Søen, de tre — Kongens Bastion i Midten, Dronningens mod Sydvest og Prinsens mod Nordvest — mod Land.

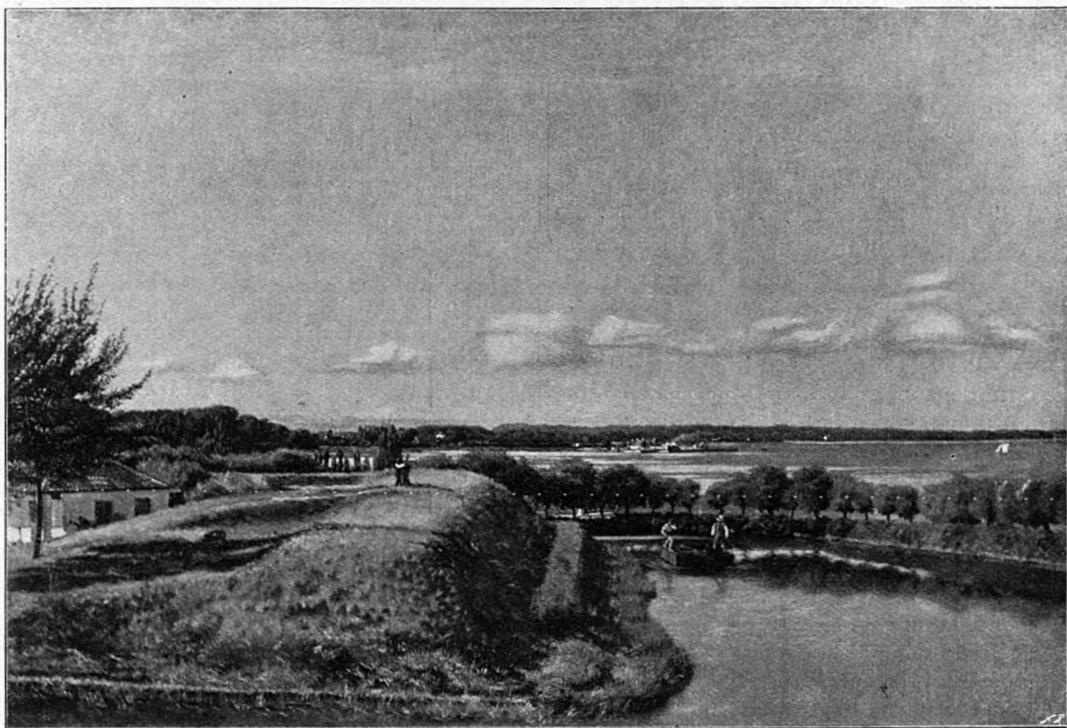
Kastelsgraven var mod Søen dæmmet af med et Jordværk, en Contrescarpe, den nuværende Langelinie med et Udenværk, en Ravelin eller lille Skanse ud for Midten af Kurtinen mellem de to Søbastianer. Paa denne Ravelin ligger nu Langelinies Pavillon.

Mod Landsiden nøjedes man ikke med een Grav; et Jordværk, en Contregarde, der under Volden mod Landsiden strakte sig fra Ravelinen foran Kongens Port til Ravelinen foran Dige-Porten, skilte den indre Grav

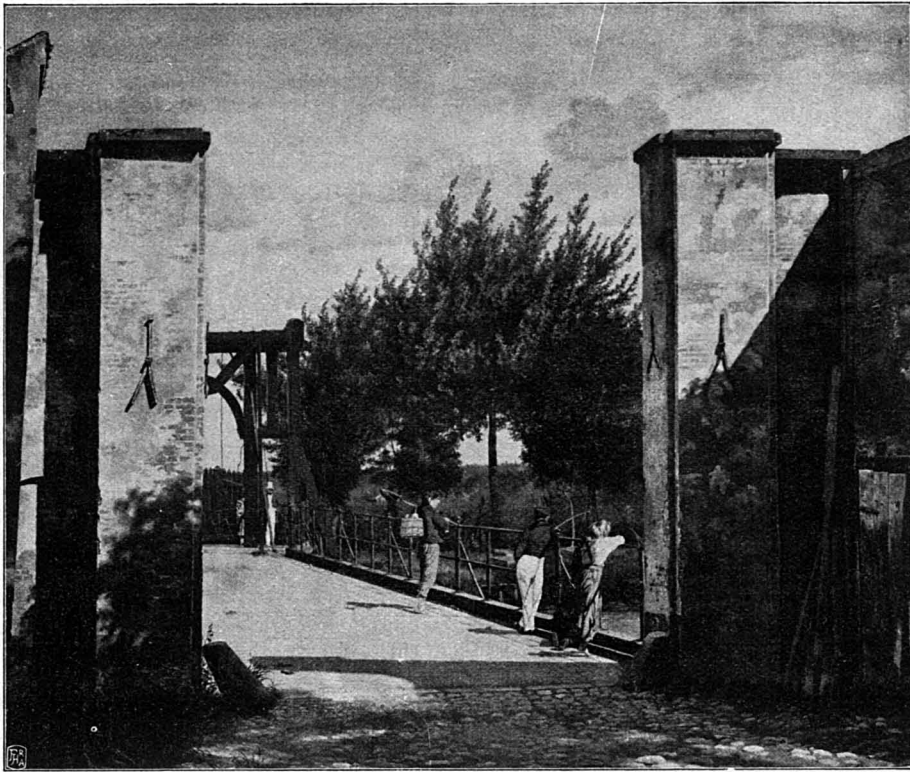
fra den ydre. Denne sidste er delvis bleven ødelagt ved Anlægget af de nye Gader Søndre Frihavsvej og Grønningen, men den indre Grav er endnu urørt, og inden for Contregarvens Raveliner og Lynetter løber endnu som før den idylliske Smedelinie, saaledes kaldet efter Kastelets Smedie i et af Udenværkerne.

Disse fik med Undtagelse af den sidste mod Nord Navn efter de større Danske Øer. Ravelinen foran Kongens Port — Porten mod Byen — ad hvilken Færdslen til Kastellet førtes over den indre og den ydre Bro, hed Sjælland, hvilket Navn i Tidens Løb gik over paa Porten, der fra at hedde Kongens Port kom til at hedde Sjællandsporten. Porten mod Nord, Digeporten, hvis Navn minder om Kastelets første Tid, da det nærmeste Terrain mod Nord kun var Dæmninger og Diger, paa-begyndt Opfyldning, skiftede ligeledes Navn, og kom efter Ravelinen foran den til at hedde Norges Port.

Da Rüses Virksomhed først begyndte i 1662, og en Del af det var sin Fuldendelse nær i 1663 — Sjællandsporten bærer Aarstallet 1663 paa Muren, og da Oberst Mikkel Skov fortæller, at han 27. Juli d. A. var den allerførste, der paa en Rejse til Helsingør med en Vogn og to Rideheste kom over Kastelets ny anlagte, men ikke helt færdige Broer — tør man sikkert slutte, at

C. Købke: Udsigt fra Flagbatteriet. Efter »Danmarks Malerkunst«.

C. Købke: Broen ved Norgesporten. Efter »Danmarks Malerkunst«.

der ikke saa meget har været Tale om en Nybygning som om en Ombygning af det ældre Frederiks Kasteel, hvoraf større Dele, og da uden Tvivl især Volden mod Landsiden, maa antages at være gaaet ind som Dele i det nye Kasteel. Arbejdet har, særlig Opførelsen af Vold og Bastioner mod Søsiden, der foregik fuldstændig paa Opfyldning, voldet store Vanskeligheder. Rüse fortæller selv, at han fire Gange maatte begynde forfra, idet Dæmningerne, der skulde holde Vandet ude, styrtede sammen under dets Tryk.

Det var dog ikke alene Vandet fra Søen, der kunde volde Afbræk i Arbejdet, ogsaa Himlens Vande kunde gøre Fortræd. Det giver maaske bedre end noget andet en Forestilling om Besværlighederne ved at faa Jorden til at sætte sig og gøre Værkerne faste, at en Pladskreg i Foraaret 1664 anrettede stor Skade paa Jordarbejderne, uagtet man — ganske vist kun kort Tid i Forvejen — havde plantet baade en Mængde unge Træer og Buske for at søge at faa Hold paa den opdæmmede Jord.

Naar det derfor hedder sig, at Frederik III i 1663 fra det nye Kasteel iagttog en svensk Orlogsmands Manøvrer i Sundet, har det sikkert været paa et af de endnu ret uanselige,

men i Søen stærkt fremskudte Jordværker, at Kongen har haft sin Plads.

Endnu i 1665 blev der arbejdet paa Opfyldning i Kastelet, men Aaret derefter synes det i alt væsentligt at være færdigt. Krudtet fra det gamle »Vandmølletaarn« paa Vandkunsten, en Rest af Byens Befæstning fra Middelalderen, der en Tid havde gjort Tjeneste som Krudttaarn, blev ført ud i Kastelet, og dermed maa man vel antage, at Voldene samtidig eller forinden er bleven forsynet med Kanoner.

I Efteraaret 1666 blev der nedsat en Kommission, der skulde tage Syn over Kastelet og skønne over, om Rüse havde holdt sig de med ham til forskellig Tid afsluttede Kontrakter efterrettelig. Af dette Syns Erklæring fremgaar det, at Kastelet er færdigt, og i Kontrakterne genfinder man alle de Bygninger, som er anførte paa Rüses Grundtegnning af Kastelet i 1666, og som vi i alt væsentligt finder endnu den Dag i Dag.

Af flere gamle Grundplaner og Kort over de ældre Værker ved St. Anne ser man, at der har været anbragt eller i alt Fald paatænkt en Havn med Indløb imellem de to Søbastioner. Af Kastelets Navn Frederikshavn kunde man mene sig berettiget til at slutte, at det nye

Sjællandsporten, set indvendig fra. Efter »Turisttidende«.

Kastel ogsaa havde rummet en Havn, men en saadan har sikkert aldrig været projekteret i Ruses Anlæg. Derimod finder vi i Kontrakten af 1664, at »det kongelige Hus«, hvortil Fundamenterne var lagt, skulde være færdigt til St. Hansdag 1665. Det blev det imidlertid ikke. Paa Resens Fugleperspektiv-Plan af København fra 1675 ser man ganske vist inde i Kastellet et kongeligt Slot med Taarne og Tinder, men det var en Forudgriben af Begivenhederne, thi Slottet blev aldrig rejst. Det synes jo dog imidlertid at antyde, at man endnu paa den Tid ikke havde skrinlagt Planen om et »kongeligt Hus« i Enevældens faste Borg.

Det havde man derimod i 1704. Da blev Kastelskirken rejst under Kongens Bastion og paa den vestlige Del af de omtalte Fundamenter. Men Mindet om Slottet var ikke dermed begravet; det levede videre i Kastelskirkens Betegnelse Slotskirken, som man af og til kan træffe paa.

Under Frederik IV blev ligeledes Kommandantboligen opført lige over for Kirken, samt et eller flere af Krudt- og Materialmagasinerne, men med Undtagelse af disse Bygninger og de ganske moderne fra Slutningen af forrige Aarhundrede, Hovedvagten og et Par Kontorbygninger, er den første Bebyggelse vedligeholdt uforandret i alt væsentligt til vore Dage.

De to maleriske dobbelte Portbygninger med den lange lave Hvælving og de ejendommelige Vagthuse (corps de gardes) ved Siderne

stammer fra Kastelets ældste Tid; de betegner Grænsen for det faste Land. Hvad der ligger Øst for dem, er bygget paa Opfyldning. Hovedgaden dannes endnu som dengang af de fire Bygninger, der har bevaret deres gamle Navne. De to, Artilleristokken og Stjernetokken, nærmest Sjællandsporten og Generalstokken og Fortunstokken nærmest Norgesporten; ligeløbende med dem og i nogen Afstand ligger Elephantstokken mod Syd og Svanestokken mod Nord.

Alle disse Længer (Stokke) er paa Ruses Grundplan betegnet som Soldatenbaraqueen og mærkede med AB (se Planen Side 11); i nuværende Artilleristoks

nordlige Ende skulde Kommandanten have haft sin Bolig (Z), men det synes, som om der blev indrettet en Kirke her. Lige over for i Generalstokkens sydlige Ende fandtes Officershuset (Æ). Kommandantens oprindelige Bolig var bygget af Christian IV.s gamle Toldbod og har saaledes vist været et Træhus der maaske er bleven benyttet, lige til den nye Kommandantbolig blev opført. Kastelets første Kommandant, Oberstløjtnant VOGT, blev udnævnt i 1664.

Helt mod Vest, under hver af Kurtinerne mellem de tre Bastioner mod Landsiden laa endelig et af to Fløje i ret Vinkel sammenbygget Hus, hvis Façader laa i Flugt med de projekterede Slots Façade. Den tofløjede Bygning mod Nord var Proviandhus (W); i Østfløjen paa den sydlige var der Tøjhus (Y) og i Nordfløjen var der som til de sidste Tider Bageri og Bryggers (X).

Den store aabne Plads i Midten, fra det planlagte Slot i Vest til Kurtinen i Øst var den lille Fæstnings Alarmplads. Besætningen bestod i 1672 af 400 Mand, men Barakkerne kunde, om det skulde være, huse 2000 Mand. Under Kastelets Opførelse hørte Tyveri og Voldsomhed til Dagens Begivenheder; der skulde en fast Haand til for at skaffe Orden, og Ruse har sikkert maattet tage haardt fat for at faa Folkene til at makke ret. Selv i 1668, da Kastellet var færdigt, og Besætningen kommet ind under den strenge militære Disciplin, var det dog nødvendigt at have en Galge ved Haanden.

Det var den røde Galge, som Rüse selv havde ladet sætte op paa Hallandsaas for at ave Folkene deroppe, der nu blev flyttet ud til Kastellet og sat op paa Grønland, den aabne Plads mellem Kastellet og Nyboder. Den har imidlertid ikke kunnet besørgede mange Afstraffelser, der fandtes nødvendige i Soldaterbyen, thi i 1676 fik Byfogeden Befaling til at opsætte en halv Galge mellem Kastellet og Toldboden. Hvor meget der hørte til en halv Galge er vanskeligt at sige, men med en halv, kunde man lade sig nøje; allerede fire Dage efter at Ordren var givet til dens Opsættelse, blev den taget i Brug, idet en tysk Fændrik blev hængt i den for Forræderi.

Men paa den aabne Plads, inde i Kastellet, sandsynligvis midt imellem Artilleristok og Generalstok, en tidlig Juni Morgen i det Herrens Aar 1676, knælede en Mand i sort Dragt i en Bunke Sand ved Siden af sin Ligkiste for at modtage det dræbende Hug af Mestermændens blinkende Sværd. Men Kongens Generaladjutant Schack standsede ham i sidste Øjeblik med Kommandoen: »Holdt, der er Pardon!« og da Peder Schumacher fortumlet blev ført tilbage til Fængslet paa ny, kørte Ligkisten bort med Peder Griffenfelds, af Bøddelen sønderbrudte adelige Vaaben.

Den styrtede Statsmands Fængsel synes inden Domfældelsen at have været i Stjernetokkens eller i Artilleristokkens nordre Ende. Det sidste husede i alt Fald 40 Aar senere den fangne svenske General Stenbock. Fængslet har mulig været i 2. Stokværk, over Kirken. Efter Domfældelsen, da han blev behandlet med langt større Haardhed end før, synes Schumacher at have siddet i Provianthuset, indtil han i 1680 blev ført til Trondhjem.

I Begyndelsen af 1720-erne blev der paa Vestsiden af Kastelskirken, lige op til dens Façade og imellem de to fremspringende Pavillonbygninger ved Nord- og Sydgavlen, bygget et nyt Fængsel, der var saaledes indrettet, at Fangerne gennem Huller højt oppe i Væggen ind til Kirken kunde høre Prækenen, Messen og Salmesangen og saaledes, om

Kastelskirken. Efter »Turisttidende«.

de ellers havde Lyst, tage Del i Gudstjenesten.

Det nye Fængsel blev 1727 indviet af den, for sine dristige Undvigelser berømte John Norcross, der i 15 Aar var indespærret som et vildt Dyr i et Tremmebur og betragtedes som en af Hovedstadens mærkeligste Seværdigheder.

Den nordlige Del af Fængslet synes at have været benyttet alene af Slaverne. I den sydlige Del sad Statsfangerne, af hvilke de berømteste var Struensee og Brandt.

Militære Forseelser, der straffedes med Fængsel, blev afsonet i Fængslerne i Portbygningernes øverste Del. Var det Forbrydelser, der skulde sones med Døden, fandt Exekutionen, naar det gjaldt Hængning, Sted i en af Galgerne uden for Kastellet. Men Dødsstraffe, der fuldbyrdedes ved Skydning, foregik i selve Kastellet. Saaledes blev en borgerlig Artillerist, der havde forgrebet sig paa en Officer — han havde i Fuldskab flænset ham i Ansigtet med en Kniv — skudt 1807 i en af Bastionerne, sandsynligvis i Prinsens Bastion. Der kommer et eget Skær af Komik ind i Tragedien, naar man hører Mandens Navn. Han hed Høne.

Kastellet har i Virkeligheden ikke nogen Historie ud over dets Bygningshistorie. Fra det Øjeblik det bliver færdigt, bliver der stille om det. Det blev en Garnisonsby, en lille aflukket Verden, hvor Livet gik som efter en Snor, den ene Dag saa lig den anden, som vel næppe noget andet Sted i Hovedstaden.

Smedelinjen. Efter »Turisttidende«.

Nogen Ilddaab fik Kastellet aldrig, hverken i 1700, i 1801 eller i 1807 saa lidt som i 1658—60. Men det var den statelige og alvorlige Skildvagt ved Hovedvejen ind til Kjøbenhavn fra Søside. Det høje træbevoksede Kastel paa den ene Side, med Voldenes skarpe Linier under Træerne, Kanonernes truende Mundinger ud over Brystværnet og Flaget paa Flagbatteriet med sine skønne Farver mod Træernes Kroner og med Dugen bølgende roligt majestætisk for den svage Brise. — Batteriet Sixtus fine Silhouet med Hovedvagtens kronede Taarn og Mastekranen paa den anden Side, og midt i Billedet Estakaderne omkring Flaadens Leje og Havnens blanke brede Løb med sine Sejlere og sin Masteskov, indrammet af gamle Bygninger med stejle røde Tage og endelig langt nede i Soldisen, Frelserkirkens guldglitrende Kniplingsværk! Det er et Billede af Skønhed og rolig Harmoni, paa engang yndefuldt og alvorligt, — det er vor gamle By set fra sin allerskønneste Side.

Kastellet danner et Stykke Natur inde i Byen, med sine høje, grønne Skrænter og med de pragtfulde gamle Elme- og Kastanietræer ludende ud over det køligmørke Vand. Her er endnu Skygge og Fred, her lukker Volde og Træer endnu ude fra Byens Larm og Støj og her er endnu Udsigt over det blaa Hav og en

frisk Smag af Saltvand i Luften, som stryger ind fra Søen. Og her er endnu Fuglesang og Fugleliv, — alt tilsammen Balsam og Lægedom for Bymenneskers sitrende Nerver.

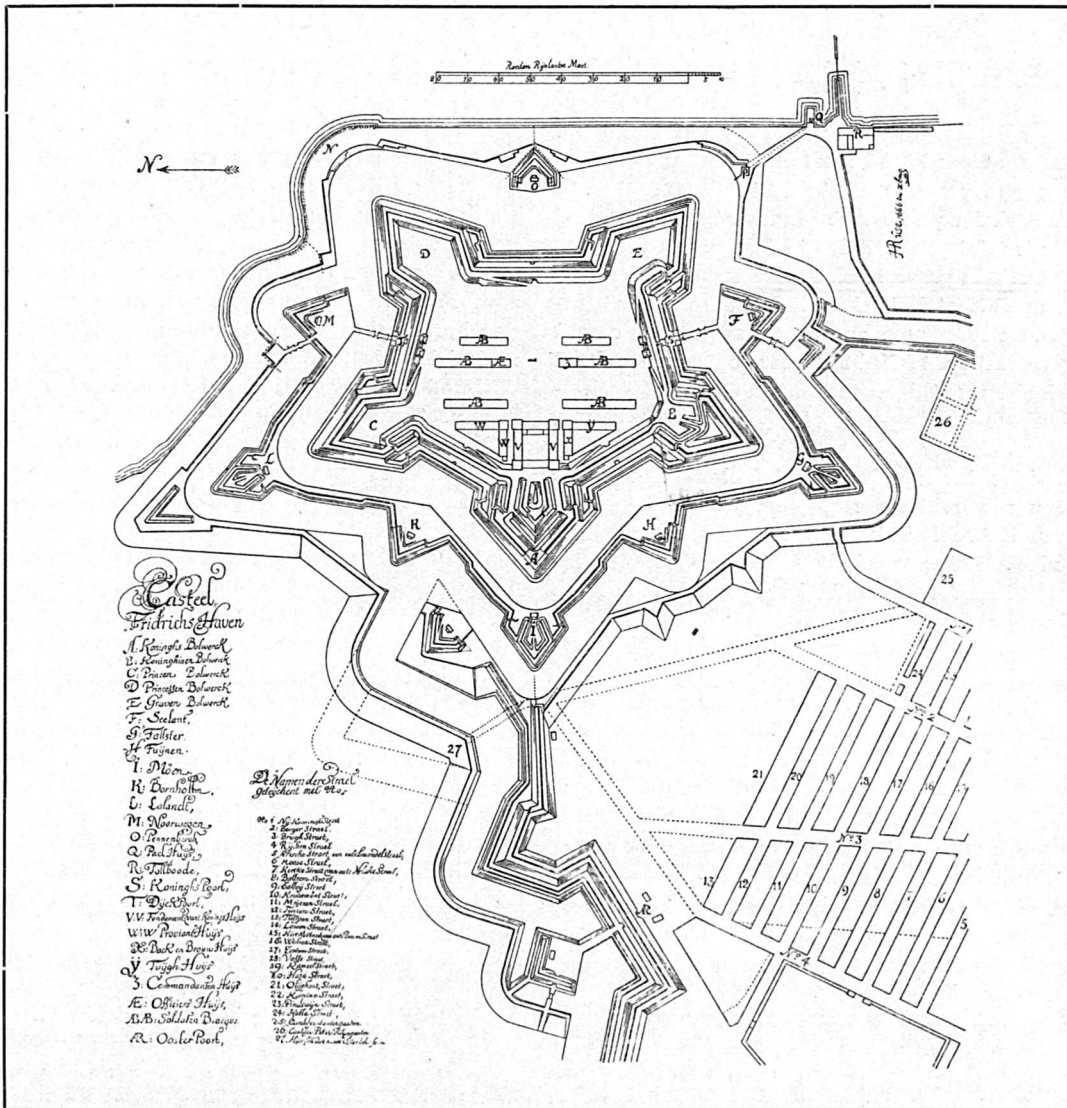
Enhver Kjøbenhavnner, der har Hjærte for sin By og sine Bysbørn, maa ønske — ikke mindst for dem, der ikke har Midler til om Sommeren at flytte paa Landet eller til hver anden Dag at tage i Skoven — at dette skønne Stykke Natur maa blive bevaret som en Sundheds- og Skønhedskilde for Byen og dens Befolkning.

Af de forskellige Planer om Kastellets Fremtid, der har været fremme, er der en, — forekommer det os, — der yder en saa heldig Løsning, at den maa siges at være den heldigste Løsning af Spørgsmaalet. Det er at benytte Kastellet til Museumspark.

Naar engang Verden kommer i Lave igen, maa en tidssvarende Ordning af vore Museumsforhold finde Sted. De store Skatte Nationen ejer, kan ikke vedblivende være anbragt

Det gamle Salutbatteri. Efter »Turisttidende«.

Grundplan af Kastellet 1666. Efter »Danmarks Riges Historie IV«.

i Bygninger, hvor der findes Boliger med Ild og Lys under samme Tag. Har vi ikke dyrekøbte Erfaringer nok!

Alene det gamle Oldnordiske Museum med den hele Rigdom af Genstande fra vor tidligste Old til de nye Tider tør vel anslaaes til saa stor en Værdi, at den sikkert betydelige Sum som Kastellets Terrain vil kunne anslaaes til

som Byggegrund, ikke kan være for stor i Forhold til den Sikkerhed, som der vilde blive ydet vore Museer ved deres Anbringelse her.

Og hos de Mænd, der fik med denne Sag at gøre, vilde Kastellets Bevarelse saa vidt muligt i sin gamle Skikkelse jo sikkert være i de bedste Hænder.

EN TIDLIGERE PLAN TIL KASTELLETS OMDANNELSE

DER har tidligere været Planer fremme om at omdanne Kastelet — naar dette opfører at være et militært Etablissement — til en Park for paa denne Maade at bevare det og hindre dets Udnyttelse til Bebyggelse.

Omkring Aar 1900 fremsattes saaledes den Plan til Kastelets Udnyttelse, som vi her bringer, en Plan som rummer mange gode og vel gennemtænkte Enkeltheder, og som — skønt ikke længer tidssvarende paa Grund af Forholdenes Udvikling — dog fortjener at fremdrages, naar Talen er om Kastelets Bevarelse. Planen skyldes daværende Stadsingeniør — den senere Generaldirektør for Statsbanerne — AMBT, nu afdøde Architekt EUGEN JØRGENSEN og nu ligeledes afdøde Landskabsgartner E. GLÆSEL. Planens Fremkomst sattes i Forbindelse med den da nys nedlagte Husarkasernes og Nyboders Fremtid.

Hvor Kasernens gamle Bygninger, Ridebane m. m. nu ligger, vilde der, regnede man med, ret naturligt rejse sig et Kvarter med herskabelige Ejendomme, og da en bedre Forbindelse mellem den gamle By og Østerbro stadig mere og mere tiltrængtes, vilde det da blive rimeligt eller endog nødvendigt at anlægge en bred Boulevard i lige Linie fra Østbanegaarden til Bredgade. Dette vilde medføre, at nogle af Grønningens gamle Træer maatte falde, og at en Del af den ydre Kastelsgrav maatte tilkastes, men hvad der kunde opnaas ved hele Planen, forventes at ville opveje dette.

»Ved det Punkt, hvor den nye Boulevard rammer Bredgade, og hvorfra endvidere Esplanaden og Toldbodgade udgaar«, hedder det i en Planen ledsagende Beskrivelse, »vil dakunne skabes en smuk Plads, og her skulde ogsaa være en af Hovedindgangene til Parken, omtrent paa det Sted, der nu indtages af Bastionen Falsters Kontregarde; her anbringes en Dæmning over Kastelsgraven, og Indgangen markeres yderligere ved et Par monumentale Bygningertil Foreningsbrug eller lignende. Mellem Bygningerne og Dæmningen dannes et Forparti med Siddepladser og Fontæner; selve Indgangen bliver en bred Tunnel gennem Bastionen.

Til højre for dette Parti (regnet inde fra Byen af) vilde der være Plads for et Monument; i Esplanaden luftes og lyses ud, og Pavillonen forsvinder. Mod Øst og Nordøst begrænses Parken af Kastelsgraven i dens nuværende Skikkelse, Langelinie og Anlægget Syd for Frihavsterrænet.

For at skaffe en Indgang i Nærheden af Østbanegaarden lægges her en Dæmning over Graven, og der dannes et Trappeparti op ad Voldskrænten; endnu to Indgange har man gennem de gamle Portbygninger »Norgesporten« og »Sjællandsporten«, der bevares, ligesom Fæstningsmuren ved sidstnævnte Port, den karakteristiske Kommandantbolig og den maleriske Mølle bør blive staaende. Kirken derimod maa vige tilligemed Arresten, Gymnastikhuset, Kasernebygningerne o. s. v.

Det saaledes raserede Terræn paa ca. 8 Tdr. Lands Fladeindhold skal vedblivende omsluttet af Voldene, der dog faar en jævn Overgang til den flade Plads. Denne gennemskæres af en bred Kørevej fra den ene Port til den anden. Paa venstre Side af Kørevejen (stadig regnet inde fra Byen) bliver Anlæg til Brug for Sport, med amfiteatraliske Tilskuerpladser op ad Voldskrænten, passende Bygninger, Restauration m. m. Paa højre Side af Vejen bliver Parkanlægget af friere Karakter med Plæner, Buskadsere etc. De Tuneller, som fra Kastelets Indre føres ud til Graven, bevares og omdannes til Spadseregange, udmundende i Plateauer med Loggiaer ud mod Gravens bevoksede Skrænter.

Som nævnt skal Voldene berøres saa lidt som muligt, man vil blot læmpeligt betage dem Præget af Fæstningsværker. Derimod vil Smedelinien blive forandret; det er et Led i Planen, at hele den ydre Kastelsgrav tilkastes, saa at der bliver fast Jord lige ind til den indre Grav; de lave Bastioner ved Smedelinien afrundes, og der gives dens Bredder en anden Kontur, saa at der dannes smaa Bugter og Holme. Dette Areal, som saaledes kommer til at ligge mellem den indre Grav paa den ene Side og Grønningsen og Søndre Frihavnsvej paa den anden Side, udlægges til et herskabeligt Villakvarter. Disse Villaer, der faar en ypperlig Beliggenhed, vil, omgivne af Haver, frembyde et smukt Skue oppe fra deres Genboskab Voldene.

Endnu skal blot nævnes, at der over Jærnbanen til Frihavnen anlægges en Spadserebro lige ud for Kommandantboligen for at knytte de to adskilte Dele sammen.

Den her omtalte Plan var jo bl. a. baseret paa den Tanke at omdanne Kastelet til en Slags Idrætspark, hvortil der havde vist sig en stedse stigende Trang indenfor Hovedstadens Sportsliv. Da der imidlertid senere er blevet anlagt en

efter vore Forhold vistnok særdeles rummelig Idrætspark paa Fælløden ved Sct. Jacobskirken paa Østerbro, vil en saadan Anvendelse af Kastelsterrænet formentlig skønnes overflødig. Museumsinspektør BERING LIISBERG rører derimod i den foregaaende Artikel ved et Punkt, paa hvilket det sikkert vil være formaalstjenligt at have Opmærksomheden henvendt, nemlig Kastellets Omdannelse til en Museumspark med Sæde for bl. a. vort verdensberømte Oldnordiske Museum. Ikke alene vil der i de bestaaende Bygninger — den fornødne indre Ombygning forudsat — kunne skaffes Plads for

nævnte Museums Samlinger under Forhold, der frembyder adskillig større Tryghed i Henseende til Brandfare, end Tilfældet er i Prinsens Palæ, sammenbygget som dette er med Bygningskarréen ved Frederiksholms Kanal, men der vilde kunne tilvejeskaffes Muligheder for at indrette et lille Stykke Friluftsmuseum i Tilknytning til Oldsagsmuseet under Forhold, som maa betegnes paa det nærmeste ideelle. Hvor ganske anderledes og langt virkningsfuldere vilde ikke Runesten eller en Stendysse her kunne gøre sig gældende end i oftnævnte Museums Gaard i Frederiksholms Kanal. Vi hen-

stiller dette Spørgsmaal til rette Vedkommen- des Overvejelse.

Den nævnte Plan til Kastellets Bevarelse indeholder imidlertid ogsaa et Moment, som ikke bør lades ude af Betragtning, og som vi gerne her vilde tage Afstand fra: det er Udlægning af Dele af Smedelinien og den ydre Kastelsgrav til Bebyggelse. Selv om denne Bebyggelse kun er tænkt at skulle omfatte Villaer, rummer allerede Tanken i sig selv den Fare, at denne Form for Bebyggelse med Tiden skulde kunne blive afløst af høj Bebyggelse, og en saadan vilde saa atter involvere en Trusel mod Kastelsparken, hvis Udlevering helt og holden

til Byggegrunde da kun vilde være et Tids-spørgsmaal.

Lad os længst mulig bevare det nuværende Kastelsterræn ubeskaaret, og naar Tiden engang er inde, da de militære Myndigheder ikke længere har Brug for de paa Grunden værende Bygninger, faa de værdifuldeste af disse omdannede til at tjene som Ramme om vort oldnordiske Museum, hvis Verdensry ikke vil mindskes ved at anbringes i denne byhistoriske Ramme — og lad saa vedkommende først se at faa bygget færdig paa de Grunde i Grønningen og Kristianiagade Kvarteret, der endnu staar tomme og græsgrøede.

UDDRAG AF AARSBERETNINGEN

Kristianshavns Vold. Fra Ingeniør Nobel og Arkitekt Holger Rasmussen har vi modtaget det Forslag til Voldterrænets Regulering, der vil være Medlemmerne bekendt fra »Forskonnelsen«. Af Hensyn til de foreliggende urolige Forhold maa Arbejdet for Planens Gennemførelse hvile, men Foreningen er beredt til — naar Forholdene forhaabentlig i en ikke altfor fjærn Fremtid atter maatte til- lade det — i Samarbejde med Komitéen for kjøben- havnske Voldes Bevarelse at tage Sagen op.

Brønden ved Klampenborgbanestationen. Som Følge af Reguleringen af det gamle Bane- gaardsterræn skal Brønden, der i sin Tid er opsat — og stadig vedligeholdes — af vor Forening, fjær- nes. Foreningen ligger i Underhandling med Ma- gistraten om Stedet for Brøndens fremtidige Anbrin- gelse. Foreningen ser den gerne anbragt ude paa den nye Legeplads paa den istandsatte Del af Kri- stianshavns Vold og haaber ogsaa at kunne faa denne Løsning af Spørgsmaalet gennemført.

Frederiks Hospital. Angaaende dette gamle Bygningskomplexes Bevarelse har Foreningen til- lige med en Del andre kjøbenhavnske Foreninger til Finansministeriet indgivet et Andragende, til hvil- ket vi haaber, der vil blive taget skyldigt Hensyn.

Søernes Regulering. Dette Spørgsmaal har for i Tiden (1908) været paa Bestyrelsens Program, og Bestyrelsen har overvejet forskellige Projekter til Sagens Løsning. Paa Grund af forskellige den- gang tilstedeværende Forhold i Stat og Kommune ansaas Tidspunktet for en Droftelse af Sagen ikke belejlig, og Sagen blev derfor henlagt. Bestyrelsen har imidlertid paany taget Sagen op og haaber i en nær Fremtid at kunne forelægge Medlemmerne og Offentligheden en Plan, som Arkitekt Ulrik Plesner udarbejder for Foreningen, en Plan, som man er berettiget til at vente sig meget af.

Ombygning af Dele af den indre By. Fore- ningen har sammen med en Del andre kjøbenhavnske Foreninger deltaget i Forhandlinger angaaende Ombygning af Prinsensgadekvarteret og tilgræn- sende Gader. Der er angaaende Sagen nedsat et sær- ligt Forretningsudvalg, hvortil Bestyrelsen for sit Vedkommende har delegeret Arkitekt Holger Ras- mussen. Ogsaa for denne Sags Gennemførelse har Krigsforholdene foreløbigt slaaget Bom, men det for-

ventes, at Arbejdet — der stadigt fortsættes inden- for Udvalget — snart kan føres videre.

Kokkeskibet »Constance«. Bestyrelsen har til Havnedirektoren indsendt et Andragende om Fjernelse af Kokkeskibet »Constance«, der paa sin nuværende Plads kun er til liden Pryd for Kvarteret. Andragendet er desværre ikke blevet imodekommet og Skibet — hvis denne Karikatur af engammel Skibs- type skal kunne kaldes saaledes — bliver altsaa fore- løbig liggende.

Garnisons Kirkegaard. Angaaende en paa- tænkt Bebyggelse af en Strimmel Jord af Garnisons Kirkegaards Terræn langs Østerbrogade — hvor bl. a. Hundebegravelsespladsen hidtil har været — har der til Foreningen været rettet en Henvendelse. Da det ved Sagens Undersøgelse er oplyst, at der paa det nævnte Areal tænkes opført Villaer paa samme Maade som langs Kirkegaardens Grænse mod Kri- stianiagade og Bergensgade, ser Foreningen ingen Grund til for sit Vedkommende at foretage videre, idet den dog udtaler Haabet om, at der maa blive udarbejdet en samlet Bebyggelsesplan for det paa- gældende Areal.

Buste af Griffenfeld. Bestyrelsen har erhver- vet Modellen til en af afdøde Billedhugger Profes- sor Bentzen udført Buste af Griffenfeld. Det er Bestyrelsens Hensigt at tilbyde denne Buste — og for- synet med en passende arkitektonisk Indramning — til Anbringelse udvendig paa den gamle Postgaard paa Købmagergade, hvor Griffenfeld som bekendt en Tid havde sin Bolig. Busten er tænkt anbragt mellem to af Vinduerne i Stueetagen nærmest Val- kendorfsgade. Bestyrelsen har anmodet Billedhug- ger Jens Lund om at give Tegning til Indramnin- gen.

Telefonkioskerne. Paa sidste Generalforsam- ling blev Bestyrelsen anmodet om at interessere sig for, at Reklamerne paa Telefonkioskerne ikke fuldstændig skjulte Kioskernes Arkitektur. Bestyrel- sen har i den Anledning konfereret med Bestyrelsen for det A/S, der har Koncession paa Driften af de nævnte Telefonkiosker. Selskabet har stillet sig for- staaende overfor vor Henvendelse og har lovet at fjærne Blinkreklamerne og Reklamerne paa Pilastre- ne og forneden paa Sökkelen. Da Kontrakterne med de paa gældende Averterende imidlertid først udløber

1918, kan Foranstaltningen dog først iværksættes til den Tid.

Monument- og Bygningscensur. Bestyrelsen har beskæftiget sig med Spørgsmaalet om Muligheden af Indførelsen af en offentlig Bygnings- og Monumentcensur. Overvejelserne i saa Henseende er endnu ikke tilendebragt, idet det bl. a. har været anset for formaalstjenligt at tilvejeskaffe Oplysninger om tilsvarende Forhold i nogle af Udlandets store Byer. Bestyrelsen er allerede i Besiddelse af en Række særdeles interessante Oplysninger, og det vil være den magtpaaliggende at tilrettelægge dette Stof, saaledes at det kan behandles i et større Udvalg.

Restauration af et Hus i Torvegade. Foreningen har givet Tilsagn om at bidrage med et Beløb af 200 Kr. til Restauration af den gamle Ejendom Torvegade 12, der truedes med Ombygning paa en Maade, der vilde ødelægge den gamle, karakteristiske Façade. Foreningen har næret nogen Betænkelse ved dette Bidrag af Hensyn til de Konsekvenser, det eventuelt vilde kunne trække med sig, men den har efter samtlige foreliggende Omstændigheder, bl. a. under Hensyn til, at Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse, fra hvem Henvendelse til vor Forening skete, ikke saa sig i Stand til alene at yde det Tilskud, der var nødvendigt for at bevare Bygningens Façade i det væsentlige uforandret, ment at kunne — og burde — gaa med til at participere i Udgiften med det forannævnte Beløb.

Kastellet. Ved den paatænkte Aabning af Dele af Kastelsvolden er Spørgsmaalet om Kastellets Bevarelse atter blevet aktuelt. Bestyrelsen, der i 1892 sammen med nogle andre københavnske Foreninger deltog i Forhandlingerne om et dengang fremsat Forslag om Kastellets Omdannelse til en Folkepark, agter paany at tage dette Spørgsmaal paa sit Program under fornøden Hensyntagen til de siden 1892 ændrede Forhold. Oprettelsen af Idrætsparken har jo gjort en Idrætspark i Kastellet overflødig, men der turde være Grund til i Tide at overveje, om ikke Kastellet, naar det engang skal nedlægges som Fæstningsværk, maatte kunne bevares i en til Forholdene svarende Skikkelse, eventuelt med Museumsbygninger eller paa anden Maade. At de smukke Spadeseregange og de gamle Fæstningsporte og enkelte andre af de nuværende Bygninger (Kommandantboligen og Kirken) bør bevares, tør vel anses for værende hævet over al Tvivl.

Paa Foranledning af et interesseret Medlem af Foreningen (Forf. Børge Janssen) har Foreningen under Overvejelse at fremskaffe og tilbyde at anbringe nogle dekorative Lygter i Stedet for de nuværende grimme Belysningslegemer i de gamle Porte. Foreningen har anmodet Arkitekt Hans Koch om at udarbejde Tegningerne til saadanne Lygter.

Diverse. Der er i Aarets Lob rettet Henvendelser til Foreningens Bestyrelse dels fra Medlemmer, dels fra Ikke-Medlemmer. Af saadanne Sager kan nævnes Plantning af Træer i Havnegade paa Strækningen Holmens Kanal—Niels Juelsgade, hvilken Plantning Bestyrelsen har anbefalet overfor Kommunalbestyrelsen, der dog ikke har ment at kunne imødekomme Andragendet.

Fra en Snedkermester var fremkommet Anmodning om at anbefale nogle Indretninger til Bladsalg paa aaben Gade. Ihvorvel den paagældende havde sikret sig kunstnerisk Bistand til Sagens Løsning, mente Bestyrelsen dog ikke at kunne anbefale de omhandlede Indretninger, der i for høj Grad vilde komme til at minde om Klædeskabe, ovenikøbet be-

hængt med Plakater, thi det var Hensigten, at Skabene ogsaa skulde anvendes til Reklamerings.

Foreningens Bestyrelse har paa Anledning paa det varmeste tilraadet Bevarelsen af C. F. Hansen-Porten i Frederiksberggade, hvilken Port ved Udvidelsen af Revisionsbankens Ejendom stod i Fare for at blive nedrevet.

Hvad Virksomheden paa Foreningens Kontor angaar, oplyses, at Journalen udviser 4432 ankomne Sager, og at der ialt er udfærdiget 621 Skrivelser, tilsammen over 5000 skriftlige Ekspeditioner, hvortil kommer Telefonekspeditioner og mundtlige Henvendelser.

Dekorative Brønde o. l. Det er Bestyrelsens Hensigt, efterhaanden som Midlerne tillader det, at foranledige opstillet mindre Brønde som den, vi ifjor opstillede paa Vesterbros Torv. Der er Steder nok i Kjøbenhavn, hvor saadanne Brønde vilde være af ypperlig Virkning.

Præmiering af Huse, Skilte o. l. Saafremt Foreningens Midler maatte tillade det, er det Hensigten at gaa til at udsætte passende Præmier for smukke Husfaçader — nye eller restaurerede —, Skilte o. l. En saadan Præmie — der er tænkt at skulle tilfalde Ejeren af det paagældende Hus eller Skilt — vil utvivlsomt bidrage til at fremhjelpe Sagen for Husenes ydre Udsmykning. Endvidere kunde det tænkes at udsætte Præmier for smuk Vedligeholdelse — Renholdelse! — af Façader. Paa dette Punkt tiltrænges en Reform. Indførelse af Diplomer for smukke Façader, Skilte m. v. vil ogsaa blive overvejet — og er billigere for Foreningen!

Plakater. Foreningen paatænker ved given Lejlighed — muligvis i indeværende Aar — at afholde en Udstilling af dekorative Gadeplakater. Paa dette Omraade har der i de senere Aar vist sig en bevidst Stræben efter at hæve Plakatkunsten op i et højere Niveau. En samlet Udstilling af de bedste af disse Gadeplakater kan derfor utvivlsomt paaregne betydelig Opmærksomhed og Interesse. Vi nærer det Haab ved velvillig Imødekommenhed fra forskellig Side at kunne blive sat i Stand til at tilvejebringe en saadan Udstilling. Mest vil det maaske knibe med at finde et Lokale, der er stort nok til at rumme Udstillingen.

Billeder fra Kjøbenhavn. Som nævnt i »Forskønnelsen« er der til Foreningen skænket en Samling af Billeder fra Kjøbenhavn før og nu. Det er Hensigten, at denne Samling, der tæller ca. 800 Fotografier, Raderinger, Litografier m. m., skulde danne Grundlaget for et Billedarkiv, der kunde vise Hovedstadens skiftende Udseende gennem Tiderne. Vi har haft den Glæde at modtage forskellige Gaver til Supplering af dette Billedarkiv, saaledes fra Dr. med. Jørgen Møller og stud. med. Henning Brøchner, for hvilke Gaver vi takker, idet vi henstiller til vore Medlemmer, der er i Besiddelse af Billeder fra Kjøbenhavn, at betænke os med saadanne. Dette Billedarkiv vil med Tiden faa steds større Interesse.

Bibliothek. En god Ven af Foreningen, Overretssagf. Werner, har foræret os en Del historiske Bøger om Kjøbenhavn, for hvilken Gave vi ligeledes takker. Saafremt der hos vore Medlemmer skulde findes Dubletter af Værker om Kjøbenhavns Historie og Topografi, som De vilde forære os, vil de med Tak blive modtaget paa Foreningens Kontor. Hvis et saadant Bibliothek kunde antage en passende Størrelse, vilde det eventuelt kunne gøres tilgængeligt for Foreningens Medlemmer.

KRISTIAN KONGSTAD

KR. KONGSTAD fyldte den 9. April 50 Aar. Det er ganske vist ikke dette Tidsskifts Opgave at mindes Jubilæer og den Slags Ting, men vore Medlemmer, som alle ejer Bogen »Kjøbenhavn som den er, og som den burde være«, vil forstaa, hvorfor vi i dette Tilfælde gør en Undtagelse.

En af »Forskønnelsen«s Opgaver er den: at aabne Folks Øjne, at faa saa stor en Kreds som mulig til paa deres daglige Færden at lægge Mærke til, hvad deres Øjne falder paa af grimt og kønt, af godt og ondt, og derigennem at bringe dem til at hade det grimme, elske det skønne. Det er jo nemlig saa, at hvad man ser hver Dag, det ser man ikke, før man bliver gjort opmærksom derpaa.

Den Opgave »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse« saaledes har taget op, men hvis endelige Løsning ligger ude i en dunkel Fremtid, har Kr. Kongstad bidraget sit til at løse. Han er ingen Reklamemager for sin Kunst og for sig selv, han søger ikke at vække Opsigt, at blive omtalt ved at hitte paa nye Bizarrerier, som tit tilslører Manglen paa virkelig Evne, tit kvæler virkelig kunstnerisk Evne, saa Kunstens Udøver selv faar sit Blik og sin Hjerne forvirret og antager Løgn for Sandhed, Opløsning og Decadence for Liv og Sundhed. Kongstads Kunst hviler støt og solidt paa den Kunst, som har levet forud for ham, han ser med de gamle Hollænderes klare Blik og sunde Humor paa det, som kommer ham for Øje, og han kan finde Skønheden dér, hvor selv mangan Kunstner ikke aner den, og trække den frem til Beskuelse for enhver, som overhovedet har Øjne i Hovedet. Hans Bog om Helsingør er i saa Henseende typisk for sin Mester. Vi vidste alle, at Helsingør var en morsom eller snurrig gammel By; men vidste vi alle, før Kongstad gjorde os opmærksom derpaa, at den er noget mere, at disse gamle Gader, der ikke synes anlagte som Fredericia eller det nye Kjøbenhavn, men opstaaede af en Slags Naturnødvendighed, at disse gamle Gader rummer Skønheder af en ganske særegen fin og betagende Art. Nu ved vi det, fordi Kongstad har fortalt os det paa sin egen rolige Maade uden at ville paatvinge en noget. »Kan du ikke se det selv, saa eksisterer det ikke for dig«.

Det er ikke her Stedet at gøre Rede for Kong-

stads kunstneriske Genesis og hans Kunsts videre Udvikling; det er gjort andetsteds og er i Sagens Almindelighed ganske ørkesløst, lige saa ørkesløst som vidtløftige Undersøgelser af, hvorvidt en Kunstner er paavirket af *el Greco* eller *Tintoretto*. Saadanne Undersøgelser belyser aldeles ikke den Kunstner, hvis Værk man staar lige overfor, men viser kun, at vedkommende Anmelder er »en durktrængende Karl« som Læseren værsgo' har at have Respekt for. En Kunstners Værk skal kun ses og bedømmes efter de Forudsætninger, det selv medbringer. Kan det ikke bedømmes paa den Maade — saa er det intet Kunstværk, hvormed ikke skal være sagt, at Paavirkning af andre udelukkende er af det onde. Som foran sagt er Kongstads Kunst i nøje Kontakt med tidligere Kunst; men Kongstad er alligevel sig selv helt og fuldt; hans Træsnit behøver ikke at sidestilles med *Dürers*, hans Tegninger ikke med *Roeds* eller *I. T. Hansens*. Han blev først bekendt som en duelig Genopliver af den næsten forsvundne Træskærerkunst, og den Fasthed og Klarhed, som er et fremtrædende Træk i hans Tegninger, stammer maaske fra hans Beskæftigelse med dette Kunsthaandværk, hvis Maal og Begrænsning desværre i de senere Aar har været Genstand for saa megen Misforstaaelse.

Der er faa, der som Kongstad forstaaer, hvad det kommer an paa, naar en Kunstner skal vise en Ikkekunstner Skønheden i den Genstand, han afbilder. I Bogen om Kjøbenhavn kan enhver finde Eksempler nok. Her skal kun gøres opmærksom paa to: »Hesten« Side 16 og »Sjællandsporten« Side 157. Det er to Minder fra en svunden Tid, om hvis Fjernelse der tit og ofte har været talt mange letsindige, uovervejede og taabelige Ord. I disse to Tegninger har Kongstad gjort Reklame for deres Bevaring; enhver der vil se og ikke er hildet i Fraser om Plads for Byens Udvikling og anden udenad lært Snak, kan nu se, at disse Minders Fjernelse vilde være Barbari og blodig Synd imod den By, som Udviklingsvandalerne har hærget saa grumt.

Vi tror, at han gennem disse og andre Tegninger i Bogen om Kjøbenhavn har ydet »F. t. H.F.« en væsentlig Hjælp paa Vejen frem. Og det er derfor, han skal mindes ved Indtrædelsen i sit Livs andet Halvthundrede. A. B.

»FORSKØNNELSESFORENINGENS VENNER«

SKØNT Foreningens Medlemsantal fra Aar til Aar har været i stadig Fremgang — i Øjeblikket er Tallet ca. 2800 — er det dog en Kendsgerning, at Foreningen ikke har økonomisk Evne til at løse alle de Opgaver, der stilles dens Bestyrelse, eller som denne ønsker at stille sig selv.

Vor Hovedstad gennemgaar jo for Tiden omfattende Udvikling, baade i det ydre og i det indre. Store Foretagender skyder frem og lægger Beslag paa Offentlighedens Interesse. Praktiske, økonomiske og sanitære Spørgsmaal staar paa Dagsordenen, men fortrinsvis er Tiden praktisk og ser sin Opgave i den mest hensigtsmæssige Løsning af alle Samfundsspørgsmaal. I hele denne Bestræbelse for at rejse den nye Tid dens eget Hjem har de æstetiske Krav desto værre hidtil i nogen Grad været stillet i Skygge. Først langsomt er den Erkendelse trængt igennem, at ogsaa Skønheden har sin store Værdi, ja, at den er et uundværligt Led i Fremskridtet — en Livsfaktor af største Betydning baade for Samfundet og den enkelte.

Vor Forening føler sig som det naturlige Organ for Borgernes stigende Trang til at tale et Ord med, hvor det gælder deres Bys Udseende i Nutid og i Fremtid. Foreningen har, som vore Medlemmer vil vide, i de 32 Aar den har bestaaet — trods sine beskedne Midler — kunnet opvise adskillige Resultater af sit Arbejde baade i Henseende til at foranledige heldige Nydannelser i Byens Fysiognomi og til at rejse Forhandling om Sager af stor almen Betydning (se Forskønnelsen 1915, S. 23 ff.). Som allerede tidligere paapeget, rækker Indtægten af det aarlige Medlemskontingent ikke langt. Af disse Foreningens normale

Indtægter skal udredes de faste Udgifter til Foreningens Administration, til Udgivelse af Tidsskriftet, til lejlighedsvis Udgivelse af andre Publikationer (Gravmindebogen, Bogen om Kjøbenhavn) og til Foreningens agitatoriske Virksomhed i al Almindelighed (senest bl. a. for Bevarelsen af Kristianshavns Vold). Udgifterne til Harboes Brønd paa Vesterbros Torv er afholdt af det Foreningen tilagte Legat »Frøken Maria Hansens og Architect, Friherre Theophilus Hansens Legat til Kjøbenhavns Forskønnelse«, hvis aarlige Rente (ca. 1300 Kr.) selvfølgelig er Foreningen en kærkommen Støtte, men som dog ikke er større, end at der vil hengaa lang Tid mellem hver Gang vi vil se os i Stand til at skænke Byen Gaver som den nævnte Brønd, der alt i alt har kostet Foreningen ca. 10,000 Kr.

Indenfor Bestyrelsen har det derfor gentagende været overvejet, hvorledes der skulde kunne skaffes de fornødne Pengemidler, uden hvilke selv den virksomste Bestyrelse intet kan udrette. Sidste Efteraar rettede Bestyrelsens Formand derfor en Henvendelse til en mindre Kreds af kjøbenhavnske Borgere, om hvem det vidstes, at de med Interesse for Byens Udseende forbandt Evnen til at give denne Interesse et direkte Udslag ved at tegne sig for et aarligt Bidrag af 100 Kr. En tilsvarende Ordning er som bekendt gennemført andetsteds, nemlig forsaavidt angaar Kunstindustrimuseet og Statens Museum for Kunst, hvilke Institutioner derved har faaet Midler i Hænde til en velkommen og betydningsfuld Udvidelse af deres Virksomheder.

Bestyrelsen har haft den Glæde indtil nu at se denne Henvendelse

blive fulgt af et betydeligt Antal Borgere, hvis Navne her hidsættes.

Etatsraad H. N. ANDERSEN.
Assurandør SVEND BRAMSEN.
CARLSBERG BRYGGERIERNE.
Grosserer LAURITZ DAHL.
Direktør BENNY DESSAU.
Direktør L. ELSASS.
FORENEDE BRYGGERIER og TUBORG
FABRIKER.

Konferensraad CARL GAMMELTOFT.
Generalkonsul VALD. GLÜCKSTADT.
Grosserer JOHAN HANSEN.
Fru Grosserer JOHAN HANSEN.
Etatsraad JACOB HEGEL.
Direktør H. HEILBUTH.
Handelshuset JACOB HOLM & SØNNER.
Dispatchør L. N. HVIDT.
Geh.konferensraadinde M.HAGEMANN.
Grosserer A. C. ILLUM.
Direktør HELGE JACOBSEN.
Ingeniør, cand. polyt. C. F. JARL.
Direktør ANDERS JENSEN.
Grosserer WILLIAM JEPPESEN.
Grosserer CHR. KAMPMANN.
Grosserer A. PESCHCKE KØEDT.
Højesteretssagfører OTTO LIEBE.
Etatsraad N. C. MONBERG.
Vekselerer J. S. MONIES.
Grosserer POUL MØLLER.
Hofdekoremaler H. C. NIELSEN.
Bankdirektør, Etatsraad F. NØRGAARD.
Generaldirektør OLE OLSEN.
Direktør ANTON PETERSEN.
Enkebaronesse S. L. de Plessen.
Direktør, Kaptejn F. H. J. RAMBUSCH
Prof. Dr. med. THORKILD ROVSING.

Grosserer CORNELIUS STAU.
Grosserer OSCAR WANDEL.
Overretssagfører JOHANNES WERNER.
Højesteretssagfører FR. ZAHLE.
Overretssagfører L. ZEUTHEN.

Endvidere modtog vi følgende Bidrag en Gang for alle:

Etatsraad MARTIN DESSAU 100 Kr.
Direktør VAGN JACOBSEN 100 Kr.
Grosserer MAX LESTER-LEVIG 100 Kr.
Grosserer P. G. MUNCK.
Grosserer, Landstingsmand
HOLGER PETERSEN 1000 Kr.
Grosserer L. WESTERBY 100 Kr.

For alle disse Bidrag er det Bestyrelsen en kær Pligt at udtale sin varmeste Tak, ikke alene for den Interesse, der fra de nævnte Giveres Side er vist Foreningens Virksomhed, men ogsaa fordi vi ved disse Bidrag vil blive sat i Stand til at paatage os Opgaver, som vi ellers havde maattet lade ligge, fordi vi savnede Midler til at løse dem.

Imidlertid er det Bestyrelsens Agt, naar Forholdene i Landet atter bliver normale, at prøve paa, om ikke den saaledes dannede Kreds af »Forskønnelsesforeningens Venner« skulde kunne yderligere udvides — til Gavn for Hovedstadens Forskønnelse.

Og jo større Foreningens Virksomhed paa dette Omraade vil kunne blive, desto kraftigere et Udtryk vil der derigennem kunne gives for Borgernes Skønhedsforstaaelse og Glæde ved at smykke deres By.

NYE LIVSVARIGE MEDLEMMER

I Aaret 1916 har følgende indmeldt sig som livsvarige Medlemmer:

Direktør KAY REINHARD (200 Kr.),
Direktør CARL RUBEN (200 Kr.),
Kontorchef L. F. TEGNER (100 Kr.).

LITTERATUR

VILLAEROG FERIEHUSE. Udvalgte Arbejder fra Konkurrencen om Villaer og Feriehuse, udskrevet af »Politiken« med Medvirken af Akademisk Arkitektforening og Den Fri Arkitektforening (»Politiken«s Forlag). Tilsenat fra Forlaget.

Den her foreliggende Bog omfatter 86 Tegninger til Landhuse og slutter sig til en tidligere udgiven Bog (»Sommerhuse«); den er som hin et Led i Bestræbelserne for at hidføre en Bygningstype, der kan glide ind i Landskabet uden at ødelægge dets Karakter og dog yde sin Ejer de Bekvemmeligheder, der følger af at kunne bebo sit eget Hus. Omend største Delen af de viste Huse selvfølgelig er bestemt til at skulle opføres langt borte fra bymæssig Bebyggelse, ved Sø og Strand, i Klit og ved Skov, er

det dog en god Sag at arbejde for, at ogsaa den Art Bebyggelse foregaar paa en saadan Maade, at den paa det givne Sted kan danne Forbilledet for anden Bebyggelse af tilsvarende Art. Hertil kommer endvidere, at enkelte Huse uden Tvivl vil kunne opføres i forholdsvis Nærhed af Hovedstaden paa Steder, der før eller senere vil blive henført til dennes Forstæder, og det er da af Vigtighed, at saadanne Smaahuse er af et Ydre, der kan glide ind i en Forstadsbebyggelses almindelige Fysiognomi. Det er navnlig i Konkurrencens Klasse C (Opførelsespris 6000—8000 Kr.) og Klasse D (8000—12000 Kr.), at Hustyper som de nævnte maa søges, og der findes ogsaa blandt de dér gengivne Tegninger adskillige, som det vilde være en Fornøjelse at se overførte fra Papiret til Virkeligheden.

BOGEN OM KJØBENHAVN ER UDSOLGT

Hvad der var at vente éngang maatte ske, er nu indtruffet: Bogen »Kjøbenhavn — som den er — og som den burde være« er nu udsolgt. Det har været os en Tilfredsstillelse at se den Interesse, hvormed dette Værk har været omfattet af vore Medlemmer. Og nu, da vi har naaet Bunden af det Oplag paa 3000 Eksp., i hvilket Bogen er trykt, og vi ikke mere kan levere den til gamle eller nye Medlemmer, er

det Spørgsmaal fra flere Sider rettet til os, om Bogen ikke bliver udsendt i en ny Udgave. Hertil maa vi svare, at en Optrækning ikke finder Sted.

Bogen vil, som den nu er, blive et byhistorisk Dokument af en ikke ringe Betydning, takket være de forskellige Forfatteres fortræffelige Indlæg og Kongstads ikke mindre fortræffelige Illustrationer.

FORSKØNNELSEN

Beholdningen af Gratiseksemplarerne af Aargangen 1915 er nu udleveret. Restbeholdningen af denne Aargang sælges for 5 Kr. pr. Eksemplar hæftet i Omslag (Prisen forhøjes fra 1918 til 8 Kr.).

Af Aargangen 1916 haves endnu en Beholdning til gratis Udlevering til nye Medlemmer.

Af Aargangene 1913 og 1914 haves endnu

nogle faa Eksemplarer — hæftede i Omslag —, der sælges for 10 Kr. pr. Eksp.

Aargangene 1911 og 1912 er udsolgt.

Enkelte Hæfter sælges à 25 Øre (Dobbelt-hæfter 50 Øre). Af følgende Hæfter haves ikke Oplag:

1911: Nr. 2, 4, 5, 6 og 7.

1912: - 1—8.

1913: - 6.

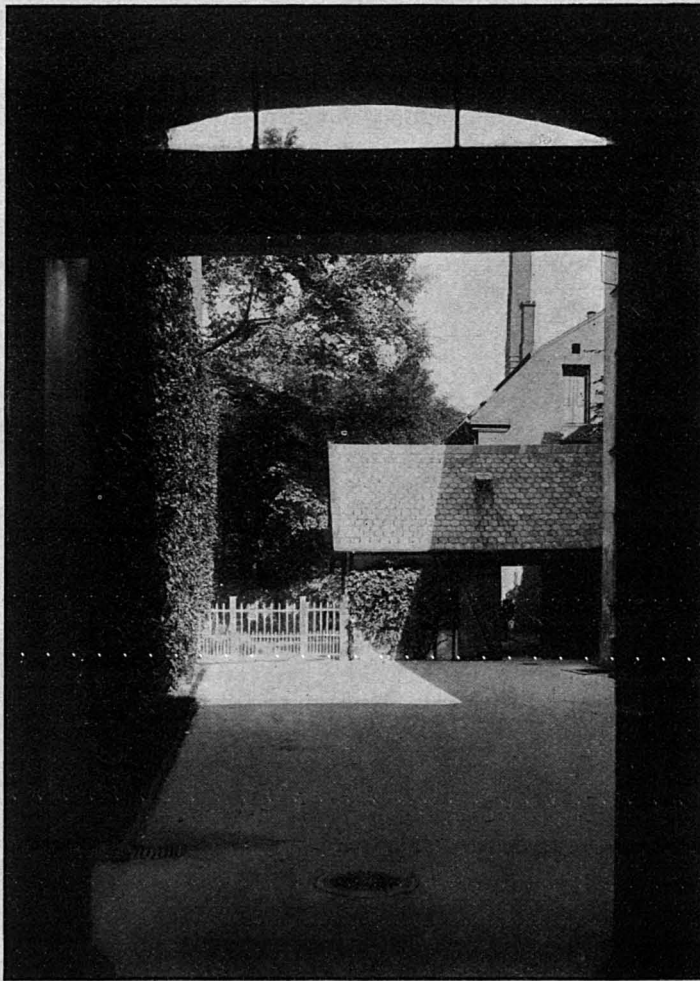
ETHVERT MEDLEM KAN INDMELDE EET NYT MEDLEM

Nye Medlemmer faar gratis — saa langt Oplaget rækker — Aargangen 1916 af »Forskønnelsen«.

Vi opfordrer paa det mest indtrængende vore Medlemmer til at agitere for Tilgang af nye Medlemmer. Udgifterne til Tidsskriftets Fremstilling er stedse stigende. Skal det derfor undgaaes, at vi skal gaa til at opkræve den tidligere

i Udsigt stillede særlige Abonnementsafgift af 1 Kr. pr. Aar (se Forskønnelsen 1916 Side 55), maa vi i den nærmeste Fremtid have en Tilgang af mindst 300 nye Medlemmer. Vi tillader os derfor at henstille, at Medlemmerne gør Brug af den paa Omslaget trykte Kupon til Indmeldelse af i det mindste eet nyt Medlem.

VESTERBROS APOTHEKS GAARD

VI har haft den Glæde fra Hr. Apotheker HØST MADSEN at modtage hosstaaende Billedet af Apothekets Gaard, der fremtræder som en hyggelig Plads med grønne Træer og Buske. Det er velgørende at finde saadanne Gaarde, selv som her omgivet af høje Huse; de er Bevis for, at en Gaard ikke behøver at være et Sted, hvor man helst undgaar at sætte sine Ben, men at der — navnlig hvor man som her er saa heldig at kunne støtte sig til en ældre Beplætning — med smaa Midler, en fornuftig Inddeling, lidt grønt opad Murene, kan skabes et Interiør af ikke ubetydelig Virkning.

Referatet af *Generalforsamlingen* maa paa Grund af Pladsmangel udskydes til næste Hæfte.

RETTELSE

Vi er anmodet om at meddele, at Geologisk Rigsinstituts smukke Skilt, af hvilket vi bragte et Billede i sidste Hæfte af Tidsskriftet, som Illustration blandt andre til HENNING BRØCHNER'S Artikel om Gadekunst, ikke som meddelt er tegnet af Arkitekt P. V. JENSEN KLINT. Skiltet er, efter hvad der er oplyst for os, tegnet af Forskønnelsesforeningens tidligere Formand, Maleren JENS MØLLER JENSEN.

Samtidig bemærkes, at Gadenavn-Skiltet »Poul Ankersgade« (Side 106) paa Nordisk Ulykkesforsikrings Selskabs Bygning ikke som meddelt skyldes Bygningens Arkitekt VILHELM FISCHER, men derimod Arkitekt N. P. GUNDSTRUP, der efter hvad Selskabets administrerende Direktør Hr. V. E. GAMBORG i et Brev til os oplyser, har en væsentlig Part af Æren for Bygningens Fuldendelse efter Fischers Død.

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

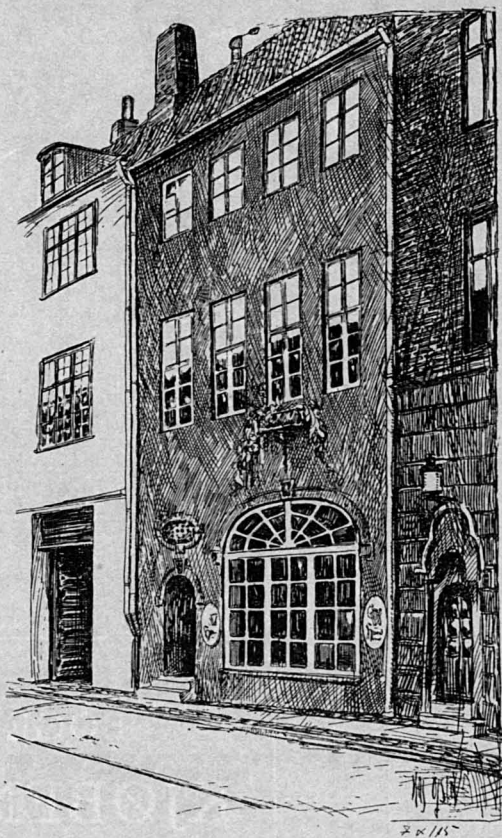

BUTIKS- VINDUER

STORE ELLER SMAA RUDER

I Billedet af den moderne Storby er Butiksvinduerne vel nok et af de Led af Huset, hvis arkitektoniske Udformning længst har staaet i Stampe efter først at have faaet sit faste Udtryk i de kendte store, plane eller buede Glasflader. En moderne Butik er i den Grad blevet til et Glashus, at endogsaa Husets Bærepiller i de alle mest moderne Huse er anbragt bag Glas, saa at man — ikke mindst naar Sten-

»VERDEN OG VI«S Butik paa Nørregade Nr. 3
Tegning af Kaj Olsen

terior fra
rennævne
e Butik

pillerne forklædes bag Træ eller andet Materiale — faar det Indtryk, at Huset kun bæres af de mægtige Glasruders spinkle Metalsprosser eller af Butiksdørenes næsten usynlige Indfatninger. Er Husets øvrige Architektur ret massiv med brede Piller mellem smalle Vinduer i Salsetagerne, bliver Modsætningen desto større. Men disse store Glasflader i Stueetagens Butiker har nu efterhaanden fæstnet sig i vor Bevidsthed som det eneste saliggørende. Der er aabenbart ikke alene regnet med, at det Publikum, der gaar paa

Ejendommen Gammelstrand Nr. 38 inden Ombygningen.

Fortovet, skal have det friest mulige Overblik over de i Butiksvinduet udstillede Herligheder, men øjensynlig ogsaa, at det paa den anden Side af Kørebanen gaaende Publikum i samme Grad kan nyde godt deraf uden at skulle behøve at ulejlige sig over paa den anden Side af Gaden.

Imidlertid er der i den senere Tid fremstaaet et Par Eksempler paa, at de Forretningsdrivende har faaet Øjet op for, at de store Glasflader ikke er det eneste, der duer, men at de smaa

Ruder ikke alene kan gøre god Fyldest, men ogsaa er langt smukkere virkende end de kolde Glasflader.

Paa Nørregade Nr. 3 har Bogtrykker, Redaktør POUL HERTZ indrettet et Udsalg for »VERDEN OG VI's Hjemmepryd« og — efter egen Tegning — arrangeret et Butiksinteriør med smaa Vinduesruder, gennem hvilke den, der staar stille foran Vinduet, sikkert modtager et ligesaa klart og fyldigt Indtryk af de udstillede Broderier m. v. som gennem et stort, udelt Stykke

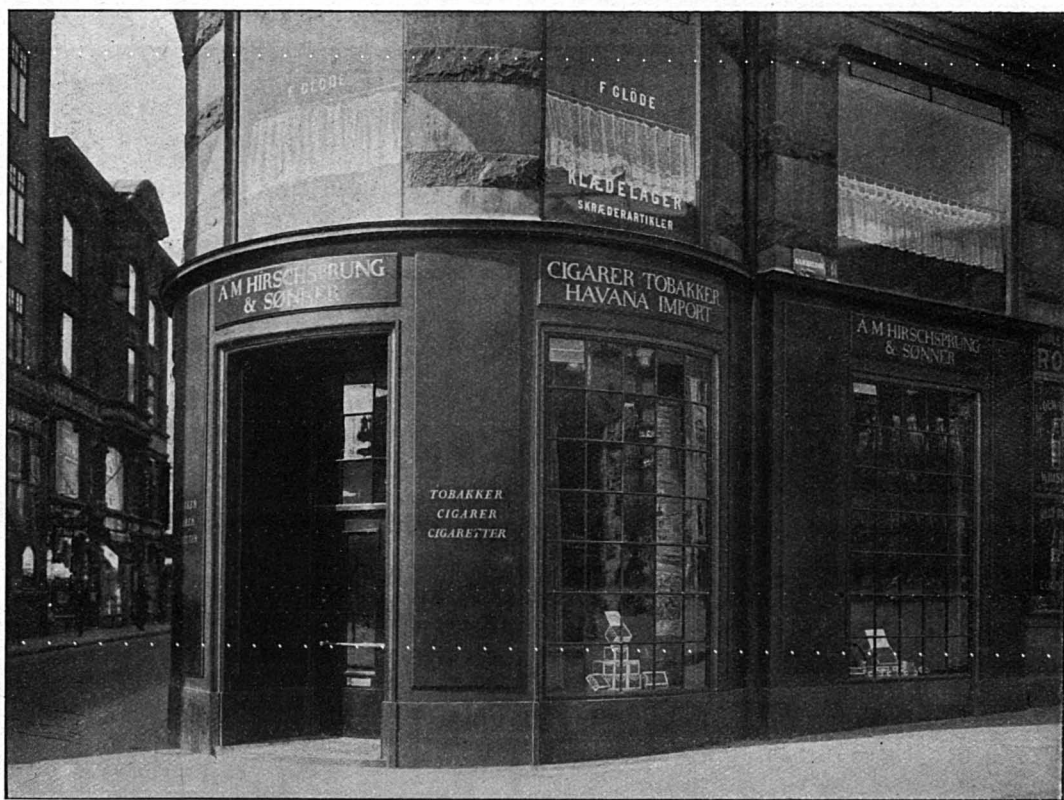
Ejendommen Gammelstrand Nr. 38 efter Ombygningen.

Glas — det er jo dog en Kendsgerning, at man kun ser og kan se paa een Ting ad Gangen. Butikens Indre er afvigende fra et almindeligt Butiksinteriør. idet der ikke findes nogen Disk — man kommer ind i en hyggelig Stue med gammeldags Kakkellovn og Christian VIII Møbler, et Arrangement, der virker særdeles tiltalende, men som selvfølgelig ikke kan gennemføres over alt*). —

*) Et noget lignende Interiør er indrettet af Maleren JENS MØLLER-JENSEN i Udsalget »Mo-

Ejendommen Gammelstrand Nr. 38 («KROGS Fiskerrestaurant») blev for et

del-Bohave« i Frederiksholms Kanal Nr. 20. Men her virker de udstillede Møbler og Dekorationsgenstande i den Grad sammen med de Rum, i hvilke de er udstillede, at man mindre tror at befinde sig i en Butik end i en hyggelig og smagfuldt monteret Lejlighed. Hertil kommer, at man ogsaa her har bibeholdt de gamle smaarudede Vinduer. Vi skal i et følgende Hæfte komme tilbage til det nævnte Foretagende, der nu alt har bestaaet i nogle Aar, og hvis Maal er at kæmpe for Hjemmets Forskønnelse og at opelske Sansen for de smaa Tings Kultur.

A. M. Hirschsprung & Sønners Tobaksudsalg, Hjørnet af Frederiksberggade og Gammeltorv.

Aars Tid siden ombygget efter Architekt COCK-CLAUSENS Tegning. Ved den foretagne Forandring af Façaden har Huset vundet meget i Udseende, og ikke mindst Stueetagen (Restauranten) med de smaa Vinduesruder gør — saavel set udefra som indefra — et overmaade hyggeligt Indtryk. Restaurantens indre Udsmykning skyldes et Samarbejde mellem Architekt COCK-CLAUSEN og Maleren VALDEMAR ANDERSEN.

Og endelig maa somdetsenest fremstaaede Eksempel paa de smaa Vinduesruders fortræffelige Virkning nævnes den nyindrettede Butik for A/S A. M. HIRSCHSPRUNG & SØNNER'S Tobaksudsalg paa Hjørnet af Frederiksberggade og Gammeltorv. Denne Ombygning af Stueetagen er udført efter Tegning af Architekt POVL BAUMANN. De let buede Vinduesindfat-

ninger lod — eftersom Ombygningen skred frem — formode, at de skulde danne Rammen om nogle af de sædvanlige buede Butiksvinduer, og des større var derfor Glæden, da det viste sig, at der i Stedet kom smaa Ruder, der i Virkeligheden passer saa godt til den udvendige Træbeklædning og Vinduesrammernes gammel-dags, forgyldte à la greque Bort. Oprindelig var det vist Meningen, at der skulde have været store Ruder, men ændrede Dispositioner i Forbindelse med den Omstændighed, at Fremskaffelse af saa store Glasflader paa Grund af Krigen frembød visse Vanskeligheder, har forskaanet os for et Butikseksteriør lig saa mange andre og i Stedet givet os et Eksteriør, der kan — og forhaabentlig ogsaa vil — danne Forbillede for Indretning af fremtidige Butiker, saa at vi kan blive fri for

Et af Butiksvinduerne til A. M. Hirschsprung & Sønners Tobaksudsalg.

disse store kolde Glasfladers indtil Kedsomhed gentagne Mangfoldighed.

De smukke Bogstaver og Dekorationer paa den udvendige Skiltefaçade skyldes Architekt KAARE KLINT, der ogsaa har tegnet de fritstaaende Skilte i Vinduerne samt de fire Armstole i

Butiken. Dennes Indre frembyder ogsaa adskilligt af Interesse, hvorfor vi her bringer et Billede af Butiksinteriøret. Indvendig er Rummet paneleret helt til Loftet med poleret Cuba-Mahogni; Diskpladen og det mønstrede Gulv er af Marmor.

Interior fra A. M. Hirschsprung & Sønners Tobaksudsalg.

KRIGSPLAKATER

Den Udstilling af franske, tyske, russiske og engelske Krigsplakater, som »Svenska Dagbladet« i Begyndelsen af dette Aar arrangerede i Stockholm, og som senere har været tilgængelig i KLEIS' Udstillingslokaler, var vel værd at lægge Mærke til. Man præsenteredes der for et Udvalg af de krigsførende Landes Plakatkunst gennem de sidste fire Aar og havde en lige saa sjælden som bekvem Lejlighed til at sammenligne og vurdere de udenlandske Plakattegneres store indbyrdes Forskellighed.

De franske Plakater var væsentlig de samme som paa Professorinde TSCHERNING'S Udstilling*), kun forøget med en enkelt (for et militært Vaisenhus) der iøvrigt skyldtes Englænderen FRANK BRANGWYN. I det store og hele var det de tyske Plakater, der dominerede Udstillingen — i al Fald kvantitativt og til dels ogsaa kvalitativt.

En mere principiel Modsætning end den mellem fransk og tysk Plakatkunst kan vanskelig tænkes. Den franske holder endnu den Dag i Dag Traditionerne i Ære fra dens Blomstringstid i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, mens den tyske er begyndt ganske forudsætningsløs og i mindre end et halvt Aarhundrede har naaet den forende Position, som den saa ubestridelig indtager.

I de franske Krigsplakater er Indholdet det vigtigste, set gennem Kunstnerens snart humoristiske, snart sentimentale, men altid saare kultiverede Temperament, mens Tekniken føles som noget sekundært, selv om man hurtigt opdager, at de franske Plakatkunstnere er fødte Tegnere. I de tyske Plakater derimod er det netop Tekniken, der skaber Interessen for Motivet, saa at sige uafhængig af hvad det forestiller. Den tyske Plakatkonsts Førstemænd er Teknikere af Guds Naade, der snart ved optiske snart ved koloristiske Raffinementer forstaar at hæve det ligegyldigste Sujet til Monumentalitet.

I de franske Kunstplakater er Soldaten og hans Familie derfor det naturlige Midtpunkt. STEINLEN skildrer Fangernes og Flygtningenes triste, endeløse Skarer; ABEL FAIVRE har foreviget den begejstrede, fremstormende, FORAIN den stiltfærdige, brevskrivende Soldat, mens POULBOT med sit stiltfærdige Lune fortrinsvis beskæftiger sig med hans Smaa-børn og WILLETTE — den uforfærdede Humorist og Erotiker — med hans lille Kæreste. I den tyske Krigsplakat er al Sentimentalitet banlyst og Genrebilledet en Sjældenhed. Slagskibe og Krigsmaskiner eller Statens og Krigens letfattelige Symboler er de mest anvendte Motiver, der udnyttes lige saa nøgtern, men ogsaa lige saa effektivt, som hvis det drejede sig om en almindelig Reklameplakat. Hvor Soldaten træder i Forgrunden, er det ikke for at klargøre hans individuelle Ejendommelighed men for at placere ham virkningsfuldt i Billedet og benytte hans Silhuet mod en farvekraftig Baggrund. Dette er saaledes Tilfældet med SZAFRANSKIS Plakat, hvor Uhlanan og hans Hest ses paa en Bakke med en dybblaa Himmel (som paa Udstillingens Eksemplar — i andre Udgaver mod gul eller grøn Bundfarve) eller med HOHLWEINS »Reservist«, der fremtræder paa Baggrund af de marcherende Geledere mod en magentarød Grund.

Ovenstaaende Plakat repræsenterer — sammen med en anden, der reklamerer for en Marinekoncert — ret godt denne Kunstners forbløffende tek-

Krigsplakat, tegnet af Ludvig Hohlwein.

niske Færdighed og aldrig svigtende Farvesans; en Krigsfarveplakat i graat, sort og rødt har særlig Interesse derved, at den illustrerer hans store Afhængighed af NICHOLSON. Af GIPKENS er der flere Smaaplakater med Blomster- og Bladdekorationer i en bevidst naiv Bondestil og med korte, manende Indskrifter: »Sammelt Eicheln und Kastanien«, »Sammelt die Obstkerne« etc. Af samme Kunstner fandtes en anden, meget overlegen Plakat med en Flyvemaskine, hvis Propellers Snurren illustreredes ved koncentriske Cirkelstumper paa en saa illustrerende Maade, at det langt overgik en lignende Præstation af selve hans store Læremester LUCIAN BERNHARD. Denne Kunstner var repræsenteret bl. a. ved omstaaende »Liebesgabe«-plakat, der er at betragte som et Unicum, for saa vidt som den virkelig viser Tillob til en Karakteristik og i alt Fald præges af en i tysk Plakatkunst enestaaende Elskværdighed. En anden Plakat for en Udstilling i Bruxelles 1916 viste hans aller eleganteste Skrifttyper, patinerede paa gul Grund. JACOBY-BOY viste sig i et enkelt Eksempel som en habil Farvekomponist; desuden lagde man Mærke til en »Kriegsnot«-Plakat af PETER BEHRENS, HEINRICH JÄGERS tre læsende feltgraa, flere lidet fremragende af SCHAVROTH og en enkelt ERICH GRUNER. Derimod savnede man Østrigeren ORLIK og flere pragtfulde Skriftplakater, der udelukkende eller saa godt som alene virker ved Skrifttyperne: KLINGERS, EHMCKES, BERNHARDS, GIPKENS og HOHLWEINS monumentale Antiqua og BERNHARDS, DELITZSCHS og BUHES maleriske Fraktur.

De russiske Plakater virkede nærmest som en flatterende Baggrund for de øvrige, med deres halvt orientalske Ornamentik og de enkelte mer eller

*) Se Forskonnelsen 1916 Side 99.

mindre heldige Efterligninger af moderne tyske Virkemidler.

Det engelske Kontingent beherskedes af FRANK BRANGWYNS flot skitserede Plakater, navnlig af den store fra en engelsk Forbindingsplads, der viser en glimrende Tegnekunst, der dog synes bedre egnet til at fejre Triumfer i et illustreret Tidsskrift end egentlig passende for Plakatkunsten. En enkelt Plakat af PAILL, der agiterer for Ægindsamling til Soldaterne, var ene om at vise et mere primitivt Motivvalg: en Høne med Mærkering om Benet og Regeringens Emblem som et Skærf om Maven, gengivet i simple Konturer og douce Farver, som man langt oftere kunde vente det af NICHOLSONS Landsmænd. —

Det er — i dobbelt Forstand — sørgeligt, at der skal en Verdenskrig til for at lokke Folk paa Plakatudstilling. Mens der i Frankrig og England i de sidste 30 Aar med faa Aars Mellemrum har været endog meget store Samlinger offentlig tilgængelige, og Tyskland næsten aarligt moder med en eller flere Udstillinger, kan vi indenfor det samme Tidsrum kun opvise to større Plakatudstillinger — den sidste i Aaret 1912 — som tilmed altfor sporløst er passeret Publikums Bevidsthed.

I det store og hele ydede denne Udstilling trods sine Mangler ved Anbringelsen og Pladsforholdene (»Svenska Dagbladet«s smukke Ovenlysrøtunde var i saa Henseende mere fyldestgørende) dog en god Del Lærdom: talrige Eksempler til Efterfølgelse, og adskillige til Skræk og Advarsel, selv om der dog ikke findes noget i Smag med den grufde Form for tysk »Kriegsgraphik«, omfattende saa at sige alt fra Postkort til Velfærdsmærker, af hvilke flere var tegnet af Navne som H. R. ERDT og LEONARD, og som afløste noget, der var endnu værre. Det bør yderligere fremhæves, at den Belysning, vi Danske kunde hente paa denne Udstilling,

har Betydning for alle de Parter, der er interesseret i en Plakats Fremkomst: Kunstneren, der tegner den, Firmaet, der bestiller den, den litografiske Anstalt, der fremstiller den og endelig det store Publikum, der ser den og gerne skulde reagere overfor den.

Denne omfattende Adresse gælder saa meget mere som Betegnelsen »Krigsplakater« skal forstås i meget vid Betydning: Ikke blot som Hvervningsplakater eller Opfordringer til Indsamlinger og anden Godgørelse, men ogsaa som Reklameplakater for Udstillinger og Koncerter og for utallige Varer — fra Aviser til Cigaretter, Chokolade og Udrustningsgenstande — blot disse staar i Relation til Krigen. Men selv de egentlige Krigsplakater har deres store Interesse som Studiemateriale, for saa vidt som de tilhører et Omraade: Propagandaplakaten, som her i Landet er sørgelig uopdyrket. Thi undersøger man de hjemlige Præstationer paa dette Felt, finder man som smukke og sjældne Undtagelser kun: en Plakat for en Juleindsamling, en Flyverplakat og en Børnehjælpsplakat, alle af VALDEMAR ANDERSEN.

I det hele taget præges den moderne danske Plakatkunst af enkelte, fremragende Præstationer — som VALDEMAR ANDERSENS og BØGELUNDS — der naar op paa Højde med nogle af Udlandets bedste og langt overstraalet det store Flertals Uformuenhed, hvilket Forhold giver en meget lav Middelværdi, mens f. Eks. i Tyskland Niveauet ligger forbausende højt, takket være de mange gode Genemsnitsarbejder.

Skal dette for dansk Plakatkunst beskæmmende Forhold ændres, maa det ske enten derved, at det lykkes Kunstnerne at opdrage Publikum, eller ved at dette selv i stedse stigende Grad vil gøre Fordring paa kunstnerisk udførte Reklamer; sker dette ikke, er man henvist til at vente, til Smagløsheden uddor ved sin egen Hypertrofi. H. BR.

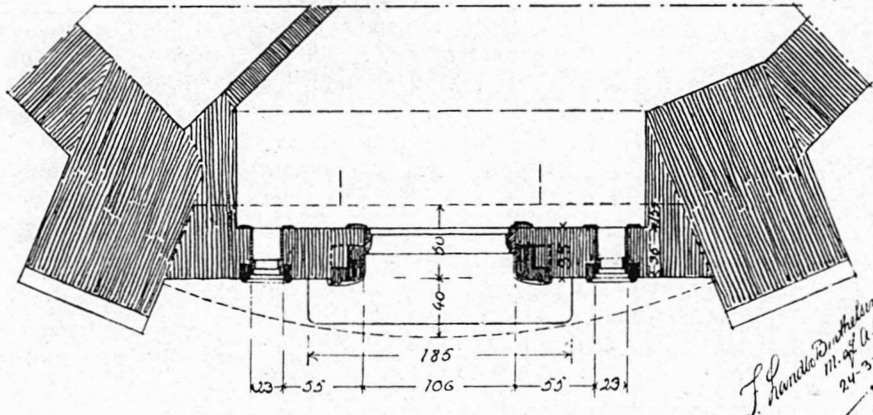
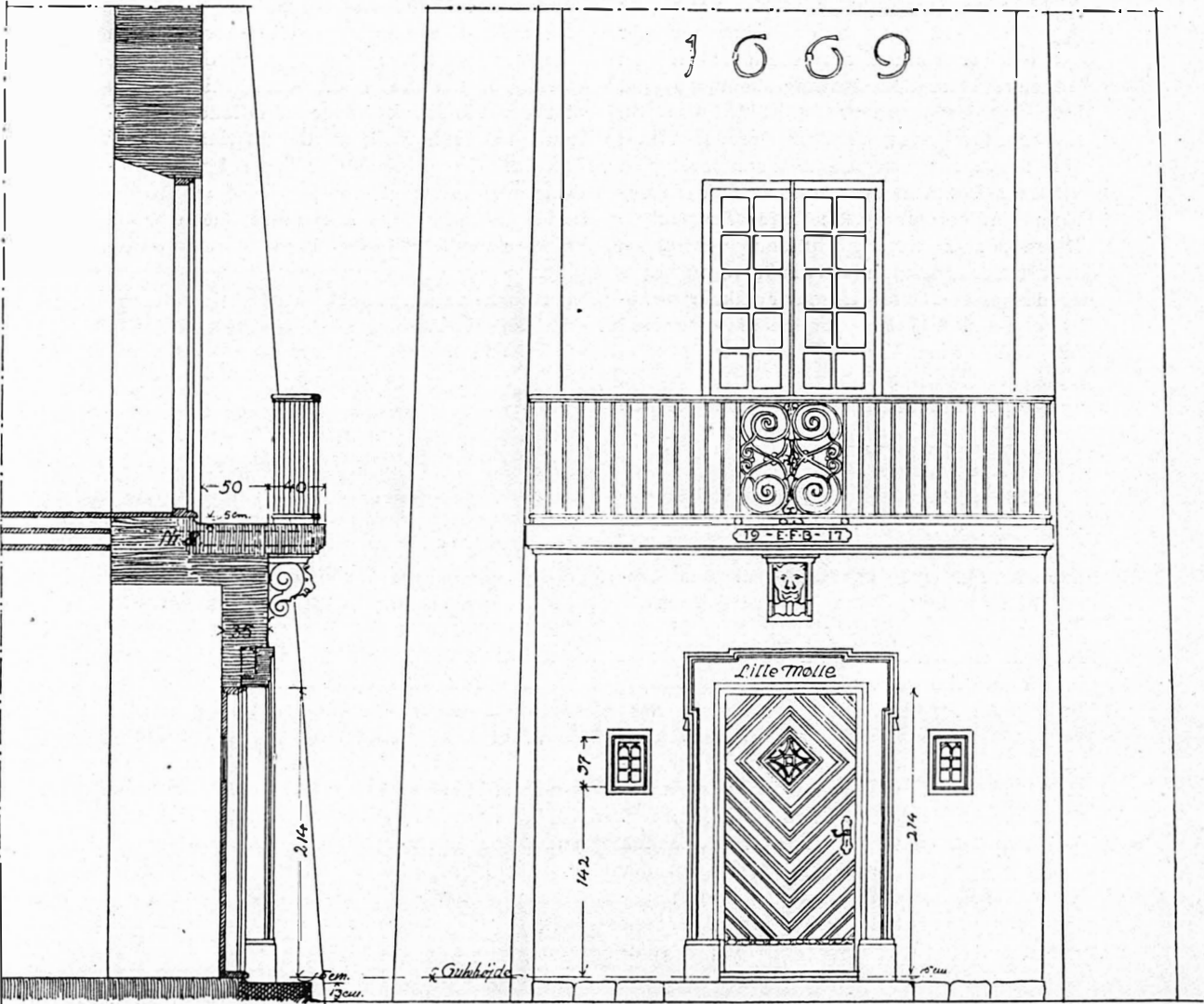
LILLE MØLLE PAA KRISTIANSHAVNS VOLD

INGENIØR E. FLACH-BUNDEGAARD, der har erhvervet Lille Mølle paa Kristianshavns Vold (den Del af samme, der er istandsat ved Foreningens og Komitéen for de københavnske Voldes Bevarelses Foranstaltning) har ladet Arch. J. LANDBO-BERTHELSEN give Tegning til en ny Indgangsdør til Møllen, i hvilken Hr. Flach-Bundegaard driver Fabrikations-

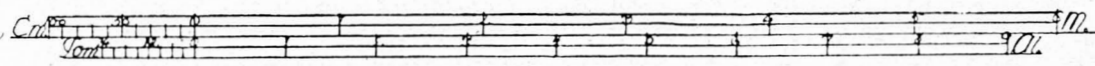
virksomhed. Arbejdet kan ventes tilendebragt i den nærmeste Fremtid. Hr. Flach-Bundegaard fortjener Tak for sine Bestræbelser for at forskønne den gamle Mølle, der vel længst har udspillet sin Rolle som Mølle, men som man dog nødvendig ser forsvinde, fordi den staar saa smukt under de gamle Voldtræers Skygge.

NY INDGANGSDØR TIL „LILLE MØLLE“

J. P. Hansen
11. af 11. A.
24-3-17

„HESTEN“

EN Indsender A. B. har i »Forskønnelsen« Nr. 7 1916 fremsat nogle Betragtninger over den saa skammelig miskendte »Hest« paa Kongens Nytorv, Betragtninger, som jeg, hvad Hovedpunkterne angaar, af fuldt Hjerte kan tiltræde. Men paa et enkelt underordnet Punkt maa det maaske være mig tilladt at foretage en Rettelse. Hr. A. B. citerer Architect P. V. Jensen-Klints temperamentsfulde Opfordring til de Herrer, der er Skyld i Statuens Overmaling, om at kradsede Malingen af med deres egne højst-ærede Negle, en Opfordring, der sikkert var berettiget, da P. V. J.-K. fremsatte den — for ca. 20 Aar siden — men ikke er aktuel mere. Min Vej falder ikke ofte over Kongens Nytorv; men da jeg for en Maanedstid siden tilfældig ventede

Vi har forelagt Hr. A. B. ovenstaaende og modtaget følgende fra ham:

Hr. Redaktør!

Foranlediget af det mig tilstillede Brev fra Hr. L. M. har jeg paa den af Gitteret foreskrevne Afstand undersøgt »Hestens« Overflade og maa give Hr. L. M. Ret i, at Oliemalingen virkelig synes at være fjernet. At dette af rene Ærlighedsgrunde er en Fordel, maa bestemt hævdes. Naar en Statue er af Bly, bør den ikke prøve at give sig ud for Bronze, saa lidt som for Guld; aldeles bortset fra, at Bronzeillusionen aldrig var skuffende. Patinaen er sammenlignet med Amalienborgstatuens ikke smuk, men Frederik V er ogsaa den eneste smukt patinerede Statue i København. Sammenligner man »Hestens« Overflade med Holbergs og Øhlenschlägers — der dog nu efter ca. 50 Aars Forløb er begyndt at blive irrede — saa fristes man til at give Blypatinaen, der især i Solskin slet ikke er »død«, Fortrinet. Og sammenligner man den med det kongelige Theaters Frontongruppe (Apollo, Pegasus m. m.), der er støbt i det ædle Stof Zink, bliver der ingen Tvivl tilbage om, at Blypatinaen er at foretrække. Denne Gruppes Overflade er død, saa det kan forslaa. Om det er Zinkens naturlige Patina, eller det skriver sig fra, at man ogsaa her har overmalet Figurerne for at imitere Sandsten, drister jeg mig ikke til at afgøre.

I den gamle Enquête, som jeg har citeret, nævner P. V. Jensen-Klint Børsspiret som Eksempel paa, hvor smuk Blypatina kan virke. Her indsniger der sig hos mig en Tvivl. »Hestens« Overflade ligner — selv uden Oliemaling — ikke Børsspirets. Det kan ligge i Genstandenes ganske afvigende Form, deres forskellige Stilling mod Luft og Lys; men det kan ogsaa ligge i, at Materialerne ikke er helt ens. Dragetaarnets Plader er uden Tvivl hamrede i

paa en Sporvogn dér, tog jeg mig — direkte foranlediget af omtalte Artikel — for at se paa »Hesten« med større Opmærksomhed end sædvanligt, og det første, der da slog mig, var, at Statuen aldeles ikke søger at vildlede Beskueren med Hensyn til, hvad Materiale den er gjort af. Dens Overflade er jævnt blygraa, Malingen er utvivlsomt borte. Om Myndighederne i al Stilhed har taget Architect Jensen-Klints Opfordring til Følge og fjernet Oliifarven, om ikke med egne Negle saa ved Hjælp af en energisk Behandling med grøn Sæbe og Soda, eller om Regnen i Aarens Løb har faaet Bugt med Overtrækket, skal jeg lade være usagt; men borte er det, og det er godt.

L. M.

koldt Bly. Til Støbning egner Bly sig ikke; det fylder ikke Formen godt og kan ikke ciseres, Ulemper, som l'Amoureux sikkert har været kendt med. Langt snarere er »Hesten« støbt af en Blylegering, der ikke paavirkes af Atmosfæren paa ganske samme Maade som rent Bly. Ganske parallelle Fænomener kan iagttages paa andre Omraader. Man har ment, at det 19. Aarhundredes stærke Forbrug af Stenkul var Aarsag til de nyere Statuers daarlige Patinering, idet den nedslaaende Røg skulde danne et beskyttende Lag, der hindrede Ædelrustens Angreb. Men alle selv i den nyeste Tid anbragte Kobbretag er bleven ganske dejligt patinerede, Kulrøgens Beskyttelse til Trods. Se Marmorkirken, Kommunehospitalet, Thorvaldsens Museum o. a. Her maa det være Forskellen i Materialet, der gør sig gældende. Ved Bronze forstaas som bekendt i Hovedsagen en Lelegering af Kobber og Tin; men det forskellige Forhold mellem disse to Metaller hidfører betydelige Forskelle, og naar der tilsættes Bly, Zink, Jern og Nikkel, bliver Variationerne mangfoldige. En Tilsætning af en ganske forsvindende Del Fosfor medfører betydelige tekniske Fordele — det smeltede Metal bliver meget tyndt flydende og fylder Formen til de mindste Enkeltheder — men maaske de tekniske Fordele købes paa Bekostning af det varige kunstneriske Resultat.

Naar for Fremtiden Statuer skal støbes til Opstilling i fri Luft, bør man undersøge de herhenhørende Forhold med største Omhu. Frederik V er, saa vidt jeg ved, støbt af udrangerede Skibskanoner. Kanonmetal bestaar af ca. 90 pCt. Kobber og 10 pCt. Tin, og de faa Bronzekanoner, som endnu i Midten og Slutningen af det 19. Aarhundrede benyttedes i

den danske Marine (Korvetten Heimdal), havde en meget smuk Patina. Dette giver et Vink om, at Kanonmetal er særlig egnet til Statuer i fri Luft; men en kemisk Undersøgelse af Metallet i Frederik V's Statue maa let kunne foretages, hvorved Skuffelser i Fremtiden kan undgaas. Kulrøgen som Aarsag til den daarlige Patinering tror jeg ikke paa.

Jeg kommer nok lidt for langt bortfra »Hesten«. Om denne vil jeg da til Slut kun sige

dette, at den selv i sin maledede Tilstand har forekommet mig baade karakterfuld og storladen, kraftig virkende dér hvor den staaer, samt at dens Overflade, som den er nu, aldeles ikke er grim. Kan Statuen ikke blive støbt om i en Bronzelegering, der aabner Muligheden for en smuk Patinering, saa bør den restaureres med al mulig Skønsomhed og iøvrigt bevares med sin egen Farve, som det historiske og kunstneriske Mindesmærke den er. A. B.

GENERALFORSAMLINGEN

FORENINGENS ordinære Generalforsamling afholdtes den 27. Februar d. A. i Grundtvigs Hus. Overretssagfører AXEL E. LEMMING dirigerede. Formanden, kgl. Bygningsinspektør, Architect THORVALD JØRGENSEN af lagde Aarsberetningen (se Side 14) og Kasseren, Sekretær OTTO ASMUSSEN fremlagde det reviderede Regnskab, for hvilket der gaves Decharge. Til Beretningen knyttedes nogen Diskussion, idet Architect CARL BRUMMER foreslog, at Foreningen skulde tage sig af at faa fjærnet al den forlorne Pynt, der i Form af Karnapper og Spir mispnyder mange københavnske Huse, der uden denne »Pynt« kunde tage sig meget godt ud. I Tilslutning til disse Udtalelser fremholdt Overretssagfører HENRIK SACHS, at Foreningen i Stedet for at pynte op med Brønde og dekorative Lygter skulde vogte paa, at gode gamle Huse ikke blev ødelagt bl. a. ved, at der i Stueetagen blev indrettet moderne Butikker. Redaktør SIGVALD ANDERSEN var ikke helt enig med Bestyrelsen i dens Opfattelse af, hvorledes Søernes Regulering skulde foregaa, Hoffotograf ELFELT ønskede Foreningens Bistand til at faa »Kanonfotograferne« fjærnet, og Proprietær RAHLF henstillede, at Bestyrelsen noget oftere vilde samles med Medlemmerne. Endelig henlede Architect BRUMMER Opmærksomheden paa, at Sølgadens Kaserne siges at være truet af en paatænkt Nedrivning.

Formanden lovede, at Bestyrelsen skulde tage de gjorte Henstillinger under Overvejelse, idet han dog maatte fremhæve, at Foreningen for ret at kunne virke i Overensstemmelse med de fremsatte Ønsker manglede en væsentlig Ting — nemlig Penge. Dette Forhold vilde dog forhaabentlig i nogen Grad bedres ved, at en Række Medborgere havde tegnet sig for et Aarskontingent af 100 Kr. Til Hoffotograf Elfelt bemærkede Formanden, at Bestyrelsen, idet den henholdt sig til sit skriftlige Svar paa Forespørgers Skrivelse angaaende Kanonfotograferne, ikke kunde tage sig af denne Sag.

Da ingen yderligere begærede Ordet, foretoges Valg af Bestyrelsen; de efter Tur fratrædende Medlemmer genvalgtes, og Bestyrelsen bestaar herefter af:

Ingeniør, cand. polyt. SVEND KOCH	} fratræder efter Tur 1918
Forfatter, cand. mag. SOPHUS MICHAËLIS	
Architekt K. VARMING	

Billedhugger L. BRANDSTRUP	} fratræder efter Tur 1919
Overretssagfører STEFAN HETSCH	
Grosserer CHRISTIAN HOLM	

Architekt THORV. JØRGENSEN	} fratræder efter Tur 1920
Sagfører L. F. KOCK	
Architekt ULRIK PLESNER	

Derpaa foretoges Valg af »Det raadgivende Udvalg«, der herefter bestaar af:

Boghandler AUGUST BANG
Toldinspektør IVAR BERENDSEN, M. F.
Billedhugger A. BUNDEGAARD
Theaterchef, Greve F. BROCKENHUUS-SCHACK
Departementschef, Statsraadssekretær FRANTZ DAHL
Redaktør KRISTIAN DAHL
Direktør BENNY DESSAU
Maler N. V. DORPH
Havearchitekt E. ERSTAD-JØRGENSEN
Ingeniør, cand. polyt. ALEX. FOSS, M. F.
Generalkonsul VALD. GLÜCKSTADT
Redaktør CHR. GULMANN
Etatsraad JACOB HEGEL
Direktør HELGE JACOBSEN
Grosserer, Papirhandler AD. LEVISON
Architekt MAGDAHL-NIELSEN
Billedhugger CARL MORTENSEN
Hofdekoremaler H. C. NIELSEN
Architekt, Prof. v. Kunstakad. M. NYROP
Konsul P. NØRGAARD, M. L.
Sporvejsdirektør KAI NØRREGAARD
Apotheker VICTOR PEDERSEN
Professor, Dr. juris CARL TORP
Architekt GOTFRED TVEDE
Overretssagfører JOHANNES WERNER
— F. WOLFF.

Sluttelig genvalgte Foreningens Revisorer:

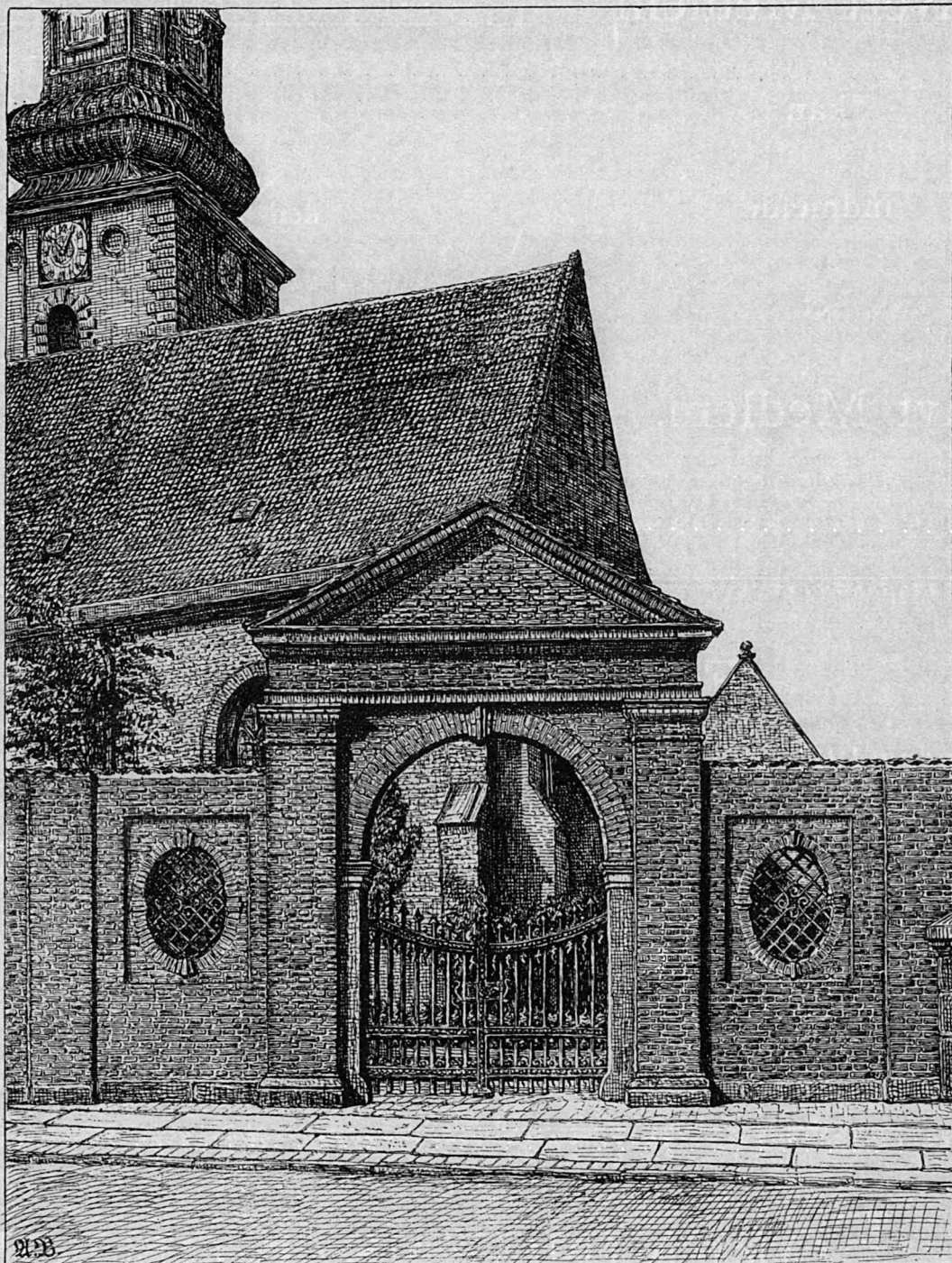
Fuldmægtig, cand. jur. E. BISSEN og
Bankfuldmægtig, cand. jur. O. MØHL

samt Revisorsuppleanterne:

Kontorchef V. HEMPEL og
Grosserer, Papirhandler R. WASMANN.

BLADE AF BYENS BILLEDBOG

Tegning af A. Blom.

Den nye Port i Sct. Petri Kirkemur, opført 1916 efter Tegning af kgl. Bygningsinspektør,
Architekt Thorvald Jørgensen.

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

BILLEDKUNST I DET FRIE

LEJLIGHEDSBETRAGTNINGER

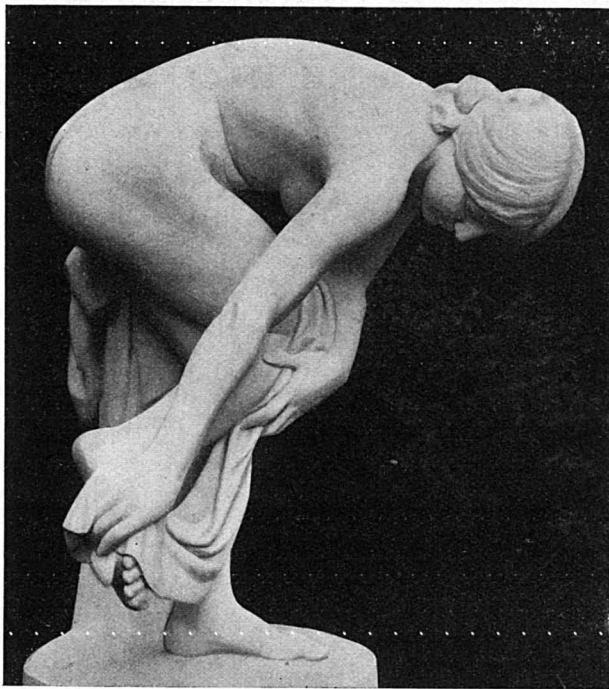
AF SIGURD MÜLLER.

FRILUFTSSKULPTUREN har i de sidste Menneskealdere haft gyldne Tider, for saa vidt man med dette Ord sigter til offentlige Mindesmærker over mere eller mindre kendte Personligheder; i saa Henseende synes der nu at raade en ren Mani. For at naa til Erkendelse heraf har man ikke nødig at ulejlige sig til store »Kunstcenter« som Berlin, hvor man er godt i Gang med at forevige ikke blot alle de Hohenzollere, Vor Herre i sin Miskundhed har ladet komme til moden Alder, men ogsaa den Mangfoldighed af Krigsøverst, i hvis Lod det er faldet at vinde en eller anden historisk set ligegyldig Sejr. Nej, man kan saa godt klare sig med, hvad der nu til Dags bydes paa herhjemme. De mylrer op af Jorden, alle disse for en lille Evighed beregnede Monumenter, snart over vore bedste Mænd, snart over Smaafolk, paa hvis Livsgerning inden Aarhundredets Udgang kun en enlig Fremtidens JULIUS PALUDAN eller LOUIS BOBÉ vil have Rede, snart god, snart — og oftest — ringe Kunst. Der vil blive noget at rydde op iblandt, naar Tidens Fylde kommer.

Langt mindre rigelig er Tilgangen af Billedhuggerarbejder, hvis Hovedformaal ikke er at holde Mindet om dette eller hint Menneske fast, men som skyldes en Kunstners Stræben efter at gøre Kravene paa plastisk, væsentligt set dekorativ Virkning Fyldest; saadanne Ting fremkommer nu langt sparsommere end for et Par Aarhundreder eller mindre siden. Gaar vi gennem Kjøbenhavn, finder vi ikke alene Palaier og ældre offentlige Bygninger i ret stor Mængde — større end de fleste aner — prydede med Frontogrupper, Enkeltpersoner, Relieffer, Vaser o. s. v., men ogsaa paa de fornemme Privatmænds og de store Handelsherrers Boliger er der adskilligt af den Slags at more sig over. Og i Hovedstadens Omegn, ud ad Færdselsvejene, hvor de rige havde Sommerhjem eller »Lysthuse«, var der i

Haverne, som disse laa i, ingen Mangel paa Kunst — her en eller flere, helst allegoriske eller symboliserende Skikkelser, hist, som Midtpunkt for en Plæne, et Springvandsbassin med en Figur til Motivering af Straalerne, om ikke andet saa et dekorativt Solur eller et Par Vaser. Og meget af alt dette var fornøjeligt at dvæle ved, adskilligt endogsaa rigtig god Skulptur. Ikke at det gennemgaaende var geniale eller blot i fortrinlig Grad fintfølede og udmærket skolede Mestre, fra hvis Værksteder disse Prydstykker udgik; mest skyldtes de Billedhuggere, hvis Navne nu, om de end ikke helt er sunkne i Glemsel, dog ikke længere har nogen Klang. Men ofte nok var det brave, gennemsunde Mænd, som inden for en vis Begrænsning kunde deres Ting, opfattede Kunsten eller, om man vil, Haandteringen med Varme og forstod den Stil, hvori man efter Tidens Smag arbejdede, uden at bindes og afsvales af Reflektioner derover; den var gaaet dem i Blodet. Deres Værktøj førte de friskt og lystigt med en Dygtighed, som i nogle Tilfælde godt kan kaldes Virtuositet. Og ved Siden deraf: de vidste eller følte, hvad der kunde ventes af dem i deres Egenskab af Arkitekturs og Havekunstens haandgangne Mænd eller Allierede. Meget af deres Frembringelser har en uskønsom Efterslægt slaaet itu og slængt i Brokkassen, men ikke saa ganske lidt er dog til Dato i Behold.

Produktionen af Façadernes og »Lysthaugernes« dekorative Skulpturer gik saa temmelig i Staa ikke længe efter, at de kunstfærdigt klippede Takshække, mod hvilke de gamle Parykker havde tegnet deres Silhouetter, og de glade eller sentimentale »Vandkunster«, der kunde akkompagnere deres Rislen med Orgeltoner, kom ud af Kurs. De paa deres Vis antikiserende eller renaissancecyrdende Bygmestre og Anlægsgartnere havde kun ringe Brug

R. Bøgebjerg: Badende Kvinde. Italiensk Marmor.

for dem. Og var dette en Gang imellem Tilfældet, saa de ikke ubetinget holdt paa at ville være sig selv nok, henvendte de sig i Regelen med deres Bestillinger til Billedhuggere, som i Ateliererne havde staaende, eller som var rede til at modellere Figurer, gode nok i sig selv maaske, men ikke netop beregnede paa at virke i Friluftslus, i Samklang med arkitektoniske Flader og Led eller med Himlen og naturgroede og kultiverede Planteformer som Bagtæppe og Sætstykker. Hverken til Emnerne eller til Gennemførelsens Art kunde de nødvendige Hensyn ventes taget. Naar Resultatet faldt saa tarveligt ud, som det almindeligvis gjorde, skyldtes det imidlertid ogsaa andre Forhold end dem, Modesmagens Skiften medførte. Ved THORVALDSENS Virken naaede Skulpturen ogsaa her til Lands en Anseelse som aldrig før og blev i højere Grad end nogen Sinde værdsat i samme Forhold, som den gjorde sig gældende i Egenskab af selvstændig Kunst; selv interesserede han sig ikke særlig stærkt for dens dekorative Betydning, og hans nærmeste Efterfølgere gjorde det endnu mindre. Nu var det dem, der vilde være »sig selv nok«, og de bedste

af dem havde da ogsaa Kræfter dertil. Og de smaa Talenter — ja de kunde jo bedst lide at gaa eller humpe i Stormesterens Spor; med andre Ord: de af dem, som kunde haft nogen Udsigt til at naa frem i det gode, for saa vidt de ejede Resignation nok til at holde sig paa det jævne, regnede det for deres Ret og Pligt at arbejde uafhængig af alle Sidehensyn. Saa viste det sig, at Evnerne ikke slog til. Og medens den egentlige monumentale Skulptur og Indendørskunsten vandt lidet eller intet ved den stærke Tilgang af Udøvere, led den dekorative følelige Tab ved, at mange Brugbarheder, som kunde gjort Gavn i dens Tjeneste, unddrog sig denne. Til Rest blev da ikke ret meget andet end Rosset, Mænd, hvem Naturen snarere havde be-

stemt til Tinsoldatfabrikanter eller, om det kom højt, til Formere af Kransekagefigurer, end til Kunstnere. Mangen Gang i Løbet af det nittende Aarhundrede opstilledes til almindelig Beskuelse dekorative Sager — Frontongrupper, Relieffer, Enkeltfigurer ved Portaler o. s. v. —, der fristede til at definere en Dekorationsbilledhugger som den, hvis Frembringelser ikke kan taale at ses nærvæd.

Nu, i det tyvende, synes det at klare op paa det her vedrørte Omraade. Ikke, at Produktionen af plastiske Rædsler, bestilt af Murermestrene og leveret til billig Pris af disses »for-dringsløse« Svogere og Venner, skulde vise sig i Aftagende. Men paa forskellige Hold begynder tydeligt nok Kravene til Friluftsskulptur at skærpes, Publikums Tilbøjelighed til at nøjes med noget slet, hvor man lige saa let kunde faa noget godt, at afsvækkes. Og Kunstnerne er nu for de flestes Vedkommende enige om, at den Ambition, der nødvendiggør en Rangforordning paa deres Enemærker som den her omtalte, ikke bør kaldes »honnet«. Om Grunden dertil er den, at den nulevende Slægt, særlig Billedkunstnerne, er blevet men-

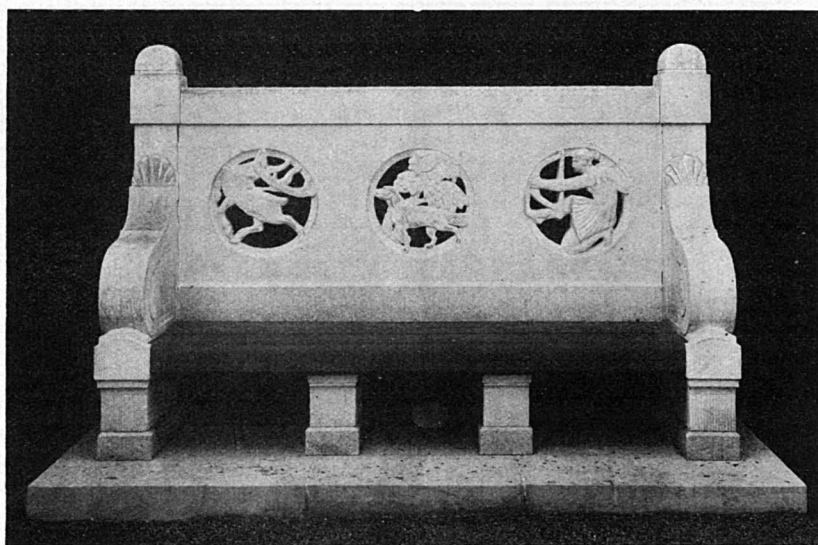
neskeligt sundere, end de nærmest foregaaende var det, faar, i alt Fald foreløbigt, være et aabent Spørgsmaal. Mange er det vel; dog, selv i Opgangstider maa der sikkert være Plads ogsaa for Skaberets og den plumptmaskerede Raaheds energiske Apostle og for disses beundrende Menigheder. Men saa meget sundt og ærligt, ofte virkelig smukt, kommer der dog i vore Dage frem, at der kan være Brug for et Ord som »Opgangstid« om den, vi nu lever i. Ikke alene enkelte Stykker, men af og til hele Samlinger af Kunstværker til Anbringelse i det frie har vi at glæde os ved. Sidst ved den, som i Sommer opstilledes paa Prøve og med Adgang for alle i Haveselskabets Have. Den var i mange Maader god at faa Forstand af; Udstillerne gav den Lejlighed til Selvprøvelse, de besøgende til at gaa frem i motiveret Opfattelse af Friluftsskulpturens særlige Krav.

Stoffet var efter vore Forhold rigt: godt og vel en Snes Billedhuggere havde indsendt af deres Arbejder, tilsammen op imod et halvt hundrede Stykker. Nogle af disse viste sig som venteligt at være lidet tiltalende, fra hvilket Synspunkt de end dømtes; af de mere kendte, rigtige »moderne Brøleaber« var der dog næsten intet, og med de tarvelige, ligegyldige Sager, som havde faaet Lov at komme med, er der ved denne Lejlighed ikke Grund til videre at gaa i Rette. Et kort Oversyn over dem af Udstillingens Skulpturer, som kan synes frem for de andre at burde nævnes, skal da her søges givet. Først dog nogle Ord om det hele Arrangement.

Pladsen, der valgtestildette, var ikke overdaadig stor,

snarere maaskelidt kneben, men i sig selv udmærket egnet for den særlige Brug: en Have, hvor der ikke er Mangel paa Penge til den aarlige Drift, og hvor disse er stillede til Raadighed for Mænd, som i Kraft af Smag og Indsigt evner at anvende dem paa bedste Maade. Der er Albuerum for Figurer, som bør staa, hvor man kan se dem fra alle Sider, i forskellige Afstande og med passende Baggrund; der er Buskads og anden tættere Plantevækst, hvori andre lader sig trække mere eller mindre dybt ind; Belysningsforholdene lod det mindst mulige tilbage at ønske. Mod Enkeltheder ved Opstillingen har der været rejst Anker, men næppe nogen af Vægt; hvor et større Arbejde ikke er kommet til sin Ret, bundes dette i haard Nødvendighed, nærmest den, at den »bedste Plads« for dette eller hint Kunstværk burde forbeholdes et andet, som havde endnu gyldigere Krav derpaa. For saa vidt har Udstillerne langt mere at sige Tak for end at klage over. Og netop som Følge af den omhyggeligt beregnede Opstilling fik i Haven baade Kunstnerne og Publikum Lejlighed til at lære noget, i alt Fald til at tænke over et og andet af det, som vedrører Friluftsskulpturen som saadan.

Nær ligger det her at bringe Spørgsmaalet om Materialevalgets Betyd-

J. J. Bregno: Havebænk. Ignaberga Kalksten.

ning for Virkningen af det plastiske Kunstværk paa Bane. Der gives sikkert mange Billedhuggere, som allerede under den første Skitsering af en Figur plejer at tænke sig denne udført netop i det ene eller det andet af de »ædlere Stoffer«, almindeligt i Marmor eller Bronze. Men hvorledes afgøres Valget? For hver den, som har taget Nytte af JULIUS LANGES Studie »MICHELANGELO og Marmoret«, burde i det enkelte Tilfælde Sagen kunne klares saa nogenlunde let og forstaaende. Men der foreligger Overflod af Beviser paa, at dette ikke altid eller endog blot i Regelen sker. De producerende og ikke mindre de bestillende og købende lader sig mere end jævnlige lede af svagt underbyggede Indskydelser og Luner, af altfor stor Villighed til at gaa med til Kompromisser, af rene Tilfældigheder, lidt agtende, hvor nær Sammenhæng der i Virkeligheden er mellem Værkets Karakter, dets hele Anlæg og Gennemførelse og det Materiale, der tages dertil. Det stærkeste Eksempel, man har i saa Henseende, stammer fra den Dag for en Snes Aar siden, da man besluttede sig til at tage Form over MICHELAGNIOLOS kolossale Marmorstatue David og producere to skinnende Bronceafstøbninger, en til Anbringelse paa en solaaben Plads ved Firenze, den anden til Opbyggelse for Kunstnermenigheden i Kjøbenhavn. MICHELAGNILO og Marmoret! Der har nu den største af de Mejselmestere, Verden i to Aartusinder har kendt, staaet Nat efter Dag, Dag efter Nat foran sin Blok og hugget løs paa den, saa Splinterne fløj om ham, snart i jubelklingende Sang, snart i Vaandeskrig — en Mand, som, hvor stærk hans »Rabbia« end kunde stige, dog altid vidste, hvad det var, han vilde, klar over Midlerne som over Maalet. Og saa rejser der sig i Mesterens egen By en velvis Magistrat, og fra Norden kommer den velmenende Mæcenat. »Marmor eller Bronze«, lyder Duetten, »det er jo eins Bier. Skidt med Stoffet, naar kun Modellen (MICHELAGNILO huggede for øvrigt David uden at have modelleret den) er god« Nu staaer David, fjollet suppleret med »Natten« og »Dagen« som

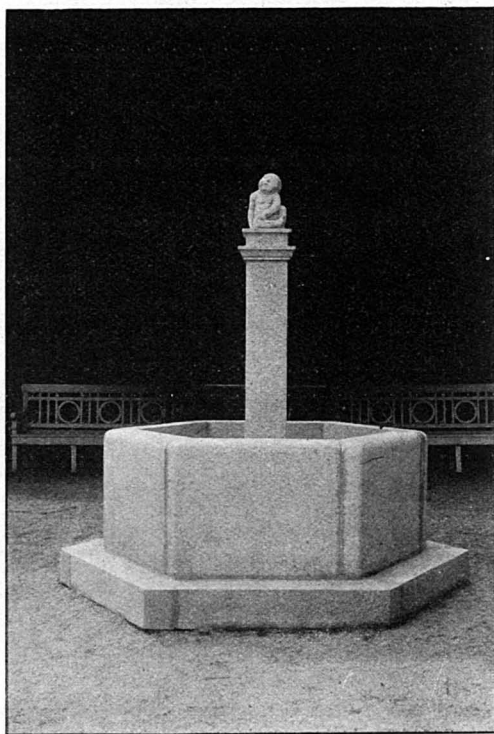
Appendiks, paa Vejen ud til Fiesole; til Kjøbenhavn kom hans Dobbeltgænger for i aarevis at blive kørt omkring med fra Sted til Sted uden at finde et, hvor han »tog sig ud«. Og det gør den aldrig, saa vist som man nu en Gang har øvet Helligbrøde ved at lade Mesterens Form- og Overfladekarakteristik præsentere for en Almenhed, der skulde have den at opøve sin Perfektibilitet paa, i forfladende Oversættelse. Ja, vil man maa sige, med MICHELAGNILO er det nu saa en egen Sag; han var paa dette som paa alle andre Omraader en Undtagelse. Indrømmet; der gives vel ingen anden Kunstner, for hvis Vedkommende Sagen ligger saa klar og saa betydningsfuld for som for hans. Men Betydning har den altid, og det i samme Forhold, som vedkommende Billedhugger og hans Værk duer. Dette lægger vore Kunstnere sig ikke altid med tilbørlig Vægt paa Hjerte. Manges Gang lyder det fra en af dem: »Skal min Statue opstilles inden Døre, maa den helst hugges i Marmor; er det Meningen, at den skal staa i det frie, tager vi Bronze.«

Haveudstillingen paa Frederiksberg kunde tale med herom; der var Værker, der tog sig ud, som de burde, i det valgte Materiale, andre, som vilde virket bedre, om et andet havde været brugt. Marmor eller Bronze, særligt i en Have? Her møder vi straks en Vanskelighed, som det ikke er let at komme udenom, og som muligt endog kan friste til den Paastand, at man her i de fleste Tilfælde vil naa højest ved at vrage baade Bronzen og Marmoret og søge sig et tredie Materiale, mindre »ædelt« i sig selv, men mere praktisk med Hensyn paa det givne Øjemed. Det er danske, ikke mindst kjøbenhavnske Forhold, vi her har at gøre med, danske Belysninger, danske Temperatursving og øvrige dels naturlige dels af Menneskevirk-somhed paavirkede atmosfæriske Tilstande. Naar Bronceværket lige er stillet op, skinner det til at begynde med helt festligt, saa man forholdsvis let bærer over med det mindre herlige, Overfladens Friskhed fører med sig, saaledes de grelle, forvirrende Glanslys og den Opløsning af Mo-

delleringens finere Enkeltheder, der vanskeligt undgaas i ubrudt Lys. Men saa begynder mere eller mindre hurtigt den Patinering, som skulde give Metallet den grønlig Tone, vi kender f. Eks. fra Ryttermonumentet paa Amalienborg Plads, hvor den godt gør, at Bronzen ogsaa hos os kan tage til i Dejlighed med Aarene. Ja, det kan den i heldige Tilfælde, kunde det i alt Fald i Tider, da man uden Hensyn til, hvad det kostede, brugte en Metal-komposition saa fin og ægte, som den overhovedet lod sig fremstille. Men det gør man i Regelen ikke nu; man har fundet paa billigere Blandinger, der kommer gode nok ud af Smelte-ovnen, men »arges, som de ældes«. Om den moderne »Bronze« kan arte sig vel, hvor der, som i Firenze og Rom, er færre Fabriker til at udspe allehaande Kemikalier i Dampform, og hvor Privatfolks Skorstene ikke giver Masser af svovlet Kulrøg fra sig, ved jeg ikke; jeg har ikke hilst paa David dernede, siden han var for ung til, at der kunde forlanges synderligt af ham. Men i Kjøbenhavn og dens Omegn kan den det vitterligt ikke. Her bliver Patinaen nu til Dags ikke smukt grønlig, men afskyeligt sortsmudset, saa det vedkommende Stykke Skulptur tilsidst nærmest ser ud, som var det støbt i Jern, hvilket det paa en eller anden Maade var lykkes at holde fra at ruste. Glæden ved at vide, at det alligevel er Bronze, synes da at være afnogettivlsvom Værd, saa der turde vel være Mening i at tage under Overvejelse, om det ikke var rigtigst her at undgaa Opstilling af Bronzeværker i det frie, naar da ikke meget væsentlige Grunde taler derfor, og i alt Fald kun at vove sig dertil, naar man har Raad til at skaffe Støbemateriale af bedste, gammel-dags Slags.

Med Hensyn til Marmoret gør noget tilsvarende sig gældende; heller ikke for dette er Friluftskaarene hos os saa gunstige, at man uden Forbehold kan slaa sig til Taals med de hævdevundne Ræsonnementer. Den hvide Sten med den mere eller mindre tydeligt kornede Struktur fanger og holder fast paa Snavs, Sod o. s. v., der fordeler sig ujævnt, efter som

Utzon Frank: Brønd. Granit og Bronze.

Blæst og Fugtighed fører det med sig, trænger ind og vanskeligt eller slet ikke lader sig fjerne, uden at man ved Renselsen gør saadan Vold paa Stoffet, at ondt bliver værre; Overfladen bliver da mere og mere skjoldet, til den omsider faar Farve som mager Kartoffeljord, og vi staar der med den fattige Bevidsthed om, at Marmor dog altid er det hellige Marmor til saa og saa mange Kroner Kubikmeteren.

Hvad har vi da til Rest at raade med? De gamle Havebilledhuggere og Façadedekoratører har Svar; det var for det meste tarvelig Sten, i hvilken de naaede deres kønne Resultater. Først Sandstenen, der ganske vist tager villigt mod Snavs, men ogsaa ret godt finder sig i at blive vasket og børstet, om man finder, at der er Grund dertil, hvad der ikke altid er. Den er god at arbejde i, saafremt der ikke af den kræves Urimeligheder i Retning af delikat Behandling; for dekorative Virkninger egner den sig fortræffeligt, ikke mindst ved sin milde, fredsommelige Farve, der kan komme lige godt ud af det med blaa Himmel, grøn Vegetation og spraglede Blomster;

N. Hansen-Jacobsen: Havtroid. Fontæne. Sandsten.

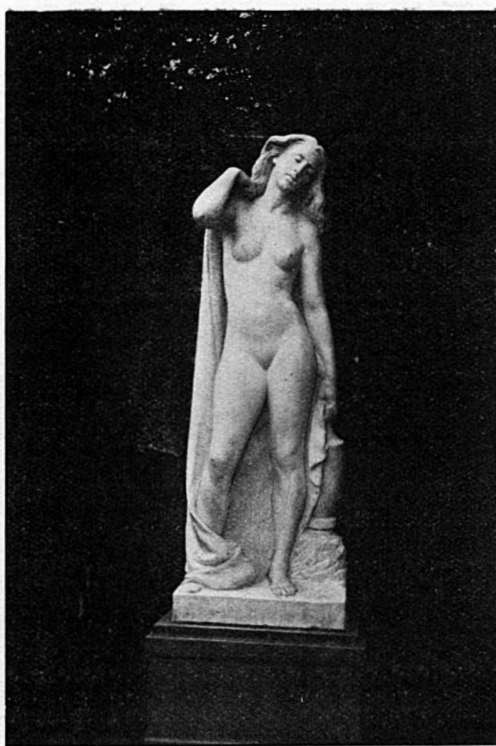
vort skiftende Vejrlig taaler den ikke daarligt, og lider den nogen Molest, gør denne mindre Fortræd, end den volder Marmor eller Bronze, kan endogsaa træffe til at øge Stemningen eller virke morsomt. Klimatiske Indvirkninger taaler Graniten selvfølgelig i saa godt som ubegrænset Grad; dens Overflade lader sig efter Tykke bearbejde mere eller mindre fint. Fristelsen til at polere den maa man dog næppe give for let efter for; Glansen strider, især hvor der er Tale om større Flader, haandgribeligt mod Stenens Karakter, og med den følger jo Pletlys, der her kan være mindst lige saa slemme, som naar de sættes paa ny Bronze. Saa er der de forskellige Slags Kalksten og flere mere eller mindre haarde Materialer, der hver kan have sine Fordele, naar de vælges forstandigt og behandles, som deres Natur byder det.

Om de to Hovedspørgsmaal: Hvilke Arter af Emner egner sig, hvilke ikke, til at lægges til Grund for dekorativ Skulptur, særligt hvor der er Tale om Havers og tilplantede aabne

Pladsers Tarv, snart om, efter hvilke Grundregler Billedværk og Omgivelser bør vælges og afpasses efter hinanden, kunde der skrives hele, endog retskafne Bøger, uden at der opnaaedes noget væsentligt derved; her maa de netop foreliggende Kendsgerninger sige det forløsende Ord, den enkeltes Takt og Smag være afgørende. Tilfældenes Tal er jo uendeligt, og at der f. Eks. maa gaas anderledes frem med Valg og Opstilling af en Midtfigur til et Rosenbed end med den, som skal forliges med en tæt og mørk Naaletræsplantning som given Baggrund, skulde dog enhver Kunstner eller Haveejer kunne føle med samme Sikkerhed som den, hvormed Skønnet over, hvad der i og for sig er præsentabel Skulptur, bør træffes. Selve Udstillingen, der har fremkaldt ovenstaaende og efterfølgende Bemærkninger, vil jo forøvrigt have givet Stof nok til Eftertanke isaa Henseende, ialt Fald hos mange af »Forskønnelsens« Læsere.

Af godt og vel halvtredsindstyve Værker paa denne Udstilling var kun en tre—fire huggede i Sandsten, nok dog til at vise dette Materiales ejendommelige Fortrin og dets Krav til Behandlingen; af større Marmorsager var der vel fem, nogle faa af Kalksten, enkelte Kombination af Metal og Sten, medens i det mindste femten var af Bronze; disse Tal synes ret oplysende med Hensyn til Kunstnernes nutidige Stilling til Begrebet Friluftsskulptur. De af Arbejderne, der gjorde Indtryk af at være fra første Færd anlagte og til det sidste udførte med Tanken bestemt rettet mod Opstilling i det frie, var snart talte, nogle af dem endog kun for saa vidt præsentable, som de helt gav Afkald paa udendørs Anbringelse. Lad os mindes enkelte af de mere fordringsfulde. Mellem dem traf vi nogle, hvis Benævnelser allerede var nok til at stemple dem som lidet heldige for det angivne Øjemed. Lad gaa med RATHSACKS »Nyskabte Adam«. Hvem nægter vel, at den stod mindre fast end ønskeligt paa sine Ben, og at disse intet vilde tabe ved at ses noget i Forkortning, men om den i det hele smukt modellerede Figurs statuariske Holdning er der ellers næppe meget andet end godt at

sige, og et mægtigt Fortrin har den i den Klarhed, hvormed Armbevægelsen og Hovedets Udtryk enes om at tolke glad og andagtsfuld Undren paa en saadan Vis, at Kunstværket derved virkelig kan siges at »forklare sig selv«. Utænkeligt er det ikke, at der for denne Adam vilde kunne findes Plads i en Have af tilstrækkelig paradisisk Præg. Passende Omgivelser for en »Hjob« vil det derimod vist være umuligt at skaffe i det frie; noget bedre Udsigter kan Figurens Ophav, Fru THYRA BOLDSSEN, vistnok have for sin »Løberske«. Men for den »Herodias' Datter«, som UTZON FRANK har Ansvar for, er der saa vist intet Haab, og her er det ikke alene Motivet, det perverse Kvindfolk med det afhuggede Hoved ved sine Fødder, som lukker det ude, men ogsaa hele Figurens med al dens rutinerede Modellering dog saa frastødende Formkarakter og kvalmende Ansigtstryk. Rent umulig — og det vel under hvilke som helst Forhold — er WEDERKINCHS »Sokrates«, der præsenterer sig som en nøgen, smækfed Pensionist, der sidder med krydsede Ben og foldede Hænder som hensunken i Bøn om synkende Øpriser, den gør Indtryk af, at dens Frembringer har forset sig paa ZAHRTMANN, som denne var, naar han morede sig med at drille Borgerskabet. Man kan da minde om det latinske Ordsprog, der begynder med Ordene: »Quod licet . . .«, og som kan oversættes paa Dansk: »Hvad det store Geni kan tillade sig, skal ikke enhver som helst vove sig til at efterabe«. Langt dygtigere og mere talentfuldt Arbejde er JOHANNESBJERGS »En Abessinier«, men ikke mindre skabagtigt i Anlæg og, i alt Fald delvis, manieret i Udførelsen. Her tænkes bl. a. paa de lange, over X krydsede Ben, der for øvrigt, for blot at nævne et af den livfulde Statues ikke faa priselige Enkeltheder, gaar udmærket sammen med Overkroppen og bærer denne naturligt, paa de dyrisk lallende Hænder og paa Muskulaturen, som paa sine Steder minder om et anatomisk Præparat. Havde nu end alle saadanne Særheder været undgaaede, vilde dog det hæsligt sammentrykkede Kranium, det intetsi-

J. J. Bregno: Danaide. Kalksten.

gende Fysiognomi været nok til at gøre Statuen uværdig til at opstilles andre Steder end i ethnografisk Museum eller Panoptikon. BUNDGAARD'S »Skat i Gemme« er smukt og virkningsfuldt modelleret i det enkelte, men især fra venstre Side ret umuligt at faa Hold paa og, hvordan man end ser paa den, sørgelig udspekuleret og forskruet i Linierne; derimod vil hans morsomme, klogt beregnede og prægtigt huggede Opstilling med »En Grævling« kunne blive til megen Fornøjelse, naar den anbringes paa et stille, passende belyst Sted. BONNESENS smukke Gruppe »Adam og Eva ved Abels Lig« er et decideret Musæumsstykke.

For et Værk som BREGNØS »Danaidebrønd« vilde der kunne findes varig Anbringelse; Figurens Ben er vel ikke helt godt satte i Forhold til Draperiet ligesom venstre Arm er noget lang, men deres Præg af Træthed, baade i Bevægelsen og i Formen siger en Del og stemmer vel med den stakkels unge Kvindes hele Udtryk af Selvopgivelse; det er et i Hovedsagen smukt følt og med dekorativ Sans udført Arbejde. Paa samme Kunstners »Havebæk«,

Jens Lund: Springvandsfigur. Bronze.

der er vel egnet til at henlede Opmærksomheden paa den prægtige Ignaberga-Kalksten, er der næppe andet at sige, end at Ryglænets tre figur-elle Fremstillinger stilistisk skurrer noget imod hverandre, men hver for sig er de saa smukke, og saa kraftigt virker de i de cirkelrunde Gennem-brydninger, at Indvendingen ikke faar synderlig Magt. Og hele Stykket er gennemført saa dygtigt og konsekvent og med saa sund Følelse for Linier og Former i deres naturlige Sammenhæng, at det nok skal gøre sin Virkning paa saa at sige enhver ikke ganske urimelig Plads. Noget lignende kan siges om JENS LUNDS Springvandsfigur med det lystige Motiv, Drengen, som holder Haanden for Fogliettens Mund, saa den udstrømmende Væde spredes. Betydeligere er dog Kunstnerens »Monumental Buste«, der er hugget i Porfyr med et sprudlende Liv, som gør den til en ren Øjenslyst; har man i senere Tider overhovedet seten Buste, som kan staa i fri Luft og virke i Sandhed monumentalt, saa turde det være denne. Figuren paa UTZON FRANKS »Springvand« er et for flygtigt Udkast til at kunne vurderes.

Men Opstillingen, den kroner, er saa meget des klarere; den er et af de ægte Kunstværker, der for en Hastværksbetragtning kan synes »lige ud ad Landevejen«, men som dog er forunderligt stærke og rige i Kraft just af deres tilsyneladende Simpelhed — en organisk Helhed, bygget op af noble Forhold og fint afvejede Enkeltheder.

Fru PLOCKROSS IRMINGERS »Drengen og Pindsvinet« tog sig paa Udstillingen morsomt og naturligt ud; ogsaa her har vi et Arbejde, der vil kunne hævde sig som det, det giver sig ud for. Indtagende er R. BØGEBJERGS »Badende Kvinde«, fin, levende, fuld af naturlig Ynde og Uskyld; den vil være let at faa sat op i heldige Omgivelser, ligesom Fru A. M. CARL NIELSENS kaade »Bakkhusbarn«, som det vilde være morsomt en Gang at møde i Sandsten. Og saa endelig HANSEN JACOBSENS to Skulpturer. »Troll, der vejrer Kristenkød«, denne herlige, glubske Karl kan næppe noget Steds komme til at staa bedre, end den stod paa Udstillingen, skydende sig frem af Løvværket, fantastisk og vild, umaadelig sulten, en Bømand af en Troværdighed, som næppe KITTELSEN eller NIELS SKOVGAARD har givet os mere overbevisende. Til Pas ræddelig og dog ikke uden Humor er ogsaa Kunstnerens »Havtroll«, der er udført som Fontæne og som saadan maa kunne gøre udmærket Fyldest i et Anlæg.

Mere kunde med nogen Ret kræve Omtale, men til at nævne alt har der dog ikke været Grund. Mellem Skitserne og de andre mindre, under Tag opstillede Ting var der ikke faa smukke, men de fleste som Friluftsskulptur tænkte stod dog endnu for meget paa Tilblivelsens Standpunkt til her at komme i Betragtning. Blandt de større Skulpturer fandtes der nogle, som alt for tydeligt faldt uden for denne Artikels Øjemed, til at omtales, andre var for karakterløse eller for neutrale til at give Anledning til Betragtninger eller Kritik; der var ogsaa dem, som jeg maatte lade gaa for, hvad de var, fordi jeg i det givne Tilfælde følte mig inkompetent — ude af Stand til med nogen Sikkerhed at udtale mig om deres Muligheder for at faa noget at betyde, hvis de kom under ændrede Forhold.

Sokvæsthusets Have, Overgaden oven Vandet Nr. 60.

GRØNNEGAARDE OG GAARDHAVER I DEN GAMLE BY

AF GEORG NYGAARD.

DET er vist kun forholdsvis faa Københavnerne, som aner, at der mangfoldige Steder i deres gamle By — nærmere betegnet: København og Kristianshavn indenfor Voldgrænsen — bag de høje Huse findes Grønnegaarde og Smaahaver gemte bag Mellem- og Bagbygninger.

Staar man en klar Sommerdag paa et Sted, hvorfra man har Udsigt over Byen — paa Rundetaarns Platform eller oppe over Marmorkirkens Kuppel f. Eks. — vil man finde strøet over Byen en Mængde grønne Pletter, et enkelt Træ tittende frem over de røde Tage eller et grøntbehængt Espalier opad en gammel Mur. Det er Byens Haver og Grønnegaarde, der lyser

op mellem de graa og mørke Stenmasser.

I gamle Dage, da man i den indre By havde Raad til at ødsle med Pladsen, havde mange af Byens Gaarde en Have. Inde mellem de store Karreer var der Plads nok. Selv i den nyere anlagte Del af Byen var der større Afstand mellem Gaderne, se f. Eks. Byggegrundene mellem Amaliegade, Kronprinsessegade, Gothersgade, Kongens Nytorv og Stormgade-Kvarteret. Der var Plads til Haver bag Husene. Men Tiden har forandret meget heri. Det gjaldt om at udnytte hver Tommes Plads. Fabriks- og Værkstedbygninger har nu rejst sig paa Havernes Plads. Kun faa Steder

Fra Professor Barnekows Have, St. Kongensgade Nr. 72.

har en enkelt lille Plet faaet Lov til at ligge i Fred. Til Gengæld har skønhedselskende Husejere — vistnok ikke mindst paa Initiativ af »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse« — søgt at bøde paa, hvad der gik tabt, ved at smykke deres ofte snævre Gaardspladser med et kunstnerisk Arrangement eller en Smule Grønt. »Forskønnelsen« har tidligere bragt Billede fra saadanne Gaarde, f. Eks. Overretssagfører HEISES

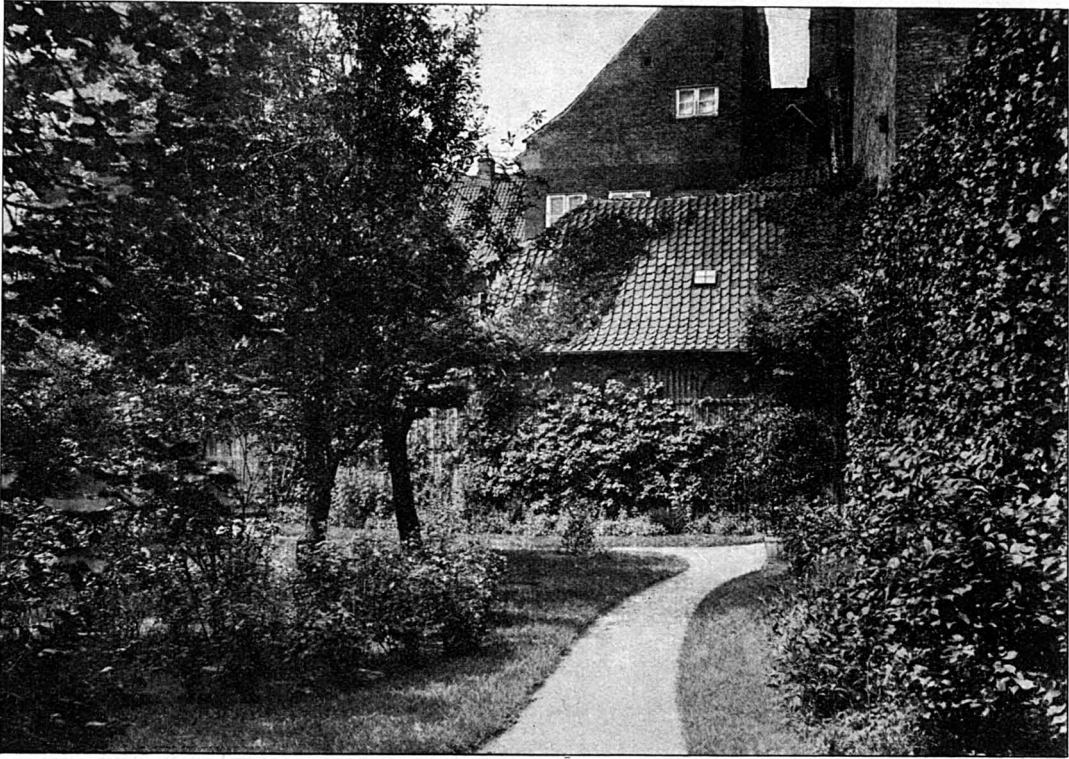
Fra Professor Barnekows Have, St. Kongensgade Nr. 72.

Gaard Ny Vestergade 1, Overretssagf. WOLFFS Gaard Graabrødret. 16 og Maleren OSCAR MATHIESENS Skinderg. 27.

Men endnu kan man dog hist og her finde nogle af de gamle Grønngaarde og Gaardhaver eller Rester af dem, og det gælder om at bevare og vedligeholde, hvad vi endnu har tilbage!

Ved en Optælling, som for en halv Snes Aarsiden blev foretaget indenfor de gamle Voldes Grænse, viste det sig, at Kjøbenhavn og Kristianshavn endnu havde over Tusind Gaardhaver i Behold. Tallet er vel nu snarest blevet lavere end højere, til Gengæld er der udenfor den her dragne Grænse anlagt en Mængde nye Haver og fredet adskillige af de gamle Træer, som i sin Tid hørte til Fæstningsterrænet eller de gamle Gartnerhaver og Privathaver uden for Voldene.

For blot en halv Snes Aar siden kunde man endnu paa selve Strøget bag Husene finde idylliske Smaahaver. Nu er det meste af den Slags borte. Men enkelte Steder er et Par Træer eller en lille grøn Plet endnu i Behold, en Idyl, hvor Beboeren efter Fyraften kan sætte sig med sin Pibe

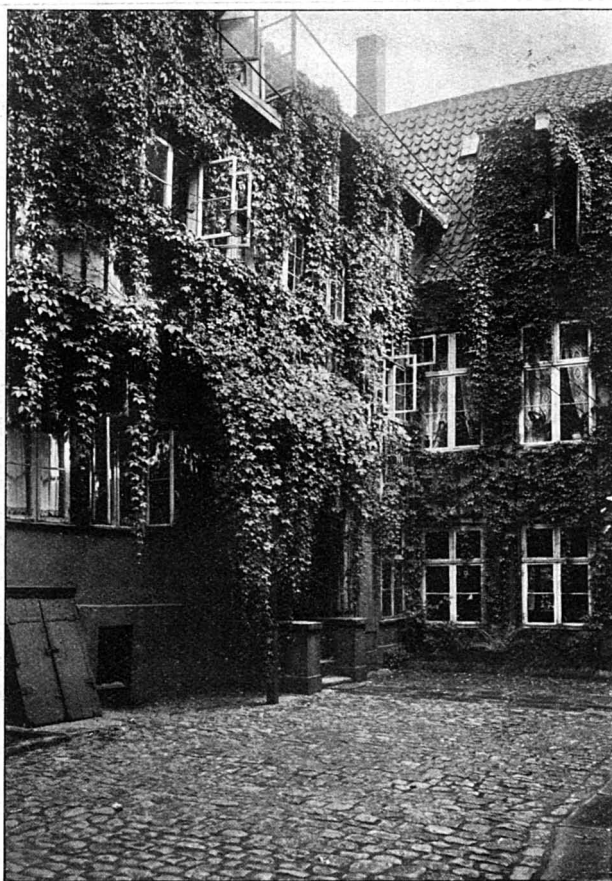
Fra Professor Barnekows Have, St. Kongensgade Nr. 72.

og sin Avis og nyde det fattige Surrogat for Mark og Skov.

De fleste og de anseeligste af Byens Gaardhaver finder man naturligvis i de fornemme Kvarterer, i Nærheden af Centraladministrationens og andre offentlige Bygninger, saaledes paa Slotsolmen ved Ministerialbygningerne, i Amaliegadekvarteret og bag de militære Etablisser Sølvgadens Kaserne, Klædedepotet og Garnisonssygehuset.

Det er ikke vor Hensigt her at nævne alle, eller blot de vigtigste, af den gamle Bys Haver; vi vil blot henlede Opmærksomheden paa nogle af de smukkeste og bringe et Par Billeder af dem, der er mindst kendte af Offentligheden.

I Universitetskvarteret er der selve Universitetets Have ved Konsistoriums Bygning og de gamle Professorboliger, den gamle Professorgaard i Kannikestræde og ved Siden af den EHLERS Kollegiums Have; skraas overfor ligger BORCHS Kollegium, i hvis Have der er rejst en Mindesten for den ved Sankelmark faldne unge Historiker JENS PALUDAN-MÜLLER, endelig er der Regensgaarden med den berømte 132-aarige Lind og den pragtfulde arkitektoniske Indramning med Rundetaarn i Baggrunden. Endelig er der endnu et Studenter-Kollegium, WALKENDORFFS i St. Pederstræde 14, ligeledes med en smuk gammel Have.

Lille Strandstræde Nr. 12.

Bag den mosaiske Stiftelse i Krystalgade ved Synagogen findes endnu nogle gamle Træer, desidste Rester af Pestkirkegaarden Linden mellem Fiolstræde og Peder Hvidtfeldtsstræde.

Paa Vester-gade har vi en smuk gammel Gaard i Nr. 12, Gæstgivergaarden »TreHjorter«.

Som et Eksempel paa, at selv en ganske lillebitte Gaard ved Hjælp af et Par Træer og lidt Grønt kan blive til en idyllisk Plet, vil vi henlede

Opmærksomheden paa »Bondestandens Sparekasse's Ejendom, Ny Vester-gade 17, hvor et lille Bindingsværkshus paa det nydeligste gaar ind i det maleriske Gaardbillede.

I Nærheden har »Landbygningernes Brandforsikring«, Stormgade 10, anlagt en smuk Gaard. Bag Prinsens Palæ er anlagt en ret anselig Have, hvor bl. a. Ulfeldts Skamstøtte, der først i Aaret 1841 fjærnedes fra Graabrødretorv (»Ulfeldts Plads«), nu er opstillet. Bag Materialgaarden i Frederiksholms Kanal, der i ca. 150 Aar har afgivet Atelierer til vore Billedhuggere, findes en gammel Have, bl. a. med flere sjældne Planter fra FREUNDS og H. V. BISSENS Tid, og bag den gamle Hestgarde-Kaserne samme Sted knejser en Række smukke gamle Træer.

Den ny anlagte Bibliothekshave mellem Rigsarkivet, Generalstabsbygningen, Tøjhuset og Biblioteket er offent-

lig og almindelig kendt — burde i hvert Fald være det, smuk og stilfuld, i herlige Omgivelser, som dener be-
liggende.

Paa Vej til Amaliegade-Kvarteret kommer vi gennem Lille Strandstræde. Her, i Nummer 12, har Murer-
mester BALD skabt en henrivende lille Plet af Gaarden mellem de gamle Bygninger. Et overdaadigt
Espalier dækker de gamle Mure, hvor
Vildvinen slynger sig helt op til Tag-
skægget og navnlig danner en pragt-
fuld Indgang til Beboelseshuset.

I Amaliegade-Kvarteret er det naturligvis særlig Haverne bag de kongelige Palæer, der udmærker sig ved deres Størrelse og Ælde. Den smukkeste findes bag Christian den Syvendes Palæ, hvor JARDINS søjleprydede, rotundeformede Havepavillon gør en ypperlig Virkning.

Almindelig kendt er Frederiks Hospitals store Grønnegaard; mindre Haver findes bl. a. bag Ejendommene Amaliegade 3 og 13, foran den Grønbechske Gaard i Nr. 9 og bag den gamle Fødsels- og Plejestiftelse.

Rigsdagshaven i Bredgade bør vel ogsaa nævnes i denne Forbindelse ligesom Haven bag Thotts Palæ, skønt jo rigtignok det meste af den forsvandt for at give Plads for den stille og ikke videre morsomme Palægade.

Enhver, der passerer Store Kon-

Ny Vestergade Nr. 17.

hyggelig lille Have med Lysthus i Tømmerkroens Ejendom, Gadens Nr. 27, hvor det pragtfulde Smedejærns-
skilt over Porten viser Vej. Det er et af de faa Steder i denne Bydel, hvor den rummelige Gaardsplads endnu er bevaret.

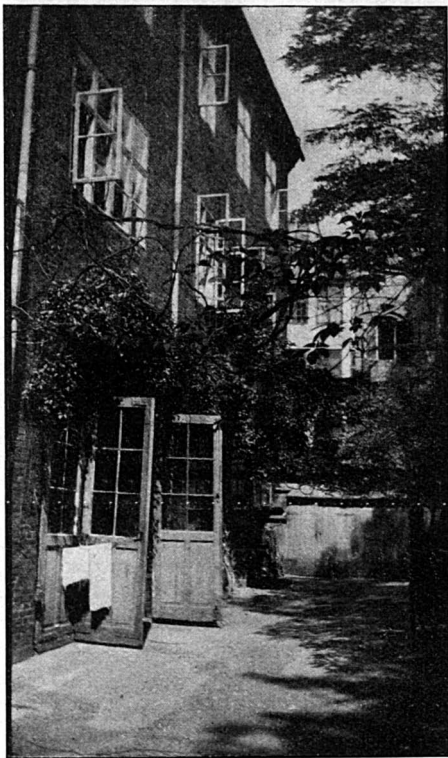
Sølvgade var i gamle Dage kendt for sine udstrakte Haver. Paa de Grunde, der nu optages af Skolen og omliggende Ejendomme, laa i sin Tid den saakaldte Statzes Have («Skydebanen i Sølvgade»), anlagt 1688 af kgl. Mundkok JOHAN STATIUS BADEN; men af denne Herlighed er nu intet tilbage. Derimod er der endnu bag Bygningerne til Nr. 32 Rester af en ret anelig Have med gamle Træer, og mellem Sølvgadens Kaserne og Garnisonssygehuset i Rigensgade finder man mangan idyllisk Plet, hvor Vegetationen trives i den fede, frugt-

gensgade, har lagt Mærke til den fornemme, lave 2-Etages Bygning, Nr. 72, den Barnekowske Gaard, et simpelt Hus kun, men et af de faa Værker fra HARS-
DORFFS Haand, som er efterladt os i ret uforandret Stand. Kun Faa aner, at bag dette Hus ligger en prægtig gammel Have, en af de anse-
ligste i den indre By, med smukke gamle Træer og yppig Vegetation.

Fjerner vi os fra dette Kvarter, saa har vi bl. a. i den gamle Adelgade en

Tomrerkreons Have, Adelgade Nr. 27.

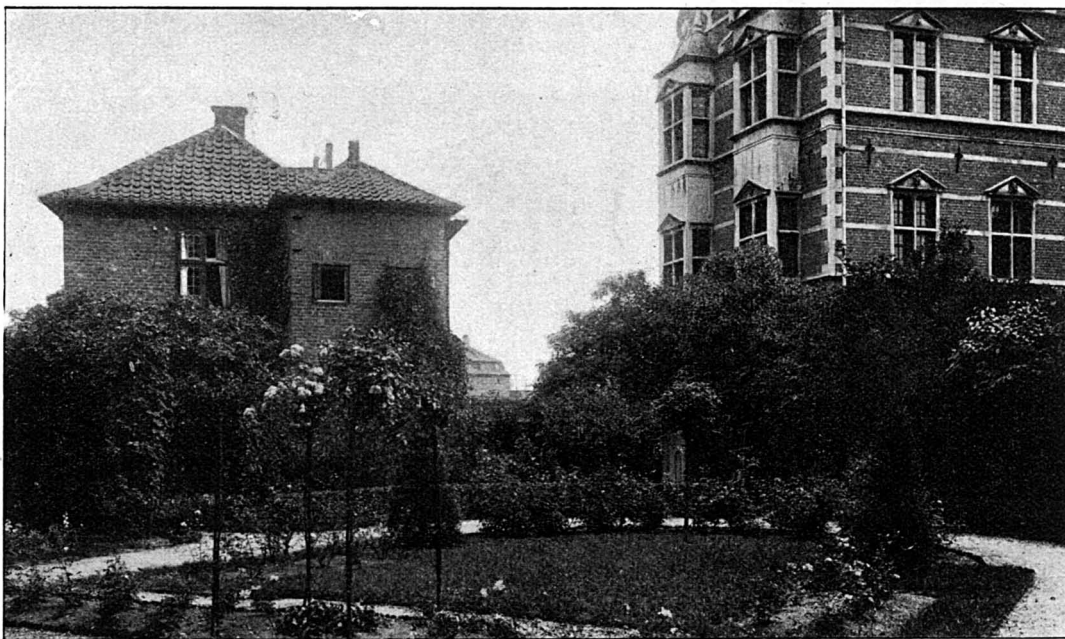
Ehlers' Kollegium i Kannikestræde.

bare Muld. Et fredeligt og lidet kendt Parti er Haverne bag det gamle Stokhus og det militære Klædedepot i Stokhusgade.

I det Hele taget er Kvarteret her omkring den gamle Østervold særlig rigt paa gamle, smukke Haver. En af de skønneste er Slotsforvalterens ved Rosenborg Slot, en hyggelig og fredelig Krog op mod Garderkasernen og Ekscenterpladsen.

Nævner vi Haverne her langs den gamle Vold, bør vi heller ikke glemme de ganske smaa, men i Reglen velholdte og frodige Gaardhaver, der gemmer sig bag Nybodershusenes lange, lave Længer. Hvad disse Oaser har været for de gamle Smaahuses Beboere kan ikke vurderes højt nok. Til Overflod vidner vor Nyboders-Poesi derom. ADOLPH RECKE sang om sit Hjem herude:

*Inde paa Væggen med Smag er hængt
mange Billeder kønne,
Tæppet er rødt og gult isprængt,
Og Gardinerne grønne;
Bagude findes en Havekultur,
Roser opad det tjærede Skur —*

Slotsforvalterens Have ved Rosenborg.

*Blomster — og vil Du betænke,
Lysthus med Bord og Bænke.*

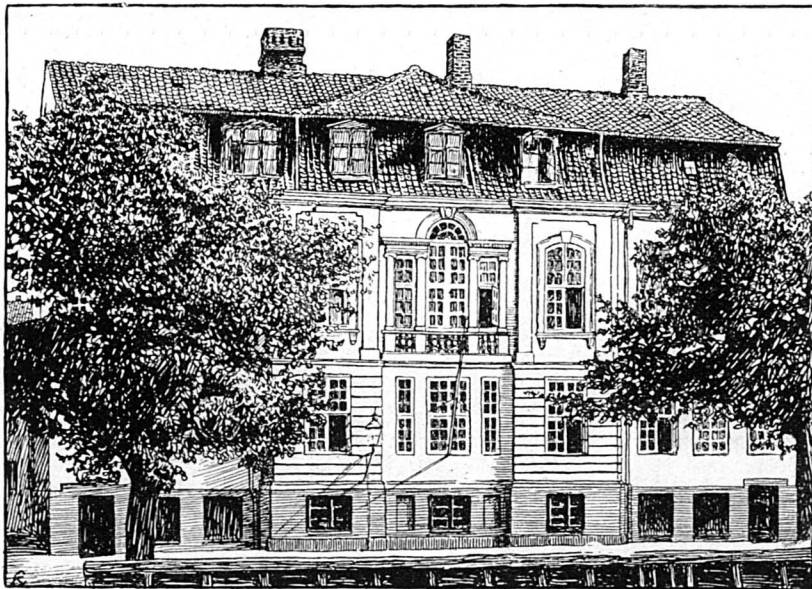
Fra Nyboder gaar Tanken ganske naturligt til en anden af Christian den Fjerdes Bydele — Kristianshavn!

Ogsaa herude, i denne gamle Del af Byen, ligger større og mindre Haver skjulte bag Husene. Men jeg skal ikke trætte »Forskønnelsen«s Læsere

længere. Nogle af de anseligste er den, fra Fru JOHANNE LUISE HEIBERGS Tid berømte, ved Søkvæsthuset og den smukke Have bag den stilfulde Heeringske Gaard. Gaa selv ud og søg dem op! Det er en morsom Spadsere-tur, og den lønner sig, ikke blot for Havernes Skyld, skønt de netop nu præsenterer sig allerskønnest, i deres aller pragtfuldeste Flor.

Sølvgade Nr. 32.

Stanleys Gaard, Overgade o. V. Nr. 6. Efter Tegning af Kr. Kongstad
 (»Kjøbenhavn — som den er — og som den burde være«).

»STANLEYS GAARD« OVERGADEN o. V. NR. 6

SOM vore Medlemmer vil have bemærket af det i Forskønnelsen Nr. 1 (Side 15) givne Uddrag af den paa afvigte Generalforsamling aflagte Aarsberetning, har Bestyrelsen med et Beløb af 200 Kr. bidraget til Restaurering af Ejendommen Torvegade Nr. 12 («Lindbergs Gaard»), der truedes med Ombygning paa en Maade, der vilde ødelægge den gamle, ganske karakteristiske Façade. Bestyrelsen har ment at burde yde dette Bidrag for derigennem at være med i Arbejdet for Bygningens Bevaring i væsentlig uforandret Skikkelse, og ganske de samme Hensyn har for Bestyrelsen været bestemmende for dens Beslutning om med et Beløb af 500 Kr. at bidrage til Bevaringen af den endnu mere karakteristiske Ejendom, der under Navn af Stanleys Gaard er kendt af enhver Christianshavner. Bygningen er for nylig erhvervet af Christians Sogns Menighedspleje, da Planen om at opføre et Menighedshus paa Christians Kirkeplads maatte opgives, en Plan, mod hvis Virkeliggørelse bl. a. Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse tog til Genmæle (jfr. Forskønnelsen 1916, Side 17), fordi Kirkepladsens Ro efter vor Anskuelse — der deltes af mange, og som ogsaa tiltraadtes af Kultusministeriet, i hvis Haand Afgørelsen laa — vilde blive forstyrret ved Opførelsen af en Nybygning paa det paagældende Sted.

Blandt de mange smukke Patriciergaarde fra det 18. Aarhundrede, som Christianshavn har i Behold, indtager »Stanleys Gaard« — opkaldt efter den engelskfødte Billedhugger S. C. Stanley, der i Midten af 18. Aarhundrede opførte den til Bolig for sig selv — Pladsen som en af de smukkeste, og den er tillige ved sin ejendommelige Façadekomposition en af de mest karakteristiske. »Façaden i Stanleys Gaard

staar paa Barokstilens Højdepunkt. Inddelingen med de to smalle etfags Fremspring og det brede Midterpartis Markering helt op i det knækkede Tag er gjort med en fin Fornemmelse for Samspeillet mellem Mur og Tag. Paa selvstændig Vis er dette Midterparti udmærket paa egen Maade fremfor Sidepartierne. Særlig lægger man Mærke til det engelsk-palladianiske Vindue i andet Stokværk (Vilh. Lorenzen: Christianshavns borgerlige Bygningskunst)«.

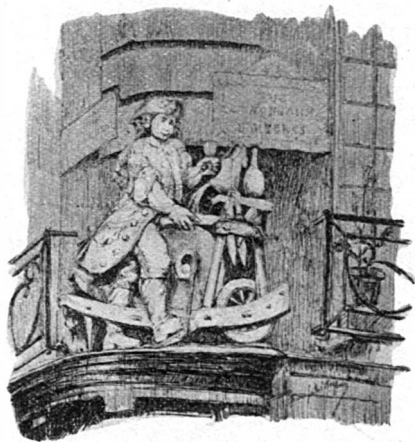
Bygningens Indre, der tidligere har haft et herskabeligt Præg, er i vor Tid desværre delvis ombygget, men dens Ydre er uforandret, og Bygningens frie og efter Omstændighederne monumentale Beliggenhed ved den gamle maleriske Kanalgade, flankeret som den er med de to skyggefulde Træer, er et Moment, der maa være væsentlig medbestemmende for Kravet om Bygningens Bevaring. Ved Menighedsplejens Overtagelse af Bygningen maa dennes Bevaring formentlig antages at være sikret. Under Architect C. Haralds Ledelse er Husets Indre nu indrettet efter sit nye Formaal, saaledes at Kælder- og Stueetagen tages i Brug af Menighedsplejen, medens Første-Salen og Tagetagen for største Delen vil blive udlejet. Denne Istandsættelse af det indre, der har staaet paa siden Oktober 1916, koster ca. 50,000 Kr., et Beløb som Menighedsplejen — saa vidt vides — har skaffet tilveje ad privat Vej. Til Istandsættelsen af Façaden drejer det sig om ca. 8000 Kr., et Beløb som det ikke hidtil er lykkedes Menighedsplejen at skaffe tilveje. Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse har bidraget med 500 Kr., og et tilsvarende Beløb er som sagt tegnet af vor Forening i Erkendelse af, at der her forelaa en Opgave, som den efter Evne burde støtte.

GAMLE PARISISKE SKILTE

Af HENNING BRÖCHNER.

Med Illustrationer efter Tegninger af JEAN-JULES DUFOUR.

»Le gagne Petit«.

Skilt for en Konfektionsforretning; 18. Aarh.
Haut-Relief af malet Sandsten.

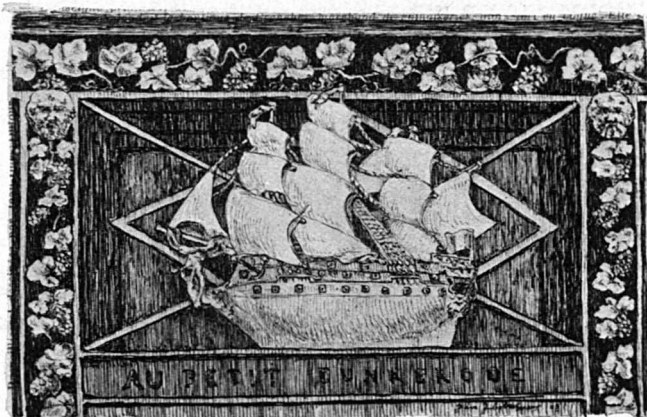
FOR den, der interesserer sig for gamle Skilte, kan der vanskelig tænkes noget bedre Studiefelt end de franske Byer, fremfor alle Paris. Thi ikke blot finder man her — paa Gader og Museer — et overvældende Materiale, men desuden — paa Bibliotekerne — en rig-holdig Literatur*).

Interessen for de gamle Skilte er lige saa lidt som Omsorgen for deres Bevarelse — paa Museer eller helst paa deres oprindelige Plads — noget nyt Fænomen. Dertil har deres Betydning været for stor. For det første den rent praktiske som Ledestjerne for den Pariser fra Tiden før det 18. Aarhundrede, der skulde finde Vej gennem et Virvar af Gyder uden Navne- eller Nummertavler. Endnu den Dag i Dag erindrer talrige bisarre Gadebetegnelser om dette Forhold; Navne som *rue de l'Arbre-Sec*, *rue de Petit Moine*, *rue de l'Épée-de-Bois*, *rue du Paon-Blanc*, *rue des Quatre-*

Vents og mange andre er de maleriske Minder om lige saa mange ødelagte eller forsvundne Skilte. Dertil kommer disse Skiltes kulturhistoriske Betydning. Allerede VICTOR HUGO mener, at man af Skiltens Inskriptioner kan læse et Lands vigtigste Karaktertræk: Sproget, Religionen og Historien, og hævder at der findes en egen »Skiltens Filosofi«.

Endvidere maa fremhæves den kunstneriske Betydning. Man behøver blot at nævne WATTEAUS to smukke Tavler, der tjente som Skilt for en Kunsthandler, og som nu hænger i Kejserindens Gemak paa Berlins Slot. Og naar GAVARNI, den muntre Spotter af Louis Philips og det andet Kejserdømmes Tid, mer end en Gang var ved at ofre sin humoristiske Genre til Fordel for Malerkunsten, var det fordi hans Skilt til Kaféen »*Aux deux Pierrot*« gjorde saa overvældende Lykke. Ogsaa DELACROIX har anvendt sin Pensel i Skiltekunstens Tjeneste i en stor historisk Tavle for Kaféen »*Maitre Albert*«, ja selv fra den seneste Tid kan man finde Exempler som Plakattegneren WILLETTE, der har leveret flere af de smagfuldeste moderne Efterligninger af gamle Skilte.

Endelig kunde man tale om de gamle Skiltes symbolske Betydning for de Adelsmænd, Studenter, Videnskabsmænd og Forfattere, der samledes under de smaa Kneppers allegoriske Skilte og hengav sig til »grande chère et beuverie«. »*La Pomme de pin*« husede ofte Mænd som BOILEAU, MOLIÈRE, RACINE og LA FONTAINE, som her dannede et eget »*académie joyeuse*«. En af dens første berømte Gæster FRANÇOIS VILLON har lovsunget den i et af sine Digte, og i RABELAIS' »*Pantagruel*« nævnes den forrest i en længere Række anbefalelsesværdige Vinstuer. En anden gammel Kafé har til Ære for THACKERAY skiftet Navn og reklamerer med følgende Inskription: »*Ancien Restaurant Thirion, Marion succ^r. It was in this Re-*

»Le petit Dunkerque«.

Vinhandlerskilt fra 18. Aarh. Smedejærn.

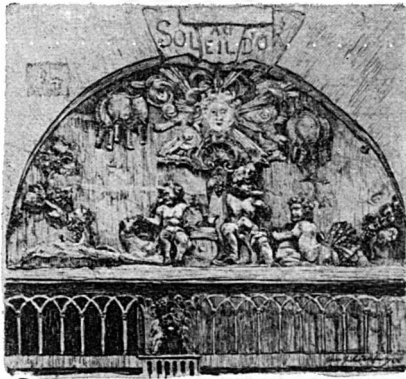
*) F. Eks.:

Éd. Fournier: »*Histoire des Enseignes de Paris*«. E. Dentu. Paris 1884.

J. Grand-Carteret: »*L'Enseigne à Lyon*«. Falque & Perrin. Grenoble 1902.

Jean-Jules Dufour: »*Vieilles Enseignes de Paris*«. 11, quai Bourbon [fra hvilken Billedsamling de Illustrationer, der ledsager denne Artikel, er hentede]. Paris 1908.

»*Petit Dictionnaire critique et anecdotique des Enseignes de Paris*« (Maxime de Villemorest et Horace Raisson).

»Le Soleil d'Or«.
Værtshusskilt fra 17. Aarh. Udskaaet,
delvis forgyldt Træ.

restaurant that the celebrated author WILLIAM MAKEPEACE THACKERAY, when was student at the »École des Beaux-Arts«, took his meals.«

Intet Under derfor, at man efter en ganske usædvanlig Maalestok finder selv meget gamle Skilte bevarede den Dag i Dag eller i al Fald opbevarede og sikrede mod Undergang, hvilket navnlig — takket være Parisernes berømte Kafékultus, der har kunnet opretholde de gamle Værtshuse — gælder disses maleriske Tavler, der udgør Eliten og langt den største Procentdel af de mere fremragende franske Skilte.

Som i enhver større By falder Skiltene naturligt i to Grupper: de sædvanlige Udhængsskilte, forskellige for de forskellige Handlende i Overensstemmelse med disses traditionelle Lavsignier, og andre — ofte indemurede i Façaden og i Reglen af ældre Dato — der adskiller sig fra de øvrige ved at besidde speciel kunstnerisk eller historisk Interesse. De gamle Værtshusskilte maa som Regel henføres til denne sidste Gruppe, til hvilken de yder det væsentligste Kontingent.

Til et Studium af den førstnævnte Art af Skilte, der sædvanligvis udviser talrige Lighedspunkter Verden over, kan man ikke vælge noget bedre Sted end rue Saint-Denis, en af Paris' ældste og mest maleriske Gader. I denne vil man finde en Række af Skilte i de mest vekslende Former og Farver, anbragt Side om Side saa tæt, at de næsten rører hinanden: Den store Guldnøgle, der kendetegner Smeden, Barberens blanke Messingbækken, ophængt under en sortmalet Tavle med Prisangivelser, og den røde Skraarulle med paamaalede Piber og Spillekort, der underretter om Tobakshandlerens Butik. Store Heste- og Tyrehoveder i straalende Forgyldning angiver henholdsvis Vognmandens og Slagterens Forretninger; Bødkeren skiltes med en diminutiv Tønde, Vaabenhandleren med en enorm Bøsse og Knivsmeden med en aaben Saks af tilsvarende Dimensioner, i Reglen rødmalet, forsolvet eller forgyldt. En gylden Krone med Inskriptionen »Fleurs naturelles« er anbragt over Blomsterhandlerens Dør, mens Farverens Butik indrammes af lange Tøjvimpler. Skomagerens Støve, Optikerens Brillen og Kikkert, Hattemagerens Hat, Paraplyfabrikantens aabne eller

sammenfoldede Paraplyer og Hanskemagerens stivfingrede Hanske gaar igen Gang paa Gang, alle gengivet i uhyre Dimensioner og med en kraftig rød Farve. En Plade af malet Jernblik, paa hvilken man ser et nyfødt Barn midt i et Kaalhoved, udgør Jordemoderens maleriske Skiltning (thi i Frankrig er det ikke Storken, der kommer med de smaa Børn, men Forældrene finder dem i de store Kaalhoveder); ogsaa Notaren har sit særlige officielle Skilt. En rødmalet Violin i gennembrudt Metal betegner en Musikhandel, mens et Flag i de franske Farver viser Indgangen til et Vaskeri, og en smækker Bambusstang, der bærer en blinkende Metalfisk i en lang Snøre, angiver et Udsalg af Fiskeredskeer. Urmagerens Skilt viser en Urskive, indrammet af gyldne Straaler, mens Damefrisørens Salon kendes paa den lange sorte Hestehale, ophængt i en forgyldt Kugle.

Gælder det derimod et Studium af de i kunstnerisk og kulturhistorisk Henseende mere enestaaende Skilte, der findes spredt rundt i de gamle Kvarterer, nødvendiggør dette en taalmodig Vandring fra den ene Bydel til den anden, ofte gennem trange, mørke Gyder og Passager, hvor de gamle Skiltetavler findes, godt gemt over Døren til uanselige Rønner eller i mørke Kroge, hvor man ikke tænker paa at søge dem. Til en saadan Udflugt finder man i CHARLES FEGDAL en fortræffelig Vejleder*).

Man vil hurtigt opdage, hvor overvældende det Kontingent er, som de gamle Kaféer leverer, kvalitativt som kvantitativt. Den berømte »Pomme de pin«, der ovenfor er omtalt, er nu forsvundet og med den det symbolske Skilt, hvis traditionstro Piniekogle i saa mange Aar havde sikret den Bacchus' Bevaagenhed; men endnu findes der talrige Skiltesymboler tilbage. Muslingeskallen, Pilgrimmens Symbol, der allerede fra Korstogenes Tid tjente som Skiltemotiv, findes over Døren til mangt et Spisehus og Logi; ogsaa Ankeret er et yndet Motiv. Endelig findes Skibet atter og atter gengivet med Agterbastion og bugnende Sejl i Basrelief eller

*) Til Grundlag for denne lille Exkursion er benyttet hans Bog »Les vieilles Enseignes de Paris«, Figueire & Co., Paris 1913.

»Le Cygne de la Croix«.
Værtshusskilt (i Rebusform) fra 16. Aarh.
Udskaaet, malet Træ.

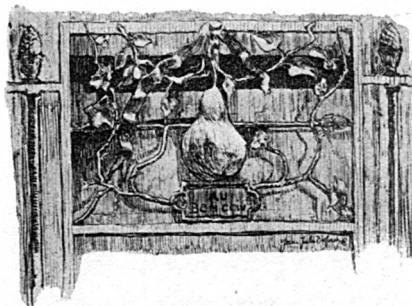
i smuk Smedejernsudførelse i en Indramning af Vindruer og Blade over Døren til den nu under Krigen saa populære Vinhandel »*Au petit Dunkerque*«.

Himmellegerne finder vi repræsenteret i en Stjerne med seks grønne Straaler, der reklamerer for Hotellet »*A la Belle Étoile*«. Langt pragtfuldere er dog et forgyldt Frontonrelief »*Le Soleil d'Or*«; i de gyldne Solstråler hænger den ene »fiasco« ved Siden af den anden i sin velkendte italienske Straaflætning sammen med en Del Boldtræer, der bringer det tidligere Boldhus i Erindring. Nedenunder gør nogle nøgne Smaabørn sig til gode med Druer fra de omgivende Træer og med det gyldne Fluidum, der strømmer ud af Muslingeskallen i Relieffets Midte. Andetsteds tjener baade Sol og Maane som Skilt for to bekendte Bagerbutikker, og blandt de yngre Skilte findes endog »*La Comète de 1881*«.

Ofte findes disse Symboler i Rebusform, saaledes som det i Tiden mellem det 16. og 18. Aarhundrede var Mode. Et af de ældste Eksempler er en malet og udskåret Trætavle, forestillende en Svane, der i Halsens Krumning bærer et sort Kors mod en himmelblaa Baggrund; dets Titel kunde efter Behag opfattes som »*Au Cygne de la Croix*« eller »*Au Signe de la Croix*«. Dette Eksempel er det sidste af talrige lignende Svaneskilte, der tilrods for deres formentlige Gudsbespottelighed var yderst populære. Over Døren til en gammel Vinstue findes et Smedejernsskilt i samme Genre, idet man kan opfatte Titlen som »*Au bon Coin*« og finde en Hentydning til Bygnings Beliggenhed paa et Hjørne eller som »*Au bon Coing*« og søge Forklaringen i Skiltets Motiv: en stor Kvæde, omgivet af Bacchusstave og elegant slyngede Grene og Blade; desværre er nu kun Gitteret tilbage, mens det smukke, gamle Skilt er forsvundet og erstattet af en hæsliig Blikplade.

I det hele leverer Dyr- og Planteriget talrige Motiver til disse Værtshussymboler; ganske særlig gælder det selvfølgelig Vindruerklasen og dens Blade, der forekommer næsten konstant, enten som Baggrund eller Indramning. Paa den Hjørnebygning, der rummer den af RABELAIS lovsungne Knejspe »*Au franc Pinot*« findes som Skilt et Smedejernsgitter, malet og forgyldt og i en beundringsværdig velbevaret og omhyggelig restaureret Stand. I Gitret over Døren ses en Klasse af de sorte eller hvide Druer (pinot) fra Bourgogne, omgivet af et dekorativt Mønster og et Fletværk af Vinstokke, Blade og Slyngtraade, der for sættes hen over det store Vindusgitter. Af andre Eksempler fra Planterverdenen kan nævnes det fornylig forsvundne »*Pomme d'orange*«, det smukke »*La Gerbe d'or*«, der nu tjener som Slagterskilt og viser et gyldent Kornneg med en seglformet Kniv med forgyldt Haandtag og Sølvblad, og endelig det beskedne Trærelief, dateret 1776, der fremstiller den berømte gamle Poppel, der i sin Tid stod udenfor St. Gervais-Kirken.

Ogsaa Dyrerigets mange Former findes forevigt, snart i Relieffer, snart i fritstaaende Figurer. Af Løver findes der utallige Variationer, baade hvad Farven og Materialet angaar: sorte, hvide, røde og grønne Løver,

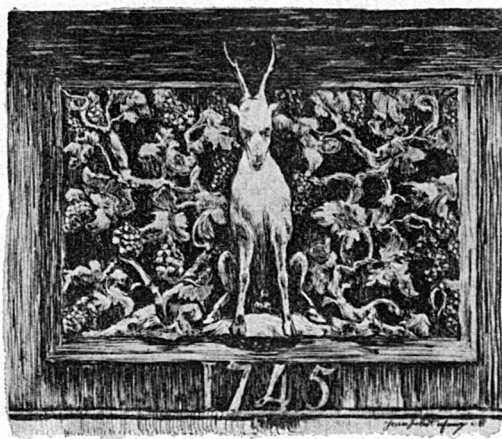

»Le bon Coing«.

Værtshusskilt (i Rebusform) fra 17. Aarh.
Smedejærn. Nu forsvundet.

en »*Lion d'argent*«, de tre »*Lion de faïence*«, siddende paa et og samme Fodstykke, som med deres gule og blaa Mancker minder om de velkendte Komodefigurer, og endelig de to berømte »*Lion d'or*«, begge af forgyldt Smedejærn, den ene i Kamp med en Slange, den anden i en smuk mønstret Indramning. Ofte er Løven anbragt i fantastiske Situationer: i Stæven paa et Skib, der under Navnet »*La Flotte Sainte-Barbe*« skilte for en Viktualiehandler, eller som i »*Le Coq hardi*« med en Hane paa Ryggen og Ægyptens Pyramider i Baggrunden. Af Hjorte findes talrige Gengivelser i Træ og Smedejærn; et Skilt som det yndefulde »*La Biche*«, der som Navnet angiver forestiller en springende Hind, er øjensynlig inspireret af det nære Naboskab med »*Jardin des Plantes*«. Over hver af de to Indgange til en Hjørnebygning i rue de l'Hôtel-de-Ville svæver en Due med udbredte Vinger, set fra neden under Flugten; i en storslaaet Kartouche over Indgangen til rue de Canettes 18 finder vi det smukke Skilt med de svømmende og dykkende Ænder, der har givet Gaden Navn.

Katten, der endnu i vore Dage leverer Navn til mangt et moderne Kabaretløkkale, mangler selvfølgelig heller ikke; den troner i en rigt skulpteret Nische som en af de talrige »*Chat noir*« som Skilt, først for en Silkefabrikant, se-

»Le Cerf«.

Værtshusskilt, dateret 1745. Smedejærn.
Hovedet mangler.

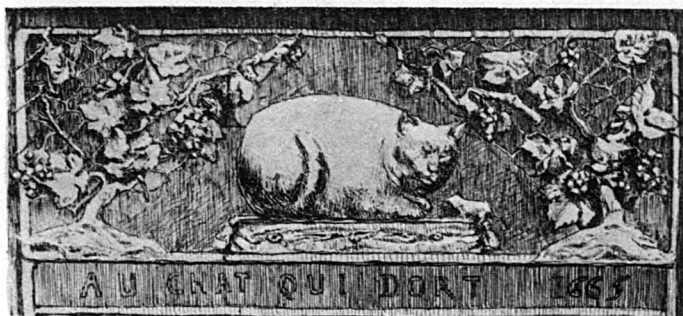

»Le Chat Noir«.

Skilt for en Silkefabrik; 18. Aarh.; Haut-Relief i Sandsten. Senere Konditorskilt. Nu i Carnavalet-Museet; Medaillonet forsvunden.

nerer for en Konditor. Et andet Sted præsenteres vi for den bestøvlede Kat. Vi finder den ogsaa i — i Carnavalet Museet — blandt de humoristiske Skilte som »Le Chat qui dort« med en nævnsvis Mus foran sig. Paa to mere nymodens Tavler ser man henholdsvis en Kat tage sig en Pris og en siddende Hund, der tigger en Kok om Ild til sin Pibe. Den berømte »Lapin blanc«, som EUGÈNE SUE gjorde populær gennem sine Pariserromaner, er derimod forsvundet, og talrige andre er kun bevaret under mindre gode Forhold, som f. Eks. et af de smukke »Au Mouton«-Skilte, der er halvvejs skjult af en Møbelhandlers Markise. Iøvrigt vrimler det med alle Arter fra Ørne, Fasaner og Paafugle til Salamandre og Østers.

Af Fabeldyrene træffer vi baade Dragen, Sfinxen — bl. a. i et forgyldt Stenrelief, der tjener som Apotekerskilt — og Griffen, snart som Papirhandlerskilt, snart som Kaféskilt, gørende sig til Gode med et Kar fuldt af Vindruer.

»Le Chat qui dort«.

Værtshusskilt, dateret 1665. Smedejærn. Nu i Carnavalet-Museet.

Ogsaa de allegoriske Skilte er talrige, først og fremmest de religiøse. Et morsomt, naivt Basrelief fra det 6. Aarhundrede, »L'Innocent de la Barche«, forestiller St. Julien og hans Hustru i deres Baad, samt Jesus, der for at prøve deres Tro har paataget sig en Spedalsks Skikkelse; i et langt yngre og pragtfuldere Relief skildres Mariæ Bebudelse. Ogsaa de enkelte Helgener er rigt repræsenterede, saaledes Saint Michel i rue de Bièvre, hvor DANTE skrev en Del af sin »Divina Comedia«. Et andet Sted ser man i en Smedejærnsmedaillon Paris' Skytshelgen Sainte Géniviève, klædt i det 18. Aarhundredes smukke Dragt, lytte til Englenes Røst, alt imedens hun vogter sine sine Faar og passer sin Haandten; i samme Gade findes Saint Etienne i Miniaturformat over Døren til en gammel Vinstue. Et pudsigt Symbol, paa Gudhengivenhed findes over Døren til »A la Grace de Dieu«, hvor man i et Smedejærnsmonster ser en ung Laps, iført Paryk og kniplingsbesat Frakke, om Bord i en lille Baad omtumlet af tilsyneladende lidet livsfarlige Bølger. Det berømteste og smukkeste Eksempel er dog Fremstillingen af selve Jesusbarnet med Kors og Straaleglorie der ligesom de tre Bogstaver I.H.S. — en Sammentrækning af IHESVS — er rigt forgyldt.

Blandt de mytologiske Figurer vrimler det med Siléner, Fauner, Satyrer og Sirener; fra det 17. Aarhundrede stammer en af de ældste fritstaaende Gengivelser af selve Vinguden, siddende overskrævs paa en Tønde med en Vindrueklase i den ene Haand og en Flaske i den anden, et Motiv, der i forsimplet og forfladiget Form har talrige Sidestykker Europa over.

Ogsaa de forskellige krigerske og fredelige Erhverv finder vi repræsenteret. En Træstatue fra det 18. Aarhundrede viser en Kriger, der, støttet til sin Lanse, holder en Pengepung i sin fremstrakte Højrehaand; Navnet »L'Homme de la Roche de Lyon« forklares ved, at Figuren oprindeligt er opstillet af en Slagter fra Lyon til Minde om hans Fødeby, i hvis Kvarter »La Roche« der findes en lignende Statue. Langt elegantere er imidlertid »L'Homme Armé«, en Kriger, iført en Rustning, hvis Detailler er gengivet med stor Omhu, siddende paa en Kanon med Spydet i den ene Haand og Glasset i den anden, et slaaende Bevis paa Vinnens forædlende og formildende Virkning. Til de mere humoristiske Eksempler hører den kulørte Statuette af »Le petit Suisse« i al hans uniformerede Prag. Endelig kan nævnes en Tambourmajor i den første Republiks maleriske Dragt og en lille Matros, der sidder paa en Vareballe, støttet til et Anker.

De fredeligere Erhverv er repræsenteret i »Le bon Jardinier«, en farvet Træfigur, der tjener som Skilt for et Gartneri, og i en henrivende, humorfyldt Terracottastatuette af en lille Skorstensfejer, der meget passende — efter en omflakkende Tilværelse — er havnet hos en Kakkelovnsmand. Mindre logisk virker et Skrædderskilt

i kulørt Hautrelief, rigt paa morsomme Detailler, forestillende en Skærsliber med sin Slibestenskerre; en anden »Petit Rémoleur« skiltes derimod for en Knivsmed. Endelig finder vi, flankeret af to ret malplacerede Sukkertoppe, et Rebuskilt, der oprindeligt hørte til en Vinstue med den dobbelttydige Titel »Au Puits sans vin« eller »Au Puissant vin«, men nu reklamerer for en Sukkerbager under Navnet »La Bonne source«. Under Krigen 1870-71 led det Overlast, men er senere blevet omhyggelig restaureret, malet og forgyldt og anbragt paa Plads mellem Førstesals Vinduer. Det forestiller to Mænd, hvoraf den ene bærer en tom Spand paa Ryggen, mens den anden er i Færd med at hejse sin op af en Brønd.

Til Slut skal blot nævnes *Hôtel du Compas d'or*, der danner Overgangen til den mere støjede moderne Skiltning, som omfatter hele Façaden eller en stor Del af denne. Denne Bygning bærer flere udskaarne Trætavler, paa hvilke man to og to ser Jægere, hjemvendt fra Rævejagten med Byttet, Fiskere med deres Net, Vildsvinejægere med det dræbte Dyr imellem sig, Tjenestekarle med et Raadyr og Østershandlensker. Uagtet disse detaillerede udførte Tavler stammer fra saa sent et Tidspunkt som det 18. Aarhundrede, har man allerede naaet at erstatte flere af dem med kedelige moderne Frontoner med store Reklamebogstaver.

Paa lignende Maade er det desværre — trods al Omhu og Interesse — gaaet adskillige af de smukke gamle Skilte. »Le petit Maur«, et af Byens populæreste fra Begyndelsen af det 17. Aarhundrede, blev i sidste Øjeblik reddet fra Undergang, da Indgangsdøren skulde øges i Højden, og anbragt højere oppe paa Façaden. I mangfoldige Tilfælde er de husvilde Skilte fra ombyggede eller nedrevne Huse havnet paa Carnavalet-Museet, der ved en glædelig Skæbnens Ironi skylder Baron HAUSSMAN, Paris' store Regulator og Ødelægger, sin Oprettelse. Her træffer man — foruden den tidligere nævnte »Chat qui dort« — den lige saa humoristiske »Trui qui file«, et gammelt Stykke Skulptur, forestillende en So, der sidder paa Bagbenene og i denne umagelige Stilling giver Die til sine Smaagrise; i Forpoterne holder den Hør og Ten og i en Rem omkring den tykke Mave hænger to mægtige Nøgler og en fyldt Pengepung, mens to løvrige Grene hæver sig paa hver sin Side af denne pudsige Gruppe, der desværre er meget haardt medtaget af Vej og Vind. Her finder man ogsaa en smuk oval Medaillon, der i det 17. Aarhundrede under Navnet »Trois barbeaux« tjente som Skilt paa en gammel parisisk Ejendom. Relieffet forestiller tre sprællende Fisk midt imellem et Arrangement af Sten og Siv, mens et Fiskenet fra oven synes at dale ned imellem dem. Der findes ogsaa her et Par simple hvide Marmortavler, der reklamerer med en fornøjelig, men fantastisk slet Ortografi. I det hele kan man paa dette Museum og enkelte andre — f. Eks. Cluny-Museet — faa de Erfaringer, man har gjort i de gamle Kvarterer, rigeligt suppleret.

I Sammenligning med disse Façadeskilte er de gamle Udhængsskilte langt mindre typiske og derfor af mindre Interesse. Morsomt er maaske en lille beskeden Tavle, »La Petite

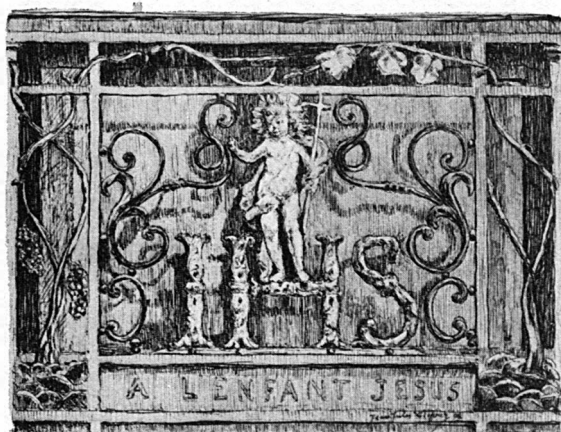

»Le petit Bacchus«.

Vinhandlerskilt fra 17. Aarh. Smedejærn.

Chaise«, hvis lige saa simple Motiv er en lille Stol med lave Ben og meget høj Ryg. Adskillige af de øvrige hører nærmest under ovennævnte Gruppe af sædvanlige Lavsinsignier, saaledes den forgyldte Klokke, Guldpaletten og mange andre. De smukke gamle Smedejærnskilte er ret faatallige; Carnavalet-Museet ejer et Par af de mest fremragende Eksemplarer, som imidlertid er hængt af Vejen oppe under Loftet, hvor en mere indgaaende Undersøgelse er udelukket.

Langt større Interesse har de seneste Tidens Forsøg paa at lade den moderne Aand besjæle de gamle Former og skabe nymodens, arkaiserende Efterligninger, endnu et eklatant Eksempel paa de gamle Skiltes overordentlige Betydning. Særlig bør nævnes WILLETES Udhængsskilt »L'Imaige Nostre Dame«; det forestiller en aaben Pergamentrulle, hængende i Kæder ned fra den forgyldte Skiltearm; et Frag-

»L'Enfant Jésus«.

Værtshusskilt fra 16. Aarh. Delvis forgyldt Smedejærn.

»L'Homme Armé«.

Værtshusskilt fra 15. Aarh. Smedejærn.

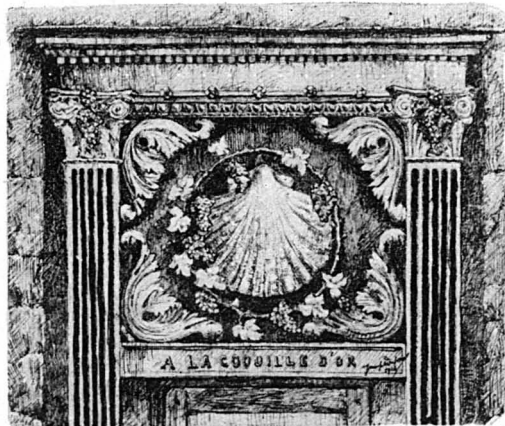
ment af en Koral staar gengivet i Noder med Underskriften A-ve Ma-ri-a. Indrammet i Pergamentet findes som en Slags gammelt illumineret Miniatur en transparent Rude, forestillende Jomfru Marie, Jesusbarnet, Jordkloden og den knuste Slange.

Et moderne Façadeskilt, inspireret af de gamle Former, har man i en malet og emaillet Fronton, i hvilken man paa lys Okkerbaggrund ser to vingede Chimærer, hvis lange Halse krydses. Indramningen er af Sten i gotisk Stil; paa Ribberne af nogle Kaalblade klatrer paa den ene Side en Abe, paa den anden en Hund.

Af andre Eksempler kan nævnes »l'Agneau Pascal«, en lille Tavle med et Søvlam, hvilende paa en skarlagensrød Pude under sit gyldne Kors mod en Baggrund af bugtede Straaler; endvidere en morsom, men kunstnerisk meget svag Fremstilling af den hellige Antonius' Fristelse. Man ser den hellige Mand og hans Svin staa foran en Kræmmers Opstilling af Saltemad; han hæver Armene mod Himlen i Ekstase, grebet af Sult og Fristelse.

»La belle Fermière« viser en venlig Bondepige, der kaster Korn til Hønsene; de korte Skørter rører de runde Lægge mod en Baggrund af Himmel og Grønsvær.

I alle disse Tilfælde har den moderne Kunstner øst af de aarhundredgamle,

»La Coquille d'or«.

Værtshusskilt fra 17. Aarh. Forgyldt Smedejærn.

men stadig friske Kilder; endnu mere øjensynlig bliver Paavirkningen selvfølgelig, naar det drejer sig om en moderne Kopi til Erstatning for et forsvundet Skilt. Et gammelt Skiltebillede i stor Maalestok af Vulkans Smedie, der reklamerede for et Galanterimagasin, blev i 1860 flyttet og erstattet af et nyt, der troværdigt gengiver baade Emne og Farve i en Keramik, der vil bevare sin Friskhed i uoverskuelig Fremtid. Man ser den siddende Smedegud drage en blond og smilende Venus til sig, mens Ilden fra Essen lyser over hans brune Hud og Gudindens rosa Teint. I Forgrunden paa det rosenbestrøede Gulv ligger prægtigt forarbejdede Vaaben, over hvilke to elskovsfulde Duer svæver.

De moderne franske Skiltekunstnere synes da ogsaa at have forstaaet, at de smukkeste, naturligste, mest talende Skilte frembringes ved at benytte de gamle Former som Studiemateriale og hente Inspirationen fra dem; og det Fond, de i saa Henseende har at ty til, er saa eminent, at de uden Vanskelighed kan følge den Appel, som den berømte Slagmaler EDUARD DETAILLE i 1902 rettede til sine Landsmænd, da han skrev: »Le moment est venu de faire revivre l'art de l'enseigne en organisant un concours, et en demandant aux peintres, graveurs, architectes, de consacrer leur talent à l'ornementation de la rue«.

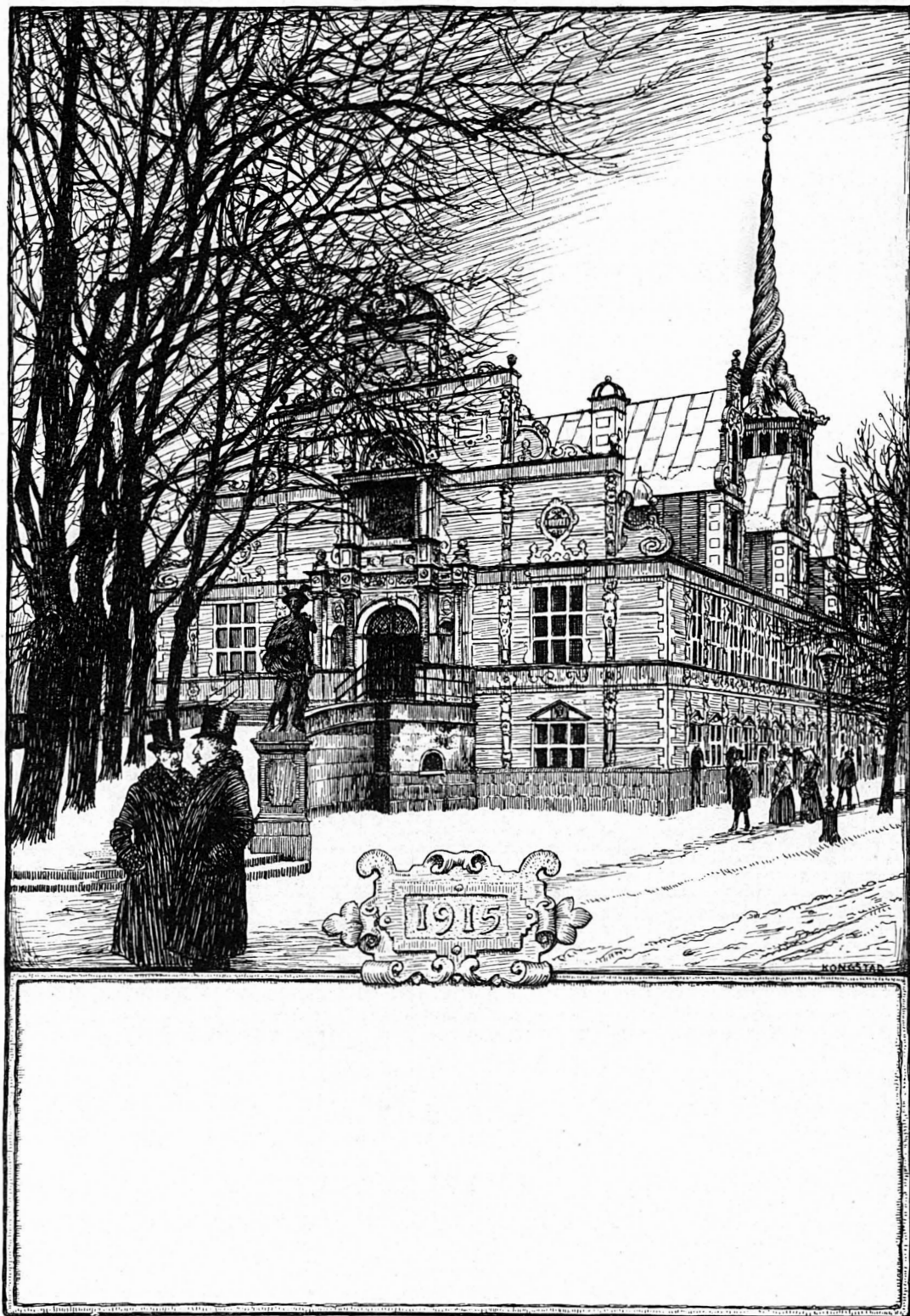

»A la Bonne Source«.

Værtshusskilt fra 18. Aarh. Smedejærn.

Nu Urtekræmmerskilt.

BLADE AF BYENS BILLEDBOG

BØRSEN

Tegning af Kr. Kongstad.

Tegningen er benyttet som Ramme om Kjøbenhavns Overpostmesterembedes Nytaarskort 1915.

„HESTEN“

Fra fhv. Statsbanedirektør O. F. A. Busse har vi modtaget følgende:

Hr. A. B.s meget forstandige Artikel i sidste Nummer (2) giver mig Anledning til at skrive nogle Linier om Patina. Til Sagen »Hesten« vil jeg sige, at man maa ønske den omstøbt i Bronze, saa kan de af Tiden frembragte Fejl helt rettes og Statuen blive et smukt og dekorativt Minde om sin Tidsperio- des Kunst; thi om end Chr. V ikke er en af Danmarks store Konger, saa er hans Mindes- mærke dog det smukkeste, som vi har fra hans Tidsalder.

Paafaldende er Forskellen imellem Patinaen paa »Hesten« og paa Børstaarnet, den ligger næppe i Metallet, som for begge er Bly — hvad der forøvrigt let lod sig afgøre ved en Analy- se —, men som Hr. A. B. forudsætter i Over- fladebehandlingen; Pladerne paa Børstaarnet er valsede efter Støbningen, hvorved de har faaet en glat, tæt og noget haardere Overflade; det samme lod sig opnaa ved at overhamre »Hestens« Overflade med lette Hammerslag. Jeg nærer den Overbevisning, at det er den brugelige Tilsætning af Bly og Zink, som for- driver den nyere Tids Statue-Bronze; naar Hr. A. B. taler om »det ædle Stof Zink«, antager jeg, at han har ment det ironisk, jeg er der- imod tilbøjelig til at kalde Bly og Zink for Plebejerne imellem Metallerne, i Særdeleshed hvor det drejer sig om Patinering. Udtalelsen om Kulrøgen er ganske sikkert det forløsende Ord, den har vel ikke virket stærkere paa Hol- berg ved Teatret og Fr. VI og Hall paa Frede- riksberg end paa Fr. V og Marmorkirkens Kup-

pel, der ligge saa nær ved de store rygende Dampskorstene i Havnen. Rent Kobber og ren Tin-Bronze synes at patinere overalt, og hvor der er Kulrøg og meget Snavs, vaskes dette og opstaaede kemiske Forbindelser bort af Reg- nen, og Patinaen holder sig smuk, fordi dens Overflade er meget tæt, haard og glat, men Produkterne af Bly og Zink æder Gruber ind i Broncen og gør den ru, og de er ikke grønne som Kobberpatina.

Phosfor gaar ikke i Legeringen, det forbræn- der, og benyttes kun for at rense Metallet og gøre det mere letflydende. Man har derimod Erfaring for, at et ringe Indhold af Arsen be- fordrer Patineringen, og det er nok muligt at dette Metal vil findes ved Analyser af ældre Statuer; det er ikke indbragt med Forsæt, men fordi ældre Tidens Metalurgi ikke kendte til at udskille dette. Nuomstunder er Raakobberet for det meste fri for denne Forurening, men ved Sager, som skal patinere, er den vistnok til Nytte, og bør derfor tilsættes.

Man har paastaet, at Bly tilsættes Statue- Broncen for at lette Ciceleringen, men man kunde jo ganske godt cicelere den gode Bronze paa Fr. V.s Tid, og Cicelerstalet er meget bedre nu end dengang, og tilmed har man nu Luft- værktøj, som letter Arbejdet i høj Grad. Nej, Bly- og Zinktilsætningerne i Broncelegerin- gerne er sikkert blot sket, fordi de er saa bil- lige og fylder saa godt, og Kulrøgen er bleven brugt til at skjule over Følgerne af dette Fejl- greb.

Busse.

NYBODER

DER rejser sig Røster for, at Nyboder i disse paa ledige Lejligheder saa vanske- lige Tider bør nedrives og give Plads for høj Bebyggelse.

Nyboders Ombygning er vel ikke umiddel- bart forestaaende, men vi er klar over, at vi før eller senere maa regne med dette Kvarters Re- gulering, det gælder da blot om, at det, der kom- meri Stedet, bliver tilfredsstillende. Vi betragter det som givet, at der vil blive tilvejebragten sam- let Plan for Terrænets Bebyggelse, ligesom vi udtaler Haabet om, at Bebyggelsen ikke finder

Sted stumpvis, men saaledes, at vi kan blive forskaanet for det byggepladsagtige, ufærdige Indtryk, som møder os i den nærliggende »Grønningen« og ved Langelinjebroen.

Men først og fremmest bør det ved Gade- anlægget haves for Øje, at den Udsigt mod Frederikskirken, som vi viste paa Billedet i Forskønnelsen 1916 Side 68, ikke ødelægges. En Gade, anlagt i Luftlinjen mellem Viaduk- ten og Kirken, strækkende sig fra Suensons- gade til Østervoldgade, vil sikre den frie Ud- sigt mod Kirken.

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

»Urtegaarden«

ST. PETRI KIRKES URTEGAARD OG GRAVKAPELLERNE VED KIRKEN

Af GEORG NYGAARD

ENHVER, der har Sans for vor Bys Skønheder, kender det henrivende Gadeparti fra Larslejstræde, Barokmuren, der indhegner St. Petri Kirkegaard, Kapellernes og Kirkens spidsgavlede Mure og det slanke irgrønne Spir med Hanefløjet højt knejsende over det Hele. Enhver kender det — i hvert Fald fra O. C. SVENDSENS stemningsfulde Farvelitografi eller fra VILHELM HAMMERSHØIS skønne Maleri, i Farven saa dæmpet og tyst som selve det gamle Strædes tids- og livsfjerne harmoniske Stilhed.

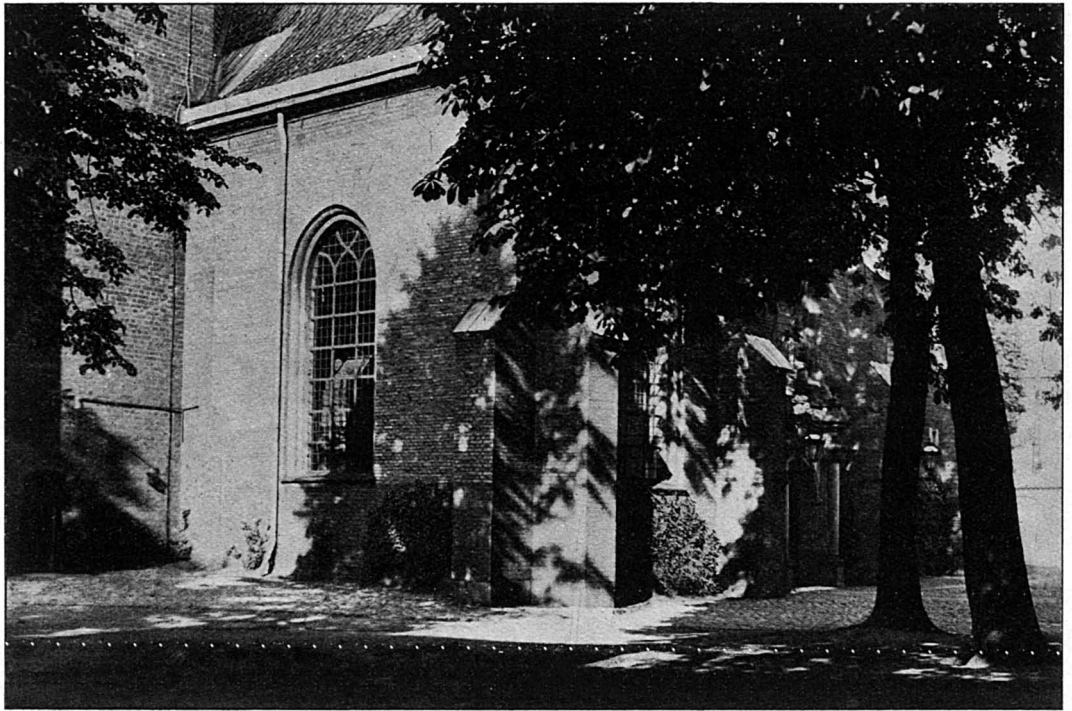
Men hvormange har været indenfor de gamle Mure, hvis Porte altid er stængede udenfor Søndagsgudstjenestens knapt tilmaalte Tider, eller naar en anden kirkelig Handling tvinger Portene op?

Kirkegaarden, Kirken, Kapellerne og den mellem Kapellerne liggende

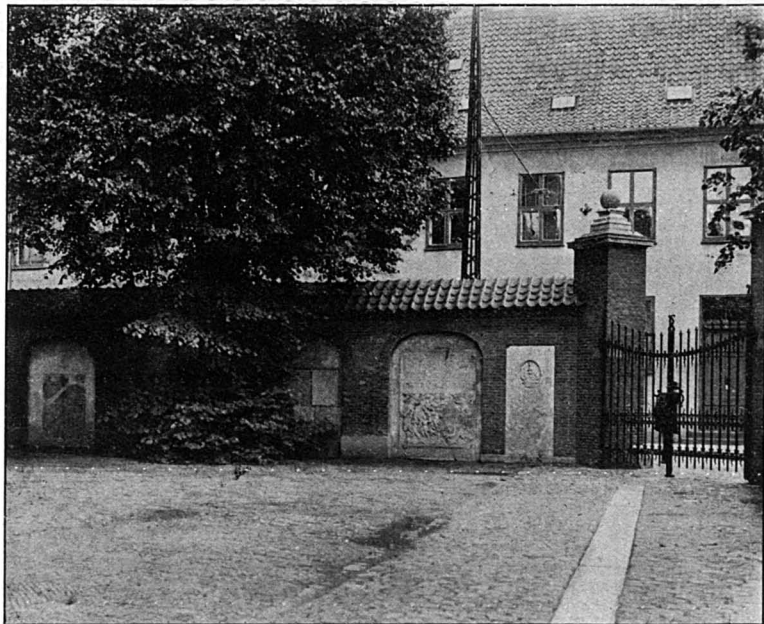
ældgamle »Urtegaard« danner tilsammen et Fortidsbillede af sjælden Skønhed og Stemning. Her er Hvilestedet for en Mængde af en længst henfaren Tids Berømtheder, og trods de vekslende Tidens Vanrøgt og pietetsløse Fremfærd er der endnu saa meget tilbage, at et Besøg i rigt Maal kan lønne sig.

Man bør komme her en stille Sommeraften, naar Spir og Murtinder kaster lange Skygger; paa den Aarstid, da Alt vokser frodigst og vildest, og de gamle Gravmælers Forfald danner den virkningsfuldeste Modsætning til Vegetationens overvældende Yppighed.

Det Billede, man har for sig, naar man sætter sig paa Kanten af Gravgelænderet ovre ved Larslejstrædes Mur — Bænke findes her ikke — kan ogsaa nok virke inspirerende paa en

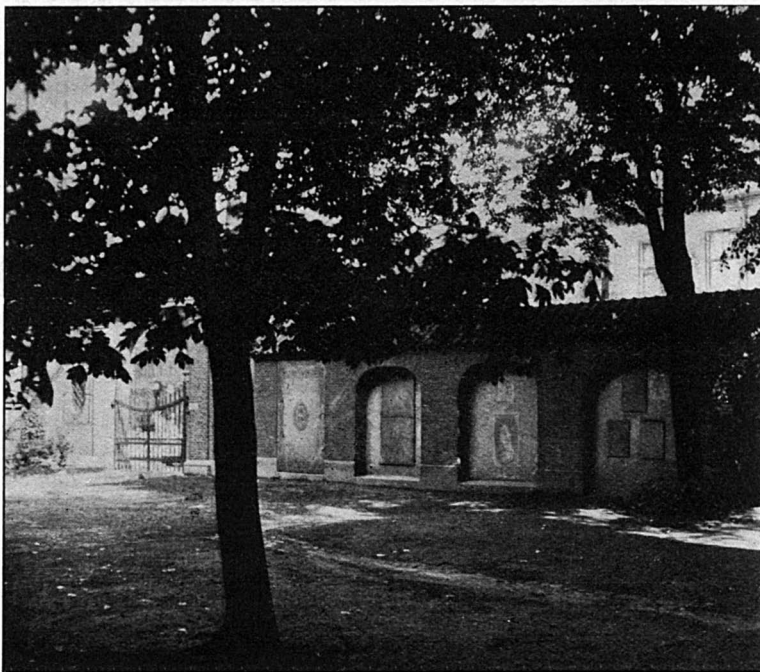
Parti fra Kirkepladsen. Hovedindgangsdøren til Kirken.

Kirkegaardsmuren mod Nørregade med de indmurede gamle Ligsten.

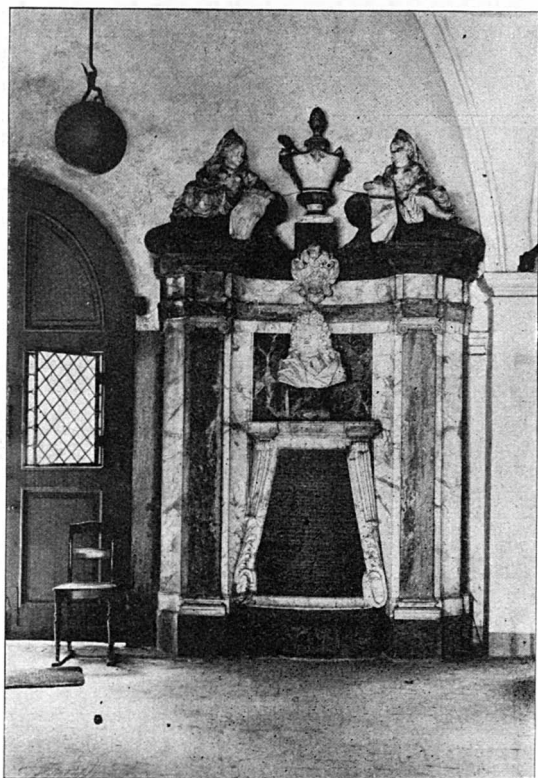
Den gamle Urtegaards Mur mod Larsleistræde.
Fra højre til venstre: Det Münterske Familiegravsted, Det Lenteske Kapel,
Gravmæle over Erich Pontoppidan og Dr. theol. E. D. Hauber.

Parti af den gamle Kirkegaardsmur set mod Porten ved Telefonhuset.

Fra det gamle Kapel.

Andr. Gercken: Gravmæle over Hofapotheker
J. G. Becker (udført 1715).

Digter. Ensaadan har da ogsaa kvædet til den gamle Urtegaards Pris. Det var EDVARD SØDERBERG, »Gadens Digter«, der i et lille Stemningsbillede, som ikke findes optaget blandt hans Poesier, skildrede sit Indtryk saaledes:

*Over Gitret Vedbendgrene
slynger sig i tætte Knuder,
mod Kapellets grønne Ruder
luer Aften solens Guld;
slidte Fliser, sunkne Stene
smuldrer hen i Støv og Muld.*

*Marmorhugne Inskriptioner
falmede i Sol og Væde,
svundne Tiders Sorg og Glæde
stirrer frem af hver en Krog,
og de mørke Lindekroner
hviske paa et sælsomt Sprog.*

*Gennem Klosterhaven toner
Aftenklokkers fjerne Kimen;
kun en Fugl i Skumringstimen
stryger gennem Luftens Blaa.
Mens de gamle Inskriptioner
langsomt smuldre og forgaa . . .*

Allerede 1304 omtales St. Petri Kirke, men den er sandsynligvis langt ældre. Den Kirke, der nu staar, er opført efter Branden 1728. Den

Udsigt gennem det lange Kapel.

indviedes 2. September 1731. Spiret opførtes 1756. Under Bombardementet 1807 tog Kirken, ikke Taarnet, saa megen Skade, at den maatte restavreres og først genaabnedes 1816.

Gravkapellerne dannes af det 80 Alen lange Hovedkapel, der mod Vest støder op til Larslejstræde og mod Øst er sammenbygget med Kirken. Vinkelret paa dette Kapel løber de to 40 Alen lange parallelle Fløje, hvoraf den ene udgaar fra Hovedkapellets Midte, den anden fra Bygningens vestlige Ende og danner en Del af Muren ud mod Larslejstræde.

Indgangsporten til Kapellerne findes midt paa det lange Kapel, ud mod Kirkegaarden. Den lille Kirkegaard, der neue Krautgarten, endnu kaldet »Urtegaarden«, er beliggende mellem de to korte Fløje og begrænses paa de to andre Sider af det lange Kapel og den nye Mur, der danner Grænsen op til Indkørslen fra Larslejstræde til Telefonhuset.

I Almindelighed kaldes den til Venstre for Kapellets Hovedindgang lig-

Johs. Wiedewelt: Gravmæle over Etatsraad D. B. Weyse og Hustru (udført 1776).

Johs. Wiedewelt: Gravmæle over Sir Walter Titley (udført 1768).

gende Afdeling (Hovedbygningens vestlige Halvdel med de to korte Fløje) for »det gamle Kapel« og Hovedbygningens østlige Halvdel (den nærmest Kirken) »det nye Kapel«. Før Branden, da den sidstnævnte Afdeling var den ældste, var Benævnelserne omvendte. »Det nye Kapel« stammer altsaa fra Tiden efter 1728; »det gamle Kapel«, der indeslutter »Urtegaarden« indviedes sammen med denne den 7. Oktober 1683.

Det er ikke Hensigten her at give en udførligere historisk Redegørelse. Vi kan i saa Henseende nøjes med at

henvise til LOUIS BOBÉ'S indgaaende, paa Kirkens Protokoller støttede, Beskrivelse i »Fra Arkiv og Museum« 1904 og til POUL BREDO GRANDJEANS nøjagtige Optegnelser af de gamle Gravskrifter paa Kirkegaarden og »Urtegaarden« (»Personalhistorisk Tidsskrift« Femte Række II Bind). Men siden disse to Arbejder fremkom, er der foretaget adskillige Forandringer, først — efter LOUIS BOBÉ'S Afhandling — Reparationen af Kapellet i Maj 1904, senere, for et Par Aar siden, Ordningen af Kirkegaarden og Forlængelsen af Muren ud mod Nørregade.

Ved Kapellets Restavrering flyttedes adskillige gamle Ligsten ud paa Urtegaarden og indmuredes i den nye Mur, og da Muren mod Nørregade sættes i Stand og forlængedes, blev flere andre

Ligsten indsatte i Muren her.

Der er ikke altid handlet med Pietet, ja neppe en Gang med Takt, af tidligere Kirkestyrelser. Ofte har man, med Foragt for Tradition og Sømmelighedshensyn, hvad LOUIS BOBÉ gør opmærksom paa, solgt Gravkapeller til senere Tidens Rigmænd, der har anbragt deres moderne Epitafier uden Hensyn til de gamle Monumenters Stil og uden at værne navnkundige og fortjente Mænds Sarkofager. Kan man ikke med fuld Ret bebrejde de nuværende Kirkeforstandere Mangel paa Pietet, maa man

jo nok have Lov til at beklage, at det har været nødvendigt at fjerne saa mange Ligsten fra deres oprindelige Plads, selv om vi maaske netop kan takke denne Flytning for, at Mindesmærkerne bevares. Da det imidlertid øjensynlig er Forstanderskabets Hensigt at gaa videre i Restavreringsarbejdet, og det netop nu er den gamle Urtegaard, der staar for Tur, er det paa høje Tid at raabe Vagt i Gevær, henlede Opmærksomheden paa den nuværende Tilstand og søge forhindret, at de i og for sig prisværdige Restavrerings- og Reguleringstendenser gaar udover rimelige Grænser.

Træder man fra det gamle Kapel, nedenfor hvis Stentrappe er henlagt Christian den Sjettes Hofpræst, JOHANNES BARTHOLOMAEUS BLUHMEs halvtslidte Ligsten, staar man i Urtegaarden.

Hvilket vidunderligt Syn!

Frodigt og vildt vokser det høje Græs, halvt begravendedesunkne og forvitrede

Monumenter. Vildvinen vælder ud over Murene og skjuler næsten de af Vejr og Vind fortærede Indskrifter paa Epitafierne.

Staar man med Ryggen mod Husene i Larslejstræde, kan man godt drømme sig tilbage til hine fjærne Tider, da Byen laa lunt bag sine Volde, og Befolkningen havde bedre Tid end nu til at værne om Mindet af det svundne.

Man vilde slet ikke blive forbavset, om man saa en gammel Jeronimus komme listende fra Kapellet, eller om en Monsr. ERICH PONTOPPIDANUS i Kjole og Pibekrave traadte frem bag det grønne Buskads.

Hvor dyb en Fred er her ikke i den stille Skumringstid, da vi besøger dette Sted. Det er, som om de Henfarne havde denne fredlyste Grønnegaard helt for sig selv. Imod Muren op til Larslejstræde ligger det store MÜNTERSKE Familiegravsted. I Midten Faderen, STRUENSEES velmenende Sjælesørger før Henrettelsen,

Statsminister Henrik Stampe og Hustrus Gravkammer.

BALTHAZAR MÜNTER, og ved hans Side Sønnen, den lærde Arkæolog, EWALDS Ven, Biskop FRIEDRICH MÜNTER, og Datteren, den sværmeriske og følsomme FRIEDRIKE BRUN, geboren MÜNTER. Deres Gravmæler er smykkede med Portrætmedaljoner, den førstes af WIEDEWELT, de to andres af H. E. FREUND.

Til Venstre for Münters Gravsted er ERICH PONTOPPIDANS Epitafium med Portrætmedaljon af WIEDEWELT, indsat i Kapellets Mur. Ligstenen er derimod forlængst fjærnet og anbragt — som Skraber udenfor Kirkens Sakristi!

Lige overfor, op mod det andet Kapel, ligger det Lehmannske Gravsted, med ORLA LEHMANN'S Forældres Grave.

Af alle de mange andre, forglemte og halvt udslettede Gravmæler er der Grund til at nævne den Mindetavle, der opsattes over de to unge Videnskabsmænd Mag. GABRIEL TRUSIUS og JOHAN HEINRICH THAMSEN, begge døde 1689; den første omkom ved Operahusets Brand paa Amalienborg.

En latinsk Gravskrift, som nu er ulæselig, er i sin Tid tydet af LOUIS BOBÉ:

»Her have tvende dødelige afført det dødelige; to Ynglinge af Aar, men Oldinge i Vidsom, Forældrenes Haab, et Tab for Fædrelandet, Mag. Gabriel Trusius og Johannes Henricus Tammius; hin fostrede Landet Ungarn, denne Landet Holsten, begge fødte af gejstlig Stand og bestemt til samme, begge blev et Offer for Ildens Lue, hin for den ydre, denne for den in-

Andr. Weidenhaupt: Gravmæler over Tømremester Joh. Boye-Jonge og Hustru (udf. 1781).

dre Flamme, optændte som de var af Iver for Fromheden og Nidkærheden. Hvad dødeligt er, er vendt tilbage til Himlen, hvad dødeligt var, dækker den samme Tue. For at ogsaa Eftertiden kan bevare Erindringen om deres Berømmelse, have de paarørende sat dette Minde 1690«.

En Mindesten over St. Petri Kirkes Præst LUDVIG MANTHEY (1735—1813) er fornylig blevet restavreret, og dette er rimeligvis Indledningen til et gennemført Rydnings- og Restavreringsarbejde paa Urtegaarden.

I hvert Fald har man netop i disse Dage fældet et af de store prægtige Træer, der stod midt paa den lille Kirkegaard. Der ryddes op i Frodigheden! Gid det maa blive gjort med en nænsom Haand.

Vi træder tilbage til Kapellerne. Gang paa Gang maa vi stanse for at beundre de pragtfulde Gravmæler — ANDREAS GERCKENS Barokmonument over Hofapoteker JOH. GOTTFR. BECKER, rejst 1715, Mindesmærkerne over Sir WALTER TITLEY, Etatsraad D. B. WEYSE, Bibliotekaren BERNHARD MÖLLMANN, alle af WIEDEWELT, og Mindesmærket over Hof-Tømremester JOHAN BOYE-JUNGE (af WEIDENHAUPT), paa hvilket man ser hans Mesterværk, St. Petri Kirkes Spir, og Christian VI's Christiansborg, paa hvilket han arbejdede.

Et af de prægtigste Kapeller er det LENTE'ske, den lille firkantede Udbygning med Laternen paa Taget, som fra Larslejstræde ses i Fortsættelse af det vestlige Kapel. Det byg-

gedes 1703 for en Sum af ca. 20,000 Rdl. og rummer et prægtigt Gravmæle af sort og hvidt Marmor. Paa det tavlede

Marmorflise-gulv henstaar to Marmorsarkofager, i hvilke hviler Gehejmeraad, Stiftamtmand CHRISTIAN V. LENTE (1649—1725) og hans eneste Livsarving, Datteren DORTHEA CHRISTINE V. LENTE (1685—1703).

Udenfor det Lenteske Kapel staar tre uanselige, sortbetrukne Kister. De rummer Statsministeren,

Grev HEINRICH ERNST SCHIMMELMANN og hans to Hustruer, af hvilke Grevinde EMILIE, f. Rantzau, BAGGESENS Veninde, er den

mest kendte. Det var for hende, at Monumentet over Emiliekilde ved Schimmelmanss Lyststed »Sølyst« blev rejst. Lige i Nærheden af Schimmelmanss staar der nogle moderne Kister. Paa den ene læser man Navnet paa den i sin Tid kendte Cirkusklovn LAVATER LEE.

Ja, her i disse Kapeller samles mange Livsskæbner fra fjærne og fra nye Tider, Skæbner, der var forskellige i Id som i Tid. Mænd og Kvinder, der var fremragende i Aandens og Arbejdets Verden, er her samlede under Tag med dem, der kun fandt Plads i saa fornemme Omgivelser i Kraft af deres Penge. I Kapellerne eller i Gravhvelvingerne under Kapellerne hviler bl. a. Statsministeren HENRIK STAMPE (1713—1789), Gehejmeraad HENRIK HJELMSTJERNE (1715—1780), Gehejme-

Johs. Wiedewelt: Gravmæle over Bibliotekar Bernh. Mollmann (udf. 1779—80).

raad MARCUS GERHARD LONDEMANN Greve

ROSENCRONE (1738—1811), Gehejmeraad, Justitiarius i Højesteret MIKAEL WIBE (1627—1690), Konferensraad, Generalpostdirektør VILHELM LUDVIG V. RHEDER (1703—1782) og Hustru, hvis Sarkofager er udførte af Hofbilledhugger GRUND. Gitterdørene til deres Gravkammer er forfærdiget af H. A. MÜNNICH og er en fortræffelig Prøve paa, hvor højt Kunstsmedekunsten stod herhjemme i gamle Dage. Endvidere: Forfatterinden

CHARLOTTE DORTHEA BIEHL (1731—1788) og hendes Forældre, Statsmini-

ster Grev I. S. SCHULIN, Statsminister, General HEINRICH WILHELM V. HUTH (1717—1806), Kirurgen, Konferensraad HEINRICH CALLISEN (1740—1824), Professor i Anatomi H. C. F. SCHUMACHER (1757—1830) og Komponisten, kgl. Kapelmusikus POUL CHRISTIAN SCHINDLER (død 1740), der er kendtsom den, der komponerede Operaen »Der vereinigte Götterstreit«, der opførtes 1689, den Dag, da Opera-huset brændte og saa mange fornemme Kjøbenhavnere tilsatte Livet.

Særlig Interesse knytter sig til en af Gravkælderne under Kapellet ud mod Larslejstræde. Her hviler Generalpostmester, Feltmarskalløjtnant CHRISTIAN GYLDENLØVE, Kong Christian den Femtes Søn, hans to Søstre og deres Moder, Grevinden af Samsø, SOPHIE AMALIE MOTH.

Om denne Begravelses Skæbne, der viser en mere end almindelig Pietetsløshed, oplyser LOUIS BOBÉ følgende:

I Aaret 1734 lod Grev FREDERIK DANESKJOLD-SAMSØE samtlige i den ved Ildsvaaden 1728 ødelagte Familiebegravelse i Frue Kirke henstaaende Kister overføre til St. Petri Kirkes Lighvælving, hvor de forblev til 1801, da de paa Kirkestyrelsens Foranledning bragtes for Dagens Lys. Ved Hjælp af Indskrifter og Vaabner, som fandtes paa Kisterne, paaavistes det, at den ene gemte Levninger af CHRISTIAN GYLDENLØVE. Den var efter Beskrivelserne overordentlig pragtfuld. Den var af tyk, slaaet Kobber med Ornamenter af lueforgylt Messing og hvilede paa fire stærkt forgylde Løver. Paa begge Sider af Kisten fandtes det gyldenløveske Vaaben, omgivet af Krigssymboler, Mars og Pallas Athenes Billeder. Ved Hovedenden saas Gyldenløves Statuette, hvilende paa en Piedestal, modelleret i levende Live. Paa Laaget var anbragt et Krucifiks og Dødningehoved, der fremhæves som særlig kunstfærdige; nedenfor saas Famas Billede. Til Kistens fire Hjørner stod støttede fire Skikkelser, der fremstillede de menneskelige Hoveddyder. Den anden Kiste gemte hans Søster, Grevinde AHLEFELDT'S Lig. Om de to andre kunde ikke oplyses mere, end at de antagelig indeholdt Levninger af SOPHIE AMALIE MOTH og ANNA CHRISTIANE GYLDENLØVE. St. Petri Kirkebestyrelse henvendte sig gentagne Gange til Grev Danneskjold-Samsøe paa Gisselfeldt og Grev Frederik Ahlefeldt-Laurvigen paa Tranekær uden noget Resultat, og Kirkebestyrelsen lod derefter 1810, efter at have udtaget de indre Trækister, Kobberkisterne sælge ved Avktion, der indbragte 3000 Rdl. (!) Ligene nedsænkedes i Gravkælderens, som tilmuredes, og over den, i Væggen, indsattes som et Slags Mindesmærke nogle af de paa Kisterne anbragte Prydelser, deriblandt den omtalte Portrætbuste af Gyldenløve og en Statuette, der antages at forestille SOPHIE AMALIE MOTH.

Der er vel ingen Fare for, at hine Tidens Uforstand nu skulde gentage sig; men Omsorgen for at bevare har i mange Tilfælde i vor Tid haft skæbnesvangre Følger, naar Lysten til at »restavrere i gammel Stil« har faaet vore Arkitekter til at gaa for vidt i Erstatningen af gammelt med nyt. Den bedste Maade at bevare det Gamle paa er ofte at lade det være i Fred. Man kan godt følge denne Rettesnor uden derfor at gaa til den anden Yderlighed, at vise Ligegyldighed og lade Forfaldet faa Overhaand.

Medens vi dvæler i St. Petri Kirkes Kapeller, kunde der være Grund til at nævne endnu adskillige, som har fundet deres sidste Hvilested her. Vi vil nøjes med at henlede Opmærksomheden paa to Grave.

Den ene findes lige ved Indgangen til »det gamle Kapels« vestlige Fløjarm og rummer Stifterne af »Petersens Jomfrukloster« paa Amagertorv, Brødrene ALBRECHT (1706—1761) og SEBASTIAN PETERSEN (1708—1755). Deres Mindesmærke er først opsat i Aaret 1886 og viser — til Skræk og Advarsel — hvor mangelfuld hin Periodes Stil og Kunstsans var.

Den anden Grav findes lige tilhøjre ved Indgangen til samme Kapels østlige Fløj. Her hviler i Gravkælderens den berømte Teolog og Prædikant JOHANNES LASSENIUS, om hvis Djærvhed overfor Kong Christian d. Femte der fortælles saa meget. Han døde 1692 i en Alder af 56 Aar; i St. Petri Kirkes Kor er der rejst ham et pragtfuldt Epitafium, værnet af et enestaaende smukt Smedejærns gitter. I det hele taget bør man ikke forsømme Kirken, naar man aflægger St. Petri Omgivelser et Besøg.

Den prægtige Plet, vi ejer midt i den gamle By, indrammet af de røde Mure mod Nørregade, St. Pedersstræde og Larslejstræde, er et enestaaende Minde om Fortids gode Geringer, saavel som mindre gode, et *Monumentum pietatis* og et *Monumentum vandalorum*. Gid vi maatte vide at værne om det, der endnu er bevaret, paa den rette Maade!

OMBYGNINGEN

AF

NIELS BROCHS GAARD

STRANDGADE NR. 36

STRANDGADE er Christianshavns Patriciergade — Indbegrebet af den Foretagsomhed, der den Dag i Dag gør Christianshavn til en By i Byen. I denne Gade ligger der Hus ved Hus, og alle taler de vor Handels Historie gennem mange Slægtled; her findes ogsaa de Bygninger, der i ganske særlig Grad er et Udtryk for et karakteristisk Tidsafsnit i kjøbenhavnsk Bygningskunsts Historie.

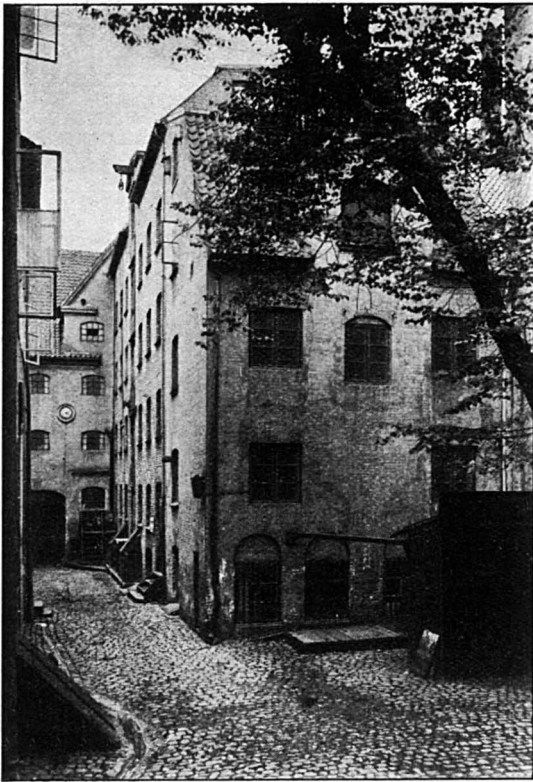
Denne Bydel har sit be-

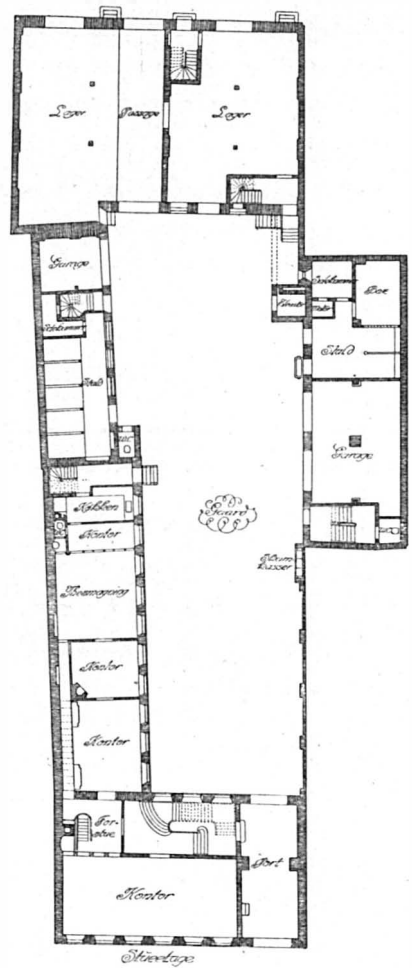
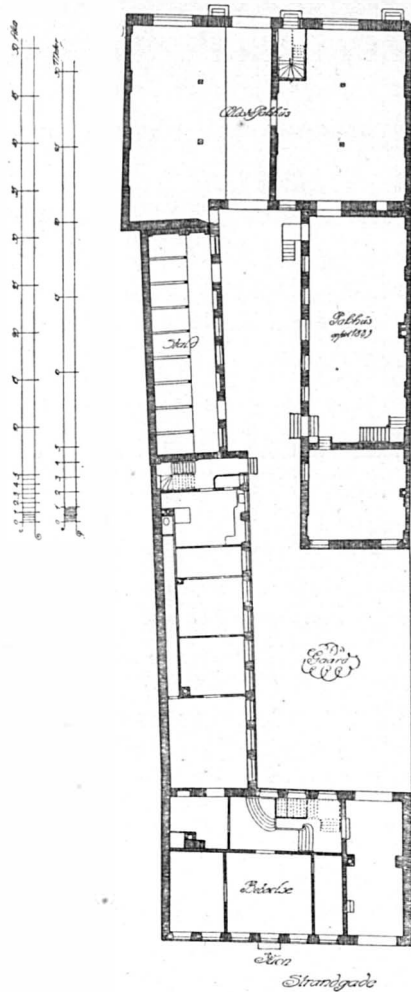
Øverst: Façaden mod Strandgade.
Nederst: Façaden mod Wildersgade.

stemte Præg ved, at den er en Kanalby. De mange Kanaler, der skærer sig ind mellem dens Huse, forlener denne Del af Hovedstaden med et Liv, der paa en Gang er dansk og alligevel ikke dansk. Man kan ikke lade være attænke paa Holland, og den hollandske Kolorit kan især virke illuderende, naar man ser de mange smaa Sejlfartøjers Mastetoppe op mod Aftenhimmels luerøde Baggrund, naar Aftenstilheden sænker sig over de glidende Vande, og naar efter Fyr-aften en Harmonikas spinkle Toner lyder ud fra Dækket af de gamle Fartøjer. I

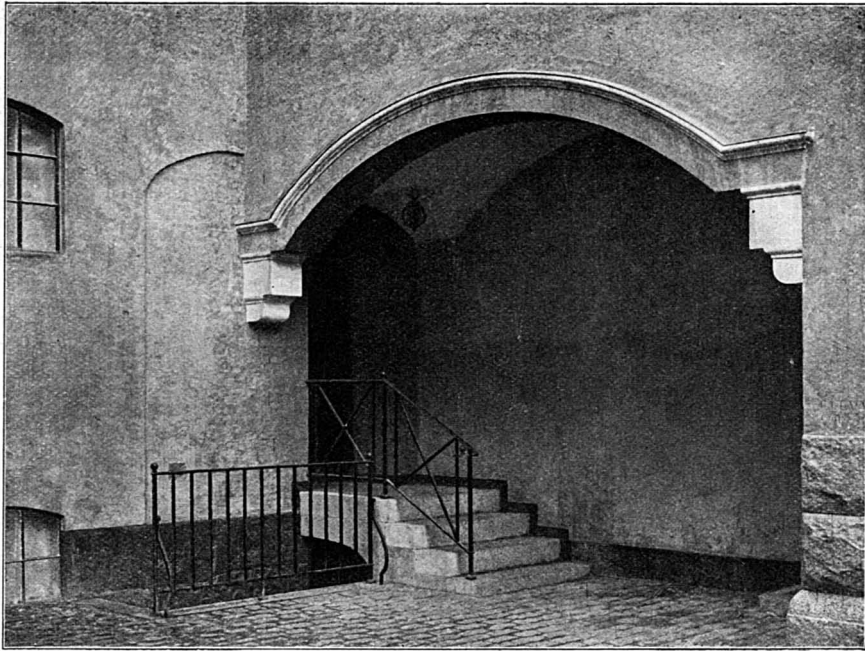

Tilvenstre: Gaarden for Ombyggn., set mod Wildersg.
Tilhojre: Samme Parti efter Ombyggn.

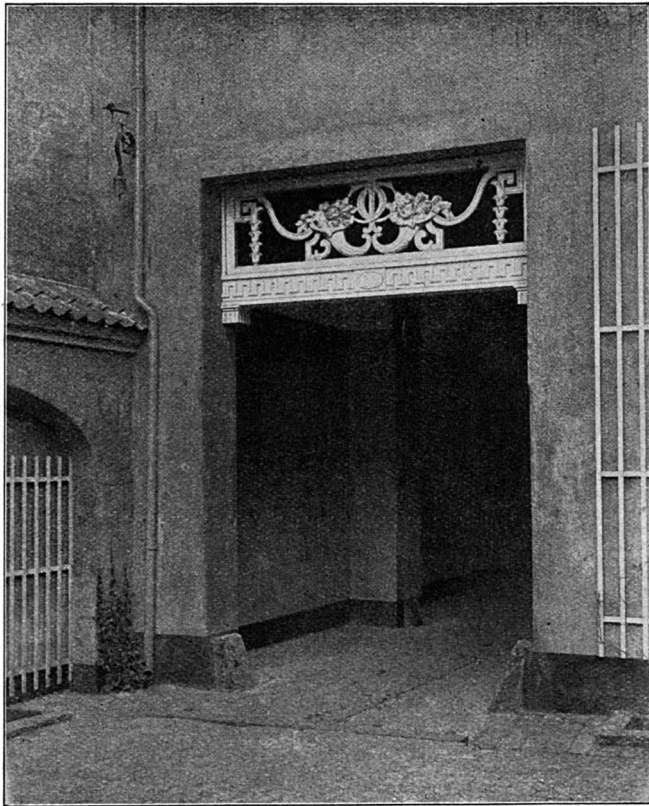

Plan af
Gaarden før
og efter Om-
bygningen.

Opgangen til det nye Pakhus.

Port i Gaardsiden af Huset mod Strandgade.

disse Kanalgader har man i det væsentlige Christianshavn male-
 risk, men i dens Gader — og først og fremmest i Strandgade — har man Christianshavn arkitektonisk. Det er tilstrækkeligt her blot at pege paa, at hele den »lige« Side af Gaden i næsten ubrudt Række udgøres af Bygninger af historisk og kunstnerisk Værdi, medens der paa den modsatte Side findes en Perle af Architektur

Staldbygningen.

som det gamle Asiatiske Kompagnis Bygning. En saadan sammenhængende Række af arkitektonisk værdifulde Huse sætter selvfølgelig sit Stempel paa Gaden, og Strandgade er da ogsaa den af de faa københavnske Gader, der bedst har bevaret sit Præg gennem Tiderne, og som ogsaa fremdeles synes at skulle staa højt i Henseende til de Bestræbelser, der fra Husejernes Side gøres, for at Helhedsindtrykket fortsat kan bevares.

Som et smukt Eksempel i saa Henseende maa fremhæves den fornylig afsluttede Ombygning af Ejendommen Strandgade Nr. 36. Denne Ejendom hører til de aneligste af Gadens Huse ogsaa ved selve Grundens Omfang, idet Ejendommen har Façade saavel mod Strandgade som mod Wildersgade. — Som de fleste Huse paa Christianshavn har heromhandlede Ejendom sin Historie.

I den seneste Del af det syttende Aarhundrede har Grunden efter alt at dømme ligget omtrent uopfyldt hen, og det første positive vi ved, er at CHRISTIAN V i et af sine sidste Leveaar har skænket den til sin Lakkaj LAMBERT HARMIES DICHE, for at han der kunde opføre et »Brøgers«. Men hvad enten Pladsen ikke har egnet sig til dette Formaal, eller nævnte Diche har været en mindre god Hus-

holder, Resultatet blev det, at han i Begyndelsen af det attende Aarhundrede maatte pantsætte den, og den 20. Marts 1711 »bortsælges den af Lambert Harmies Diche pantsatte Gaard, liggende mellem en ostindisk Kompagni tilhørende øde Plads og begrændset paa østre Side af en Grovsmedjegaard. Til Gaden 12 Fag, to Loft højt med Qvist over og Kielder under. Hermed tilmuret udi Gaarden til den østre Side eet Huus paa 9 Fag, 2 Loft højt med Qvist paa, tre Fags Muur- og Bindingsværk med grundmuret Kielder under det ganske Huus. Udi Gaarden et Stuehuus af Træværk og Staaltraad. Gaarden brolagt samt en Hauge tvært over Gaarden, indhegnet med en Deel Frugttræer og et Lysthuus. Over Haugedøren et Fuglehuus af Staaltraad. Jordfrie Grund og udi mod Kongensgade [d. e. Wildersgade] trende Huuse, hver paa fem Fag, 1 Lofts Højde og grund-

muret Kielder«. Alt i alt en ret anelig Grund, svarende til den nuværende. Gaarden tilskødedes JACOB LINDEMANN som højstbydende paa Grev DANNEKJOLDS [formentlig Geheimekonferensraad Ferdinand Anton Dannekjolds] Vegne for en Sum af 2000 Rigsdaler. Af Arkivoplysningerne fremgaar det endvidere, at Grev Dannekjold derefter har overdraget nævnte Jacob Lindemann Gaarden til Eje.

I 1723 solgtes Ejendommen, der stadig benævnes »Den Dannekjoldske Gaard«, til Justitsraad, Overkrigskommissær GÄHLER, der i 1730 afhænder den — for en Sum af 5650 Rigsdaler — til Kammerraad PETER LUND. Efter dennes Død i 1731 gaar Ejendommen over paa hans Søster Etatsraadinde INGEBORG WEISES og dennes to Børn, Etatsraad JOHAN CHRISTOPH WEISE og Etatsraadinde SOPHIE ELISABETH SEVELS Hænder. I 1775 erhverves Ejendommen af NIELS BROCK, den kendte Storkøbmand og Legatstifter, hvis Navnetræk findes flere Steder i Gaarden paa de Bygninger, han har ladet opføre. Fra nu af og i næsten 100 Aar benævnes Ejendommen »Niels Brocks Gaard«, indtil den i 1813 af de Brockske Arvinger for en Sum af 10000 Rigsdaler (»i Sølv«, som det saa forsigtigt hedder i dette for vore Finansforhold saa mindeværdige Aar) til Grosserer CHRISTIAN MORTENSEN BROBERG, efter

Tagparti af det nye Pakhus.

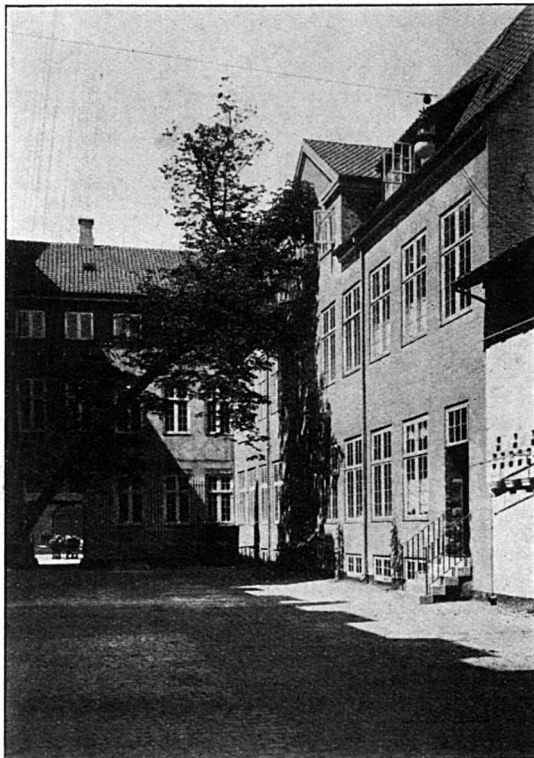
hvem den nu kommer til at bære Navnet »Den Brobergske Gaard«, et Navn, under hvilket Ejendommen er

Det nye Pakhus.

Gaarden for Ombygningen, set mod Strandgade.

Gaarden efter Ombygningen, set mod Strandgade.

kendt den Dag i Dag. I 1881 købtes Ejendommen (for 80 000 Kr.) af Murermester AXEL AAGAARD, der allerede Aaret efter solgte den til Firmaet STHYR & KJÆR for en Sum af 110 000 Kr., og for samme Sum erhvervedes Ejendommen i 1915 af den nuværende Ejer, Firmaet C. F. CARØE, hvis Indehavere er Grosse-
 rerne H. ODEWAHN og K. GRAM.

Ejendommens nye Ejere overdrog Architekt HELWEG MØLLER at foretage den Ombygning og delvise Nyopførelse, der var nødvendig for at gøre Ejendommen brugelig til Firmaets Behov, og nævnte Architekt har med Kyndighed og fin Forstaaelse her skabt et Bygningskompleks, der kan staa som et fuldgyldigt Paradigma for et Handelshus, taget i dette Begrebs paa engang moderne og gammeldags Betydning: moderne, fordi Bygningen i sit Indre synes at fyldestgøre alle Tidens Krav i Henseende til praktisk og hygiejnisk Indretning, og gammeldags, fordi den paa en saa kultiveret Maade glider ind i Gadebilledet. Paa dette Punkt er vor Hovedstad som bekendt ikke forvænt. Mangen Nybygning opføres i en saadan Skikkelse, at man straks skal lægge Mærke til netop den blandt alle Gadens Huse, og efterhaanden som denne Mani griber om sig, maa hvert nyt Hus, der kommer til, virke med endnu mere — skal vi sige — bizarre Midler, om det skal gøre sig gældende — c : efter Bygherrens Opfattelse gøre sig gældende — i Gadens Koncert. At Resultatet bliver alt andet end harmonisk, behøver ingen nærmere Paavisning.

For dem, hvem vor Bys Forskønnelse ligger paa Sinde, og for hvem det er en Pine at se Byens arkitektoniske Udvikling foregaa i altfor store Spring, saaledes at det nye i Ar-

chitekturen er uden ethvert organisk Sammenhæng med det bestaaende værdifulde i vor ældre Architektur, er det en Glæde at kunne pege paa et Tilfælde som det foreliggende. Æren for det smukke Resultat maa Architekten dog finde sig i at dele med Bygherrerne, der i en sjælden Grad har set stort paa den foreliggende Opgave: at skabe et Hus (eller rettere et Komplex), der var Grundens og den ældre Ejendoms Historie værdig.

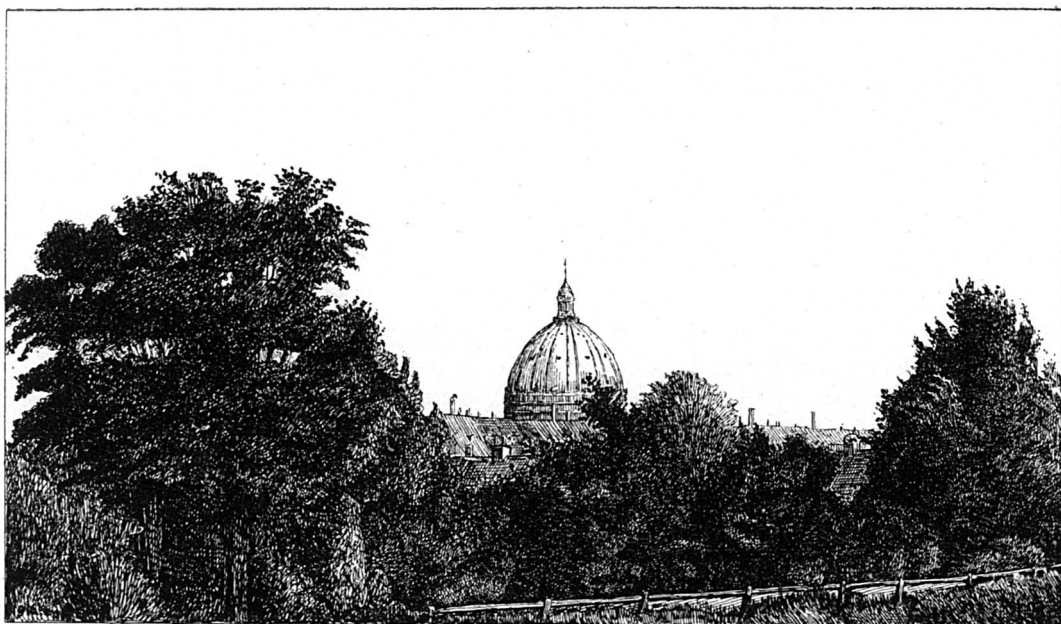
Som det vil ses af de vedføjede Grundplaner før og efter Ombygningen, fandtes der paa Grunden en Bygning, der i betydelig Grad indsnævrede Gaardspladsens frie Areal. Denne Bygning var et i 1883 opført Pakhus, og for nu at tilvejebringe et virkelig karakteristisk Gaardinteriør besluttedes det at nedrive dette Pakhus og at købe et Stykke af Nabogrunden for dér at opføre et nyt Pakhus. Dette at nedrive en forholdsvis ny og solid Murstensbygning — der vel var blot for al arkitektonisk Ynde, men som dog uden Tvivl kunde have gjort Nytte efter sit Formaal i adskillige Hundrede Aar endnu, er noget ret usædvanligt i kjøbenhavnsk Byg-

ningskunsts Historie; men er desto mere anerkendelsesværdigt, naar Maalet der stiles mod, er at skabe et Stykke god dansk Architektur, in casu Gaardinteriør.

Ombygningen omfattede Bygningen mod Strandgade (med Sidefløj), hvor Firmaets Kontorer er installerede, og hvor der er Beboelseslejligheder paa 1ste og 2den Sal, samt Bygningen mod Wildersgade (det gamle Pakhus). Forhuset (mod Strandgade) er i sit Ydre kun lidet forandret. Façaden er pudset om, Vinduerne inddelt med mindre Ruder, og der er indsat et Par dekorative Lygter ved Porten. Det gamle Pakhus' Façade (mod Wildersgade) er ligeledes ompudset, og der blev ved Jærngitre og ved en meget grov Stænkpuds gjort Forsøg paa at lægge den allesteds nærværende Gadeungdoms ubetvingelige Lyst til at forsøge sig i Façadedekoration de flest mulige Hindringer i Vejen.

Endnuskal blot nævnes, at de Haandværkere, hvem Arbejdet har været overdraget, paa paaskønnelsesværdig Maade har været interesserede i den dem stillede Opgaves bedst mulige Løsning.

Frederikskirken.

BYEN MED DE SKØNNE TAARNE —

Tekst af SOPHUS MICHAËLIS. Tegninger af A. BLOM

I.

DETTE Tilnavn til Kjøbenhavn er nyt og ikke originalt. Det er laant fra en lille og lidet kendt By i Italien. Da jeg i 1901 udgav min Bog »Giovanna« med Undertitlen »En Historie fra Staden med de skønne Taarne«, havde Kjøbenhavn endnu slet ikke Hævd paa Benævnelsen. Den gjaldt i dette Tilfælde en lille mærkelig By midt imellem Pisa og Siena: San Gimignano »delle belle torri«. For 5—600 Aar siden var Tallet paa dens Taarne et halvt Hundrede — nu er der kun 13 tilbage. De er ikke i egenlig Forstand skønne, blot enkle, høje, firskaarne — ikke ulig Pillerne paa en Galgebakke. New Yorks Skyskrabere, som de ses fra Søsiden, tager sig ud som en Slags Gimignano i kæmpemæssig forstørret Maalestok. De knejser som gigantiske, kantede Taarne, som kun de endeløse lodrette Rader af Vinduer gør til Bygninger.

Det var vist CARL JACOBSEN, der først

tillagde Kjøbenhavn Tilnavnet »Byen med de skønne Taarne«. Han satte en Ære i paany at pryde By-Silhouetten med nogle af de Spir og Taarne, onde Tider havde mejet. Han saa Tingene ovenfra og betragtede Taarnene udelukkende fra den dekorative Side uden særligt Hensyn til deres historiske eller harmoniske Berettigelse. Nikolai-Taarnet førte han sejrrikt igennem, hvorimod hans Plan at forsyne Frue Kirke med højt Spir blev heftigt modarbejdet og ved hans Død helt skrinlagt.

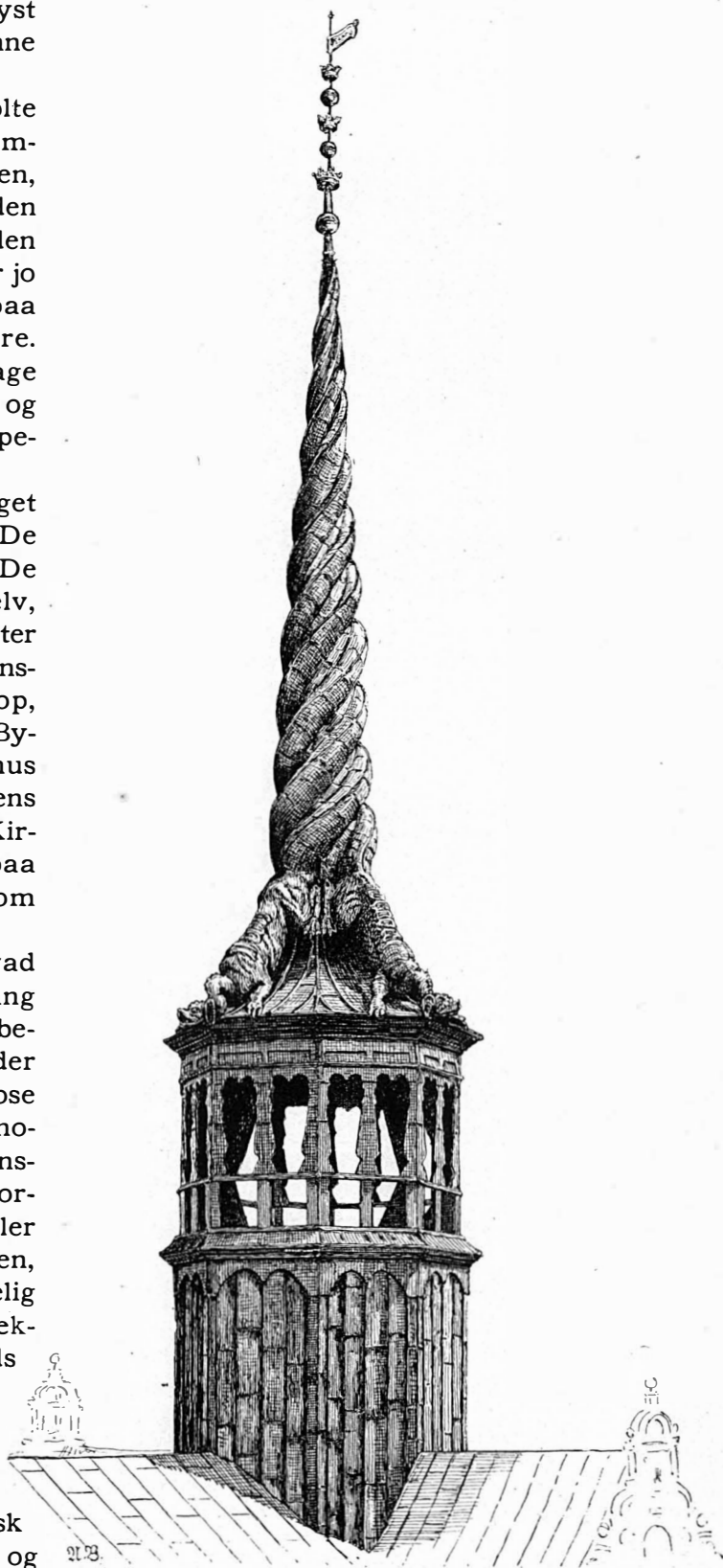
Kjøbenhavn har sikkert i tidligere Tid haft større Ret til at berømmes for sine festlige Taarne og Spir end nu. Da Byen laa i sit Snørliv af Volde, markerede Taarnene anderledes stærkt og samlet det snævre og sammentrængte Bybilled. De stod som paa et Skakbræt — himmelstræbende, glimtende og vajende som Faner og Fløje over den bastion-befæstede Stad. CHRI-

STIAN IV havde sin særlige Øjenslyst deraf og gjorde meget til at forskønne den maleriske Silhuet.

Brand og Krig fældede de stolte Taarnkæmper. De følgende Sparsommelighedstider holdt sig ved Jorden, gjorde en Dyd af Nødvendigheden ved at »antikisere« — Korset paa den lave Taarnstump af Frue Kirke var jo symbolsk at opfatte som Korset paa Graven af et Taarn, der ikke var mere. Først en Opgangsperiode i vore Dage har igen begyndt at kræve Taarn og Spir — naturlige Udtryk for Kappelyst og stolt Stræben.

Taarnene har jo ikke længer noget middelalderligt Forsvars-Øjemed. De er blot til Lyst. Til Glæde, til Fest. De synger om Byens Tro paa sig selv, dens Iver og Foretagsomhed, de løfter sig som Idealer op over den flade Ensformighed. Alt, hvad der rager op, højner Synet og hjælper til at give Bybilledet Karakter. Selv et Silopakhus kan føje et markant Træk ind i Byens Fysiognomi. Det er ikke længer Kirkerne, der sætter Taarne og Spir paa Byen, det er Profanbygningerne, som stiger højt mod Sky.

Man véd fra Florens og Rom, hvad en Domkirkekuppel allerede paa lang Afstand er værd. St. Peter ved Tiberens Bred øjnes milevidt til alle Sider og er den evige Stads første grandiose Hilsen til enhver Fremmed. Og Arnodalen beherskes suverænt af Florenskatedralens imponante Kuppel. I Forhold til saadanne to Giganter spiller Marmorkirkens Kuppel en beskeden, men for Kjøbenhavn umiskendelig Rolle. Allerede ude fra Søvejen vækker den Forventning. Og til Lands kaster den paa enkelte Punkter, navnlig set fra Viadukten ved Østbanegaarden, en pragtfuld Skønhedsvirkning over Byens Silhuet, der her malerisk og perspektivisk fortøner sig herligt over Træer og

Børsen

Buske. Denne Kuppelhjelm afgrønPatina, stribet af gyldne Ribber, tindrer og straalere som en juvelbesat Krone, vækker Stemning og Glæde, giver Solen Lejlighed til Straalespil og Synet til Fantasi.

Midti Byens Centrum staar Børsens Taarn, ikke som det højeste, men som det ældste og eventyrligste. Her bydes ikke paa festligt Guld eller grøn Kobberpatina. Lindorme-Spiret har kun sortgraa Blyfarver. Alligevel er dette Taarn en Bedrift, undfanget af kunstnerisk Indbildningskraft, struttende af et Lune og en Rejsning, der er lokal og hjemmedansk og ikke har noget Forbillede i den hollandske Renaissance — f. Eks. i Haarlems berømte »Vleeschhal« —, hvorfra den danske afstammer. De fire Lindorme, der snor deres Haler en halv Snes Omgange til Vejrs for at ende i en Spirstang, der bærer tre Gange Kug-

le og Krone op under Fløj-Fanen, er ganske vist langt fjernet fra den vidunderlige Slangesøjle, som var en af Grækernes Offergaver til Tak for Sejren over Perserne, og som, først opstillet i Delfi, nu er gravet frem fra Konstantinopels Hippodrom: de tre Slinger bar paa deres opadvendte Hoveder en gylden Trefod. Børstaarnets Lindorme er nogle sære Kryb, der med ækle Tryner og Forpoter maver sig frem til Taarntagets Rand, mens deres Svans stritter til Vejrs som en Taarnsnække. Men der er Eventyr i disse Bæsters knejsende Hale-Silhuete op mod den nordiske Himmel, hvor Skyerne driver. Børsen er en rigt facetteret Juvel af rødt og grønt i Byens Hjerter, og disse Fabeldyr taarner Fantasien til et festligt Spir over den i sig selv saa lave og langstrakte Bygning, der huser ganske jordiske Ting og Begreber.

ALTANBEPLANTNING

ET TILBAGEBLIK

Af J. N. RISUM.

VED den sidst afholdte Generalforsamling i Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse hørtes med nogen Undren, at et Par Talere, efter at der var aflagt Beretning om det forløbne Aars Virksomhed, ankede over, at Foreningens Ledelse havde for mange smaa Interesser i Stedet for, at den burde samle sig om enkelte store Opgaver. En enkelt Taler præciserede dette nærmere ved at udtale, at dersom en enkelt i arkitektonisk Henseende værdifuld gammel Bygning ved Foreningens Hjælp kunde reddes fra at blive moderniseret og faa store Spejlglasruder, vilde en saadan Opgave være Foreningen langt mere nærliggende end f. Eks. den projekterede Omordning af de københavnske Søbredder.

Med al Anerkendelse af Bestræbelserne for at bevare god gammel Architektur, en Opgave, der dog nærmest hører ind under Foreningen til gamle Bygningers Bevarelse, vilde den angivne Ramme for Forskønnelsesforeningens Virksomhed dog sikkert forekomme Flertallet

af Foreningens Medlemmer noget snæver, en Konservators Hverv kan være særdeles interessant og ærefuld, men nok saa betydningsfuld for et Samfund, der har Nutidens Virke og Fremtids Udvikling for Øje, er en Ledelse, der har et vaagent Øje for de mange Enkeltheder i en Bys Udseende, der tilsammen danner Helhedsindtrykket, og Forstaaelsen af at lede Udviklingen i den rigtige Retning, hvad enten det nu gælder smukke Udhængsskilte eller Planlægningen af en ny Strandvej.

Architekt LEUNING-BORCH fremviste ved et Agitationsmøde i Koncertpalæet for en halv Snes Aar siden en Serie Lysbilleder fra Fortidens og Datidens København, en Serie, der burde forevises hver Gang Forskønnelsesforeningen holdt Møde, den vilde mere end mange Foredrag mane til Varsomhed med at skabe døde Bydele, helt uden Planteliv. Det var denne iøjnespringende Forskel mellem visse Bydele faa Aartier tilbage og i Nutid — en Forskel, der i særlig Grad karakteriseredes ved, at alt

hvad der hed Natur og Planteliv var aldeles udryddet, uden noget Forsøg paa Erstatning —, der skabte Tanken om at live lidt op paa de døde Flader ved i Sommertiden at udsmykke Husenes Altaner med Grønt og levende Blomster, saaledes som det forøvrigt havde været anvendt adskillige Aar i større Byer i det sydlige Holland og i England.

En Artikel i »Politiken« førte til, at dette Blad tog Sagen op og udskrev en Præmiekonkurrence for Byens smukkeste Altaner. Forskønnelsesforeningen arrangerede et Foredragsmøde om Sagen i Koncertpalæet, og den medvirkede ved Udgivelsen af et lille Hæfte med praktisk Vejledning omhandlende Altanbeplantning. Dette fandt Sted i 1907, ved de senere foretagne Præmieringer af blomstersmykkede Altaner har Forskønnelsesforeningen vist Sagen sin Interesse ved hver Gang at udsætte en Ærespræmie, ligesom Foreningens gennem Aarene vekslende Formænd personligt har deltaget i Bedømmelsen.

Dette er i korte Træk Altanbeplantningens officielle Historie i det forløbne Tiaar. »Sagen« hører ikke til de største, Forskønnelsesforeningen har beskæftiget sig med, og har aldrig beskæftiget Sindene stærkt paa de aarlige Generalforsamlinger, men til Gengæld har der heller aldrig lydt nogen Indvending derimod.

Og dog kan man fristes til at spørge, »hvad er Smaat og hvad er Stort i denne Forbindelse«? Det er og bliver en Skønssag. En gammel smuk Husfaçade kan staa upaaagtet i hundrede Aar, Gadens Strøm passerer forbi ganske ligegyldig, indtil Ejeren en Dag faar i Sinde at give Bygningen moderne store Ruder. Den store Offentlighed bliver maaske først da gjort bekendt med, at den er ved at miste en Skat den aldrig har vist den ejede.

Findes der i Gaden i første eller anden Sals Højde en frodig blomstersmykket Altan, gaar kun de færreste, naar de da ikke gaar med Øjnene i Brostenene, den uændset forbi, den vinker og lyser langt ned ad Gaden og virker i Gadebilledet som en Kurv med Blomster i en Stue. Før den daglige Passerende drejer om Hjørnet, glæder han sig til at møde Synet, og undlader Ejeren næste Aar at smykke sin Altan, vilde det ligefrem føles som et Savn.

I nogle Aar var saaledes Altanen paa den smukke Kanneworfske Ejendom paa Hjørnet af Bredgade og Store Strandstræde smykket med Blomster, den vinkede helt over til den omstridte graa Hest og pyntede paa hele Torvet. Det følte Aar af Mange som et Savn, da i de følgende Aar Altanen manglede Blomster. Til Gengæld pranger i Aar baade Hotel d'Angle-

terre og Magasin du Nord med brede Baand af levende Blomster, særlig mod Hotellets hvide Façade tager Blomsterne sig smukt ud.

Den taknemligste Baggrund har Blomster og grønne Ranker dog i de fattige og gamle Bydele, en Hjørneejendom i Vognmagergade, hvor Blomster og Ranker naar fra Stue til Kvist, eller Huse i Borgergade og i Ryesgade med Blomsterudsmykning. I Byens Udkanter, i Særdeleshed i Kvarteret omkring Godsbanegaarden og ude ved Nordre Frihavnsgade, er Interessen størst for Altanbeplantning, i den indre By findes der kun faa smukke Altaner. Dette er forsaavidt kedeligt, som det netop dér tiltrænges mest.

For hver den, der har Interesse for Sagen, virker det nedslaaende Aar efter Aar at se Altaner staa med det bare Jærngelænder netop paa Steder, hvor de i blomsterprydet Stand vilde være af udmærket Virkning i Gadebilledet, og man fristes uvilkaarlig til at gaa op og appellere til Ejeren Skønhedssands og Borgersind. Saa meget mere maa det derfor paaskønnes, naar Husejerne, hvor ingen Altaner findes, dog søger at live op paa Husfaçaderne med levende Planter. Hvor Forholdene tillader at plante f. Eks. almindelig vild Vin i Grunden og lede Rankerne op paa hele Husfaçaden, kan dette virke meget smukt, vi behøver blot at erindre om Husene ved Kanalen i Nybrogade, de pryder hele Husrækken, men kun i de færreste Tilfælde lader denne Plantning sig udføre, og Husejeren eller Lejeren forsøger da ofte at anbringe Blomsterkasser under Vinduerne. I enkelte Tilfælde kan denne Udsmykning tage sig henrivende ud, man erindrer saaledes med vemodblandet Glæde et lille smukt nu nedrevet Hus i Rosenborggade, hvor denne Udsmykning harmonerede paa en sjælden smuk Maade med Omgivelserne.

Vanskeligheden ved den Art Arrangementer ligger i at faa Kasserne anbragte paa en med Vinduet og hele Huset samhörig Maade.

Da Forskønnelsesforeningen for en Del Aar tilbage ledede og bekostede Restaureringen af den ene Façaderække i Nyhavn, gjordes der Forsøg med Anbringelsen af Blomsterkasser paa en Del af Husene. Forsøget faldt paa en Maade uheldigt ud, Kasserne fordeltes af Komiteen med Helhedsindtrykket for Øje. Følgen var, at adskillige Husejere, som ikke nærrede nogen særlig Interesse for Planter, fik Blomsterkasser, hvilket snart kunde konstateres af Planternes Udseende, og halvvisne Planter midt i Sommertiden virker ikke forskønnende paa en Façade. En Del af Beboerne har ladet Kasserne tilplante de følgende Aar, men Resultatet som Helhed blev ikke det paatænkte.

Om selve Altanerne virker forskønnende eller forgrimmende paa en Bygning, kan der være delte Meninger om, men at de har praktisk Betydning for Beboerne er uomtvisteligt, og ligeledes at deres Udsmykning med levende Blomster virker forskønnende og oplivende i Gadebilledet. Der er dog adskillige Hensyn at tage ved Beplantningen for ikke at udsætte sig for berettiget Kritik, og disse Hensyn forbigaas ikke sjældent. Det gør et uskønt Indtryk, naar der paa Overkanten af et spinkelt Gelænder anbringes store Kasser med Jord og Planter; selv om de er nok saa solidt fastgjorte, mangler de et for Øjet naturligt Hvilepunkt. Hvor der er Jerngelænder, bør Kasserne anbringes ved Foden af dette i Højde med Gulvet, og helst udenfor Gelænderet. Ved at lede rankende Vækster op ad Gelænderet naar man at faa frembragt et forholdsvis bredt blomsterdækket Parti, og man vil uden Vanskelighed kunne tilse Planterne dels igennem Gelænderet, dels ovenover dette.

Afgrænses Altanen af Murværk, bliver Forholdene anderledes, man nødes da som Regel til at anbringe Kasserne oven paa Murkanten, og denne Anbringelse er selvfølgelig langt naturligere end oven paa et spinkelt Gelænder.

Med Hensyn til Farvevirkningen bør der ikke dømmes for strængt, Hovedsagen er, at der fremelskes Plantevækst og Blomster. At der ikke vælges teglrøde Blomster mod en tegl-

rød Baggrund og hvide Blomster mod en hvid Mur, er en Selvfølge, men selv om adskillige Farver er blandede, kan Indtrykket endda være ret tiltalende.

Ved Opførelsen af Bygninger kunde der ofte uden nogen som helst Udgift skabes langt bedre Forhold for Planteudsmykning, end Tilfældet er, og dette gælder især Altanerne. Af stor Betydning for denne Sag vilde det være, om de uundgaelige Plante-kasser kunde anbringes paa en solid eller delvis skjult Maade, og ligeledes om der sørgedes for Afløb fra Kasserne til Tagrenden, altsammen Smaating naar det planlægges i Tide, senere Forandringer kan volde ret store Bryderier.

Meningen med nærværende Artikel var ikke at komme ind paa Enkeltheder vedrørende Altanudsmykning, og Sagen behøver næppe nogen anbefaling. Til Slut vil jeg i al Beskedenhed tillade mig at udtale min Tak til Forskønnelsesforeningens Ledelse, naar den som med sit Arbejde for den nye Strandvej og ved Istandsættelsen af Christianshavns Vold varetager Naturfredningens opgaven i selve Hovedstaden. Altanernes Blomsterudsmykning nyder godt af den samme Forstaaelse, og naar forhaabentlig ad Aare den københavnske Sø-række faar Karakteren af virkelige Søer og ikke af døde Bassiner, vil yderligere et Skridt være gjort i Retning af Hovedstadens Forskønnelse.

»HESTEN«

I de senere Numre af »Forskønnelsen« er Spørgsmaalet om »Hesten«s Patina blevet drøftet med megen Sagkundskab fra forskellig Side, og der udtales Forbavelse over den paa-faldende Forskel, der er mellem Patinaen paa »Hesten« og paa Børsspiret.

Der er ingen Grund til at falde i Forbavelse over den Ting, for »Hesten« har ikke anden Patina end den, lidt Støv og Graa-spurvefterladenskaber kan give i Løbet af Aaret, mellem hver Gang den kommunale Maler lader Majestæten stryge med Grafitfarve eller lader ham nøje sig med en Gang Sæbevand. For saa prosaisk gaar det virkelig til med vort ældste Monument paa offentlig Plads.

Naar jeg derfor en Gang i Fjor fremsatte den Tanke, at man i Stedet for disse jævnlige Overstrygninger med Oliefarve skulde give Rytterstatuen den Forgyldning, som den oprindelig har haft, var det slet ikke saa urimelig en Tanke, som mange mente.

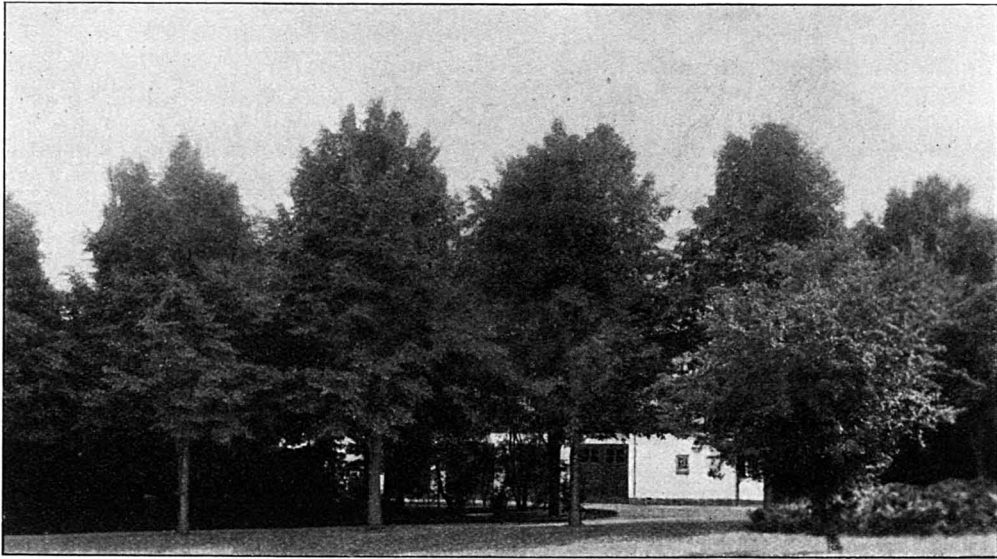
Alle gamle Bygninger, der i Tidens Løb er blevet smurt over med Kalk eller Oliefarve i Strid med deres oprindelige Mening og Udseende, bliver dog ved Lejlighed rensed derfor, og man søger saa vidt mulig at give dem det

oprindelige Udseende tilbage, hvis de da ikke i Tidens Løb har modtaget værdifulde Tilføjelser eller er undergaaet Ændringer, der giver dem forøget Interesse.

Noget lignende maa dog gælde et gammelt Monument!

Man har en Gang i gamle Dage, den Gang Kongerne blev betragtet halvt som Guder, opstillet denne Rytterstatue midt paa Byens fornemste Plads. Man har fremstillet Kongen i antikt Klædebon med Stav i Haand og paa en vælig Ganger, og man har forgyldt det hele for at give Monumentet al den pompøse Kraft, Tiden kunde lægge i et Monument. Saadan var den Tid, og naar vor gamle By er saa lykkelig at eje et Monument fra de Dage, hvorfor i al Verden skal vi saa forfuske det og smøre det over med Grafitfarve, saa det ligner en pudset Kakkelovn, naar den Tid, det skal minde os om, vilde se sin Konge i Guld?

For 10 Aar siden var »Hesten« gemt inde bag høje Busketter, saa man næppe anede dens Eksistens, og der taltes jævnlig om at fjerne den helt fra Torvet. Saa kom den frem i Lyset, og vi glædede os over dens karakterfulde Skikkelse. Nu staar kun tilbage at rette de Skavanker, den i Tidens Løb har samlet sig, og bringe

En Række Ulmus Hørsholmi.

den tilbage til dens oprindelige Skikkelse. — Hvis det ikke sker snart, saa sker det senere.

Det var imidlertid ikke saa meget »Hesten« selv, jeg gerne vilde skrive et Par Ord om, men mere dens Omgivelser.

Der fremkom, som man husker, mange Forslag til Kongens Nytorvs Regulering i den Tid, Faarefoldene stod derinde, og Magistratens Plan fremgik af disse, uden at nogen vidste, hvad det egentlig var, der blev lavet.

Nu foreligger Resultatet, og nu kan det bedømmes. I de fleste Henseender maa Spørgsmaalet vel siges at være heldigt løst, men dette gælder ikke, naar Talen er om det plantede.

Selve Ideen med Genoptagelse af den gamle »Krinds« var ikke rigtig god, fordi de gamle Forhold fra »Krindsens« Tid ikke længer er tilstede; men den Forslagsstiller, der kom med Ideen, havde dog af Hensyn til de 12 prægtige Elme omkring Monumentet tænkt at plante Linde med lave, klippede Kroner, og naar man har set Magistratens Forslag omtalt, har disse klippede Linde ogsaa altid figureret deri.

Men saa kom Foraaret, og de Træer, der blev plantet, viste sig at være Elme i Stedet for Linde og tilmed Elm af en Varietet, der bygger sig opret og altsaa aldeles ikke egner sig til at formes ved Klipping.

Hosstaaende Fotografi viser en Række af den Slags Elm (*Ulmus campestris pyramidalis* eller *Ulmus Hørsholmii*) i en Villahave i Rungsted.

Enhver, som har nogen Sans for Form, vil forstaa, hvor umulig en Tanke det er at sætte en Kreds af disse opretvoksende Træer uden om de 12 store Elme med deres kuplede, udadvælvende Kroner.

Det vil blive værre end Danmarksmonumentet. Ja, det vil simpelt hen blive en fuldstændig Ødelæggelse af Torvet, der fra ethvert Synspunkt vil blive delt i tre Dele: en Del med Huse til hver Side og i Midten en stor Cylinder af grønne, opadstrittende Træer.

Heldigvis har en god Skæbne og en ond Vinter været enige om at slaa Halvdelen af Træerne ihjel, og før disse bliver erstattet, maa vor Forening gøre Forestillinger paa rette Sted og sørge for, at dette Fejlgreb gøres godt igen, medens Tid er.

Ideen med en ny »Krinds« er i sig selv ikke rigtig god, men da nu hele Anlægget er baseret paa disse Trærækker, kan de vel daarlig undværes. Derfor behøver det imidlertid ikke at være opretvoksende Elme. Klippede Linde, der var Forslagsstillerens Tanke, er heller ikke rigtig godt, da det altid er vanskeligt i en By og paa Brolægning at faa Træer til at vokse regelmæssigt. Og Lind er desuden saa slem til at drysse visne Blade, længe før vi andre har Lyst til at sige Sommeren Farvel. Langt bedre vilde en Kreds af Vingevalnød (*Pterocarya caucasica*) være. I »Forskønnelsen« 1912 Side 65 er afbildet et Eksempel af dette Træ, der endnu staar i Allégade ved Hjørnet af Fredr. VI Allé; og Frederiksbergere vil desuden kende Vingevalnøden fra en Række langs ad Henrik Steffensvej. Det er et lavt og bredkronet Træ, der vokser frodigt i Byen. Det mørke, yppige Løv holder sig længe grønt og falder saa paa en Gang ligesom Valnøddeblade.

En Kreds af Vingevalnød vilde skabe en skyggefuld Promenade, deres Kroner vilde ikke naa højere op, end at man fra Fortovet uden om Torvet altid vilde kunne se Husene hele Torvet rundt, og de lave hvælvede Kroner vilde aldrig søge at lukke de gamle Elme i Anlægget inde paa den Maade, som de nu plantede »Hørsholmere«.

Fra selve Promenadepladsen omkring Anlægget er det derimod tvivlsomt, om Vingevalnødder vilde være rigtig gode. Med den Planteafstand, Brolægningsmønstret anviser, vilde Rækken vist nok blive for tæt og skjule Pladsen og Husene mere, end ønskeligt vil være.

Frem for disse Træer, der iøvrigt burde an-

vendes meget mere i Byen, end de bliver, vil jeg derfor foretrække den lyse, kugleformede Robinia. Ikke den Kugleakasia (Robinia Pseud-acasia inermis) der findes i mange mindre Have, men den større og mere kraftigvoksende Varietet (R. P. Bessoniana), som alle Københavnerne kender fra Strandvejen paa Strækningen Vibenshus—Tuborg.

Disse lyse og venlige Træer, hvis Kroner holdes i en smuk Ægform ved Beskæring, er netop egnede for Pladsen. Ved den lyse Farve og Kronernes regelmæssige Form skiller de sig paa heldig Maade fra de gamle Elme. Gaar en ud, kan den hurtig erstattes, og de er ikke bredere, end at man overalt kan se Torvets Huse imellem Kronerne, idet de dog samtidig i tilstrækkelig Grad markerer den elipseformede Promenadeplads, der yderligere er fremhævet ved Mønsterbrolægning.

Det er en smuk Opgave for Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse at formaa Magistraten til ogsaa at fjerne de Elme, der ikke er døde, og erstatte begge Rækker med Robinia Bessoniana.

E. ERSTAD-JØRGENSEN.

Jeg synes nu, at en Græsplæne med nogle Blomster havde været kønnere.

Hr. Redaktør!

Ovenstaaende Linier var Skomagerens Kritik af Blaagaardsplads, og den samme Kritik passer ligesaa godt paa Kongens Nytorv.

Med al Respekt for vort udmærkede Brolægningsvæsen, saa er Græs langt kønnere end Sten, men Magistratens 4. Afdeling har nu en særlig Forkærlighed for at plante Sten i Stedet for Græs, endskønt Sten er langt dyrere. For Kongens Nytorvs Vedkommende har Stenene vistnok fordyret Anlægget med over 100,000 Kr.

Brolægningsvæsenet vil naturligvis spørge, hvorledes man skal komme over Plænen.

Ad Gangstier naturligvis og en Gangsti rundt omkring Plænen.

Vilde den ærede Redaktion ikke bringe et Billede af Stockholmsplads. Der har Brolægningsvæsenet for en Gang Skyld været beskedent, og saadan burde Kongens Nytorv have set ud.

Om Vinteren, naar der er falden en Smule Sne, kan man se over hundrede Børn boltre sig med deres Kælker paa denne lille smukke Plæne, der oven i Købet er forsynet med en Bakke til at rutsche nedad.

Ærbødigt
N. V.
(Forsinket af Mangel paa Plads).

Da Spørgsmaalet om at lade Christian V' Rytterstatue forgyldes i sin Tid fremkom, tillod vi os paa dette Sted (Forskønnelsen 1916, Side 83) at tage Afstand fra Tanken, og de Argumenter, som Hr. Havearkitekt ERSTAD-JØRGENSEN i det foranstaaende Indlæg har fremført i heromhandlede Henseende, vil ikke kunne røkke os i vor Opfattelse. Den Tid, da Rytterstatuen fremtraadte i gylden Pragt, ligger saa fjern, at man næppe nu vilde kunne forson-

sig med Synet af en gylden Hest, dertil er vor Tid for nøgtern. Det er heller næppe helt korrekt at sammenligne en Nyforgyldning af Hesten med dette, at et gammelt Hus afklædes for det Overtræk af gammelt Puds og gammel Maling, hvorunder Husets røde Mursten i Aaringer har været skjult. Thi her er jo kun Tale om at fjerne det Lag Maling m. v., der skjuler det egentlige Materiale: de røde Sten, medens der for Hestens Vedkommende vilde blive Tale om et helt nyt Overtræk, in casu Forgyltning af det egentlige Materiale: Bly. De Erfaringer, man i Henseende til forgyldte Statuer herhjemme har høstet, er imidlertid ikke opmuntrende. Vi behøver blot at henvise til Guldhestene paa Ny Carlsberg Glyptoteket for der at have et Bevis ved Haanden for, at en Forgyltning ikke altid er ensbetydende med en Skønhedsaaftenbaring.

Den nyskabte »Krinds« har vi tidligere haft Lejlighed til at omtale, og vore Medlemmer vil vide, at den ikke har vor Tilslutning, idet vi har holdt for, at der ingen tvingende Grund forelaa til at omskabe et af de faa virkelige monumentale Torve, vi har herhjemme, til et Parkanlæg en miniature. Imidlertid maa vi vel afvente, hvad der kommer ud af Eksperimentet. Heldigvis drejer det sig jo her kun om en Beplantning, der kan fjernes, hvis det viser sig, at den virker skæmmende for Torvet. Og naar det — som Hr. E.-J. oplyser — er en Elmeart, der slet ikke egner sig til Beskæring, som man har plantet, vil Tiden sikkert give os Ret i vor Opfattelse.

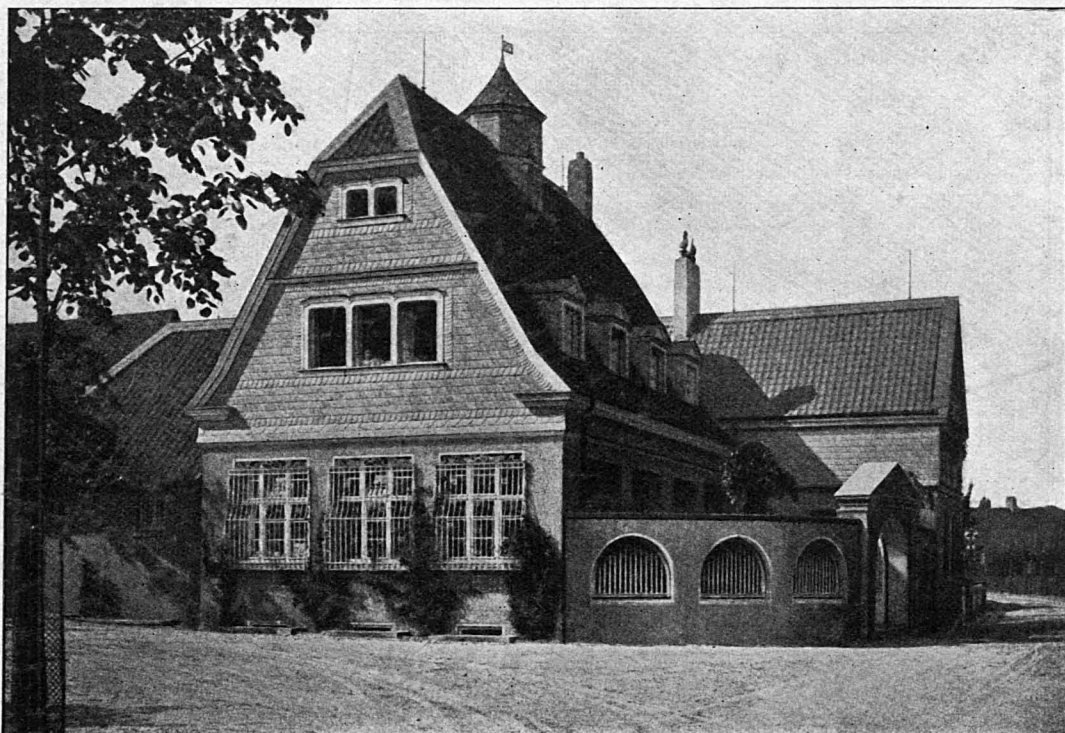
I sit Indlæg foreslaar Hr. E.-J. at plante en Acasiaart, som han mener særlig anser for egnet og nævner i denne Forbindelse den elipseformede »Promenadeplads«. Her røres ved den Streng, der ganske utvivlsomt har tonet i den Mands Hjerne, der opfandt »Krindsen« i dens nye Skikkelse, og som har givet Genklang i Kommunalbestyrelsen, der gennemførte Tanken: den nemlig, at Krindsen skulde være en Promenade. Som saadan tror vi aldrig nogensinde den vil komme til at virke. Paa Vejen forbi Hesten fra Østergade enten venstre om til Bredgade eller højre om til Charlottenborg og omvendt vil man passere Krindsen to Gange, og dette er sikkert den eneste Maade, paa hvilken man i trafikal Henseende faar med Krindsen at gøre. Om det skulde blive Skik at gaa Karusel i Krindsen er et Spørgsmaal, som det bliver Fremtidens Sag at afgøre — men paa Forhaand sagt: vi tror det ikke.

Til den anden ærede Indsender skal vi tillade os at bemærke, at vi ikke kan erklære os enige med ham i hans Betragtning af, at en Græsplæne af det Omfang, som den nuværende Krinds antyder, havde været kønnere. Efter vor Mening er det indre Anlæg alene og med de farverige, med Aarstiderne skiftende Blomsterarrangementer omkring den gamle Statue det aller kønneste, og denne Opfattelse tror vi at have understreget saa udførligt, at vi mener at kunne se bort fra yderligere Dokumentation heraf.

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE

REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

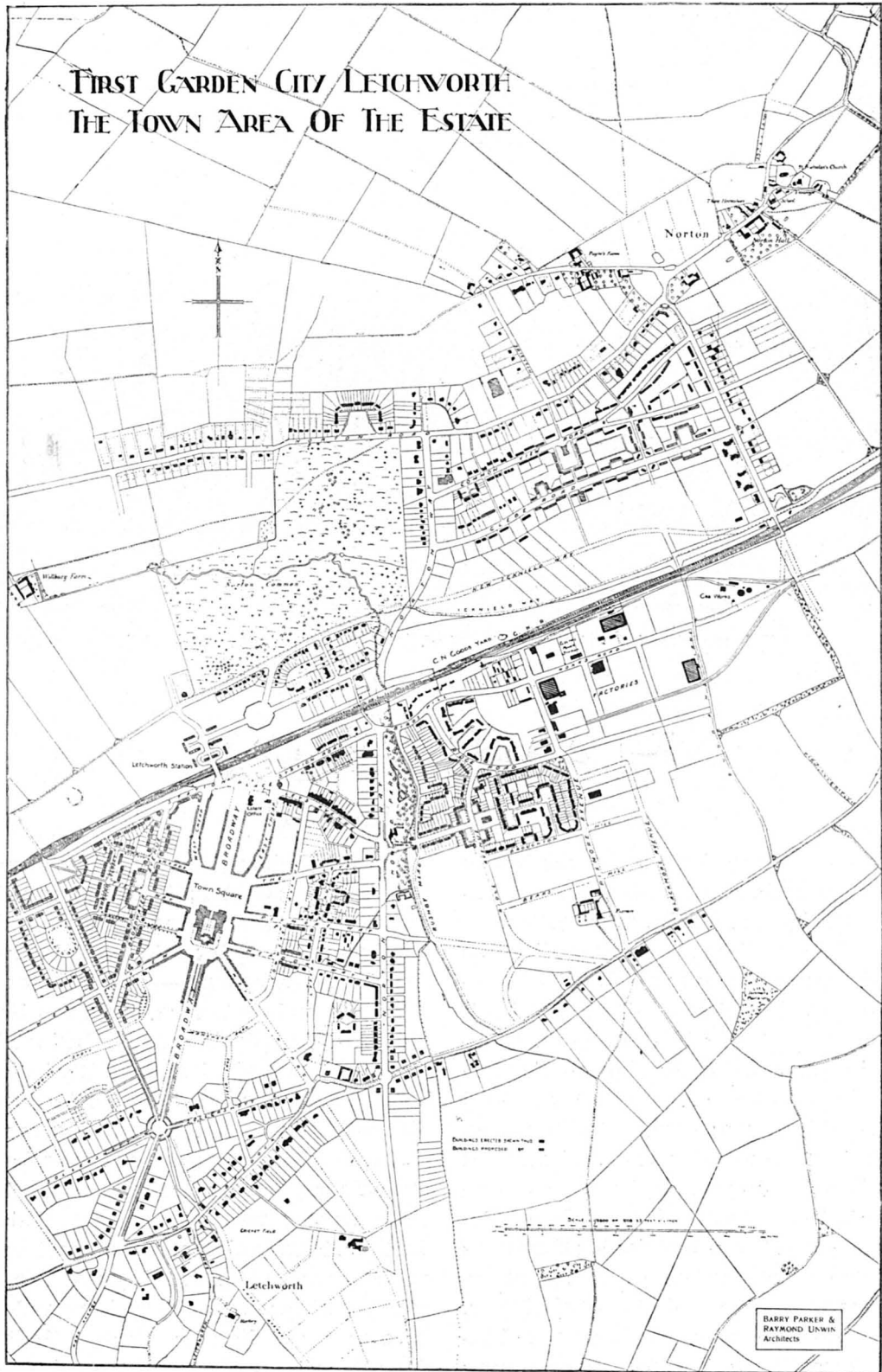
Købmandshus i Havekolonien Altenhof. (Architekt: Baurat R. Schmöhl).

HAVEBYEN

ET NUTIDSPROBLEM

INDTIL forrige Aarhundredes Midte rummede Europa kun faa egentlige Storbyer; men fra da af vokser en Mængde mellemstore Byer til store Byer, mens Storbyerne bliver Millionbyer, og Købstadsbefolkningen i det hele tager stærkt til alle Vegne. Mens Betingelserne for Storbyer i Europa og da navnlig paa Fastlandet hidtil væsentlig var to: at være Residensstad i et stort Land eller at ligge bekvemt for Verdenshandelen, kom der nu en tredie til: Industrialismen. Hvor Betingelserne for industriel Virksomhed og Produkternes bekvemme Bortførelse var gunstige, anlagdes Fabrikker, dersom Magneter drog Landenes Indbyggere til sig, og Følgen af denne pludselige Tilstrømning blev en alt

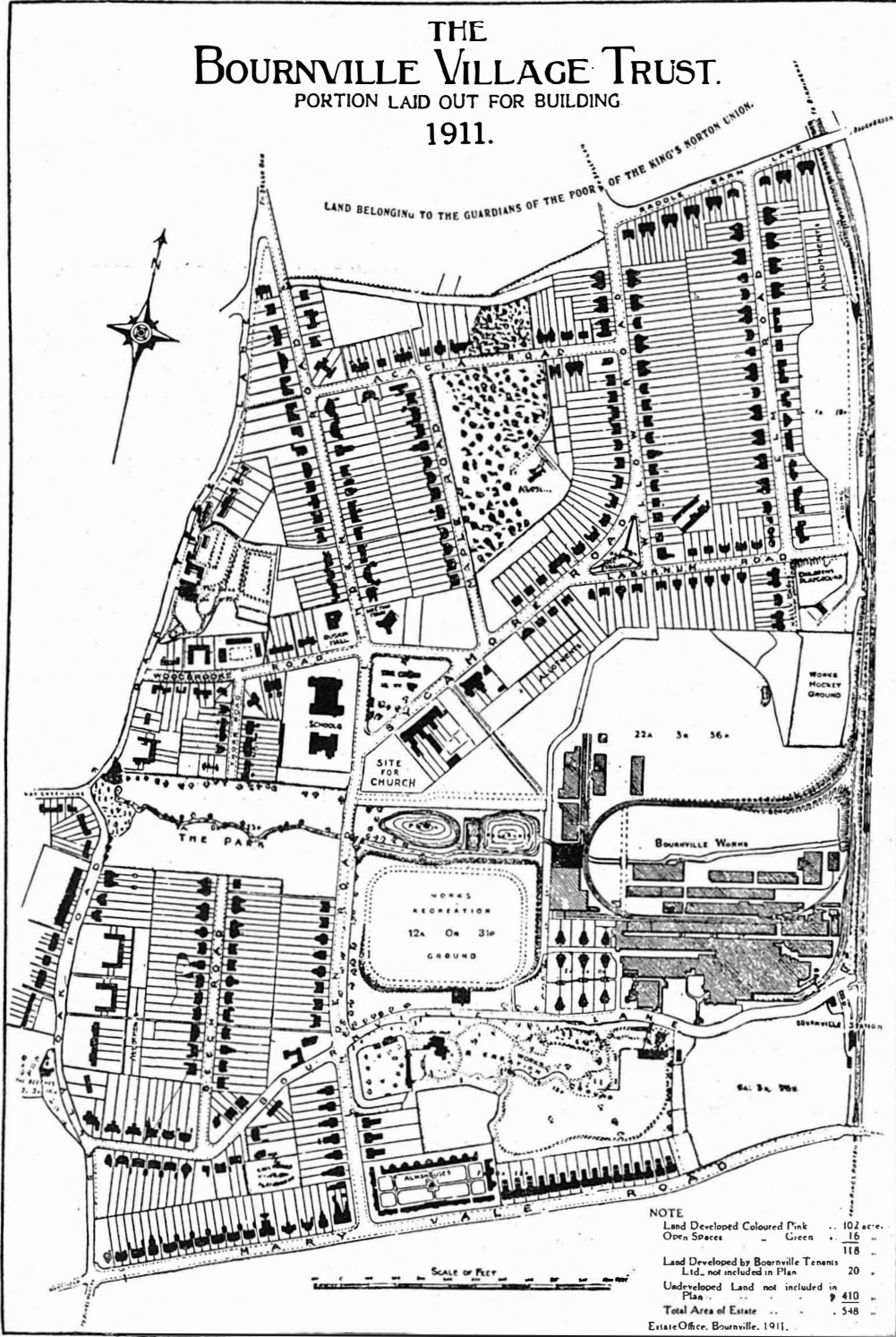
for hurtig Bebyggelse med høje Huse langs snævre Gader; thi Boliger maatte skaffes i en Fart, og Hensynet til Hygiejne — for slet ikke at tale om Skønhedshensynene — tilsidesattes i Skyndingen langt mere, end tilbørligt var. Som det gik i Udlandets Industribyer, saaledes gik det ogsaa her i Kjøbenhavn. Nørrebros og Vesterbros Sidegader skød op, bebyggede med Huse, der som oftest havde seks Lag Beboelser, medens Gaderne i sig selv knebent var udstukne i en Bredde, der berettigede til tre. Voldkvarteret og Gammelholm, der dog var ment som Overklassekvarterer, blev heller ikke alt for yndige — navnlig stilledes der alt for smaa Krav til Gaardarealer, og selv om den hurtige Bebyggelse

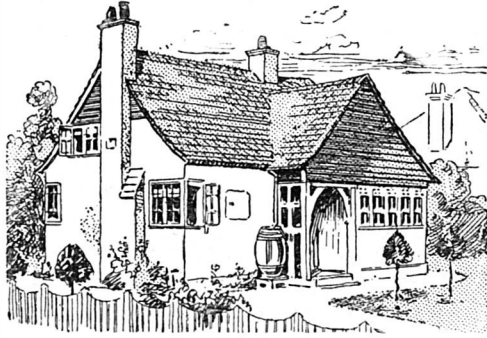
Grundplan of Havebyen Letchworth.

THE BOURNVILLE VILLAGE TRUST.

PORTION LAID OUT FOR BUILDING
1911.

Grundplan af Havebyen Bournville.

Hus i Letchworth opført for 2700 Kr.

af Østerbro, der fulgte af Frihavns Anlæg, foregik efter noget bedre Principer, lader denne store Forstad dog mange Steder ikke lidet tilbage at ønske, især hvad Skønhed angaar. I denne Retning har navnlig Bebyggelsens Planløshed høstet store Triumfer, der viser sig som grinende Gavle ud mod ukrudtbevoksede Tomter. Havde man, da Frihavnen var en Kendsgerning og man kunde forudse en stærk Tilstrømning til Kvarteret, stillet langt stærkere Krav m. H. t. Plads mellem Bygningerne og begrænset de beboede Etagers Tal til tre højst fire, var det forhaandenværende Grundareal hurtigere blevet bebygget; men ganske vist var Grundpriserne ikke bleven saa høje, Gartnerhavernes Ejere havde ikke tjent saa meget ved Udstykningen, hvilket havde været beklageligt for dem, men er et Hensyn, som Lovgivningsmagt og kommunale Myndigheder til Gavn for Samfundet kunde have set bort fra. Om Tab ved Afhændelsen var der dog ikke bleven Tale.

Naar vi retter en Kritik imod københavnske Forhold, er det ikke, fordi vi anser disse for de værste eller blot særlig slemme. Den Slendrian, som har gjort sig gældende her hjemme, er uden Tvivl et baade gammelt og almindeligt Storstadsfænomen, og der kan vist nok i baade større og mindre Byer udenfor Danmark paapeges Forhold, imod hvilke vore er parad-

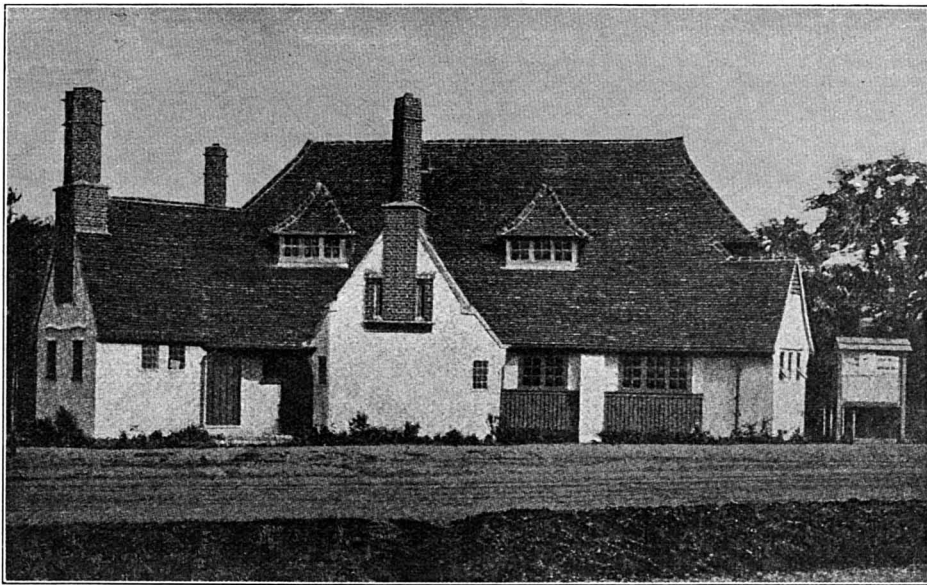
Hus i Letchworth opført for 2340 Kr.

siske; men Kjøbenhavn ligger os nærmest, det er det Rhodos, hvor vi skal springe, det eneste Sted, hvor vor Stemme har nogen Udsigt til at blive hørt.

Kjøbenhavn er siden 1895 vokset fra 400000 til 600000 Indbyggere. Alene dette, at en Femtedel af Landets Indbyggere er samlet i dette Hjørne af Sjælland, medens næsten lige saa mange bor i større og mindre Byer og bylignende Bebyggelser, er i et Land, hvis naturlige Beskaffenhed gør Landbrug til den naturligste Næringsvej, et betænkeligt Fænomen, som man imidlertid indtil videre maa nøjes med at konstatere, idet der næppe paa en Studs kan paavises forsvarlige Midler til at modvirke det. Den Opgave, som ligger nærmest for, er den at sprede Hovedstadens Befolkning over saa stort et Areal som muligt. Det er at haabe, at den Boligkongres, der har været afholdt her i September Maaned, kan vække Interessen for denne Opgave, og at denne Interesse med Tiden vil afsætte en ny Byggevedtægt for Byens ydre Distrikter; men der vil sikkert gaa lang Tid, inden en saadan foreligger, og indtil da bør den private Interesse, der ikke maa forveksles med Privatinteresser, tage denne Sag op og vise den Vej, der bliver at følge for at skaffe hele den store Bybefolkning Plads nok, Luft nok, Lys nok.

Problemet er ikke nyt, og det er tid-

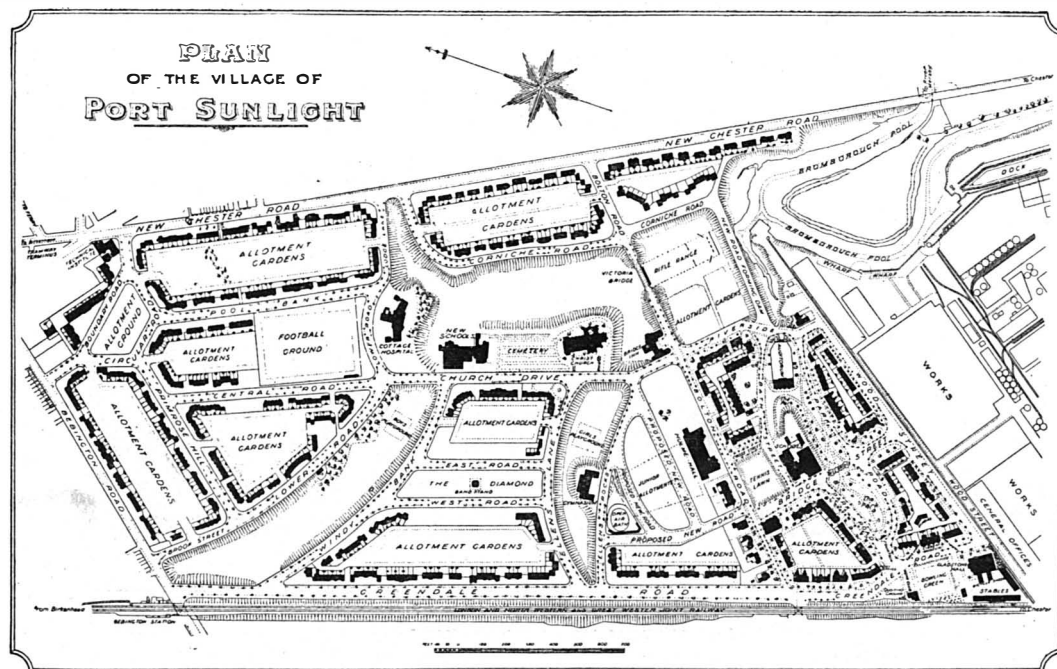
Howard Hall i Letchworth.

Post- og Butiksbygning i Bournville.

Hus i Letchworth.

Grundplan af Havebyen Port Sunlight.

ligere løst paa enkelte Steder. CHRISTIAN IV's Nyboder var en saadan partiel Løsning af Problemet, som det forelaa for ham og for hans Tid. Nyboder byggedes helt udenfor det daværende Kjøbenhavn som en By for sig selv og med den eneste Bestemmelse at afgive Boliger for Flaadens Mandskab.

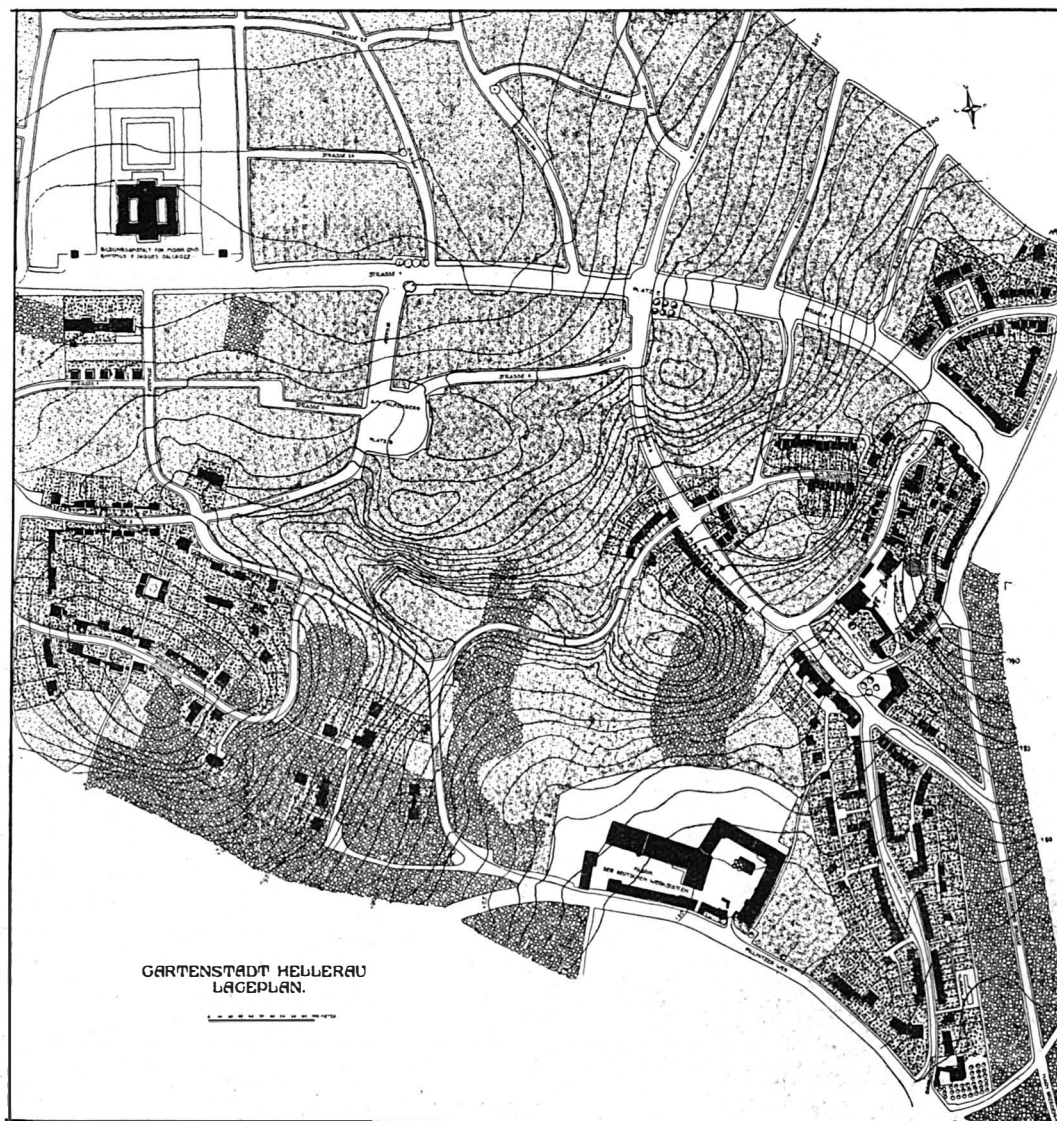
Det er karakteristisk nok det samme Princip, der i England er fulgt af store Fabrikanter, der indsaa, hvor vigtigt det var for deres Virksomhed at have deres Arbejdere boende tæt ved Arbejdsstedet og at have en tilfreds og rolig Arbejderstab. De indsaa, at det var en god Pengeanbringelse, en i det lange Løb fuldt rentabel Forretning at tage Arbejderne bort fra Storbyens smalle, stinkende og kedsommelige Gader og de smaa usunde Lejligheder til frisk Luft, grønne Træer og rummelige Boliger.

Det er i saa Henseende værdt at fæste Opmærksomheden paa, hvorledes man bærer sig ad i Danmark.

Her er saa at sige alle Statsinstitutioner, som i de sidste 50 Aar er oprettede, henlagte til Kjøbenhavn. Selv en Lærestalt som Landbohøjskolen, der skulde synes at have langt de bedste Vilkaar at virke under saa langt fra Kjøbenhavn som muligt, blev bevaret og betydelig udvidet i Kjøbenhavn i Firserne, skønt der lød Ønsker om at faa den flyttet ud paa Landet. Statsbanernes Hovedkontor i Aarhus flyttedes ligeledes til Kjøbenhavn, skønt netop Trafikmidlernes stærke Udvikling kunde gøre det ret ligegyldigt, om dette Kontor just laa Dør om Dør med Kancellibygningen. Men det er indlysende, at den store Mængde Statsvirksomheder — Universitet, Polyteknisk Lærestalt, Landbohøjskole etc. etc. — som er sammenhobede i Hovedstaden, bidrager til at forøge den magnetiske Virkning, som denne udøver paa Landets Befolkning, fremmer Storstad-dannelsen, som man efter eget Sigende ønsker hæmmet.

Og den Vej, Statensaaledes anviser, følges trolig af private. Tidlig i Foraa- ret 1917 brændte en Havregrynsfabrik paa Lolland. Det er et stort Foreta-

deligt sunde Levevilkaar faar Chri- stianshavns snevre Gader til Tumle- plads og kommer til at nyde godt af den gensidige Undervisning, som un-

Grundplan af Havebyen Hellerau.

gende, der beskæftiger mange Arbejdere, der billigvis, indtil Ulykken ske- te, boede paa Lolland. Men nu skal denne Virksomhed, der trivedes godt, hvor den laa, flyttes til et centralt Sted i Kjøbenhavn med sine Kontorfolk og sine Arbejdere, deres Koner og Børn, der nu i Stedet for de legemligt og aan-

der Ledelse af Gadens Bærmø fore- gaar der som overalt i Storbyer. En- hver, der om Aftenen paa sin Vej gen- nem Byens roligere Gader lytter til Børns — Pigers og Drenges — høj- røstede Samtale, kender denne Under- visnings umiddelbare Resultater.

Vi tvivler ikke om, at de forretnings-

Fra Havebyen Hellerau.

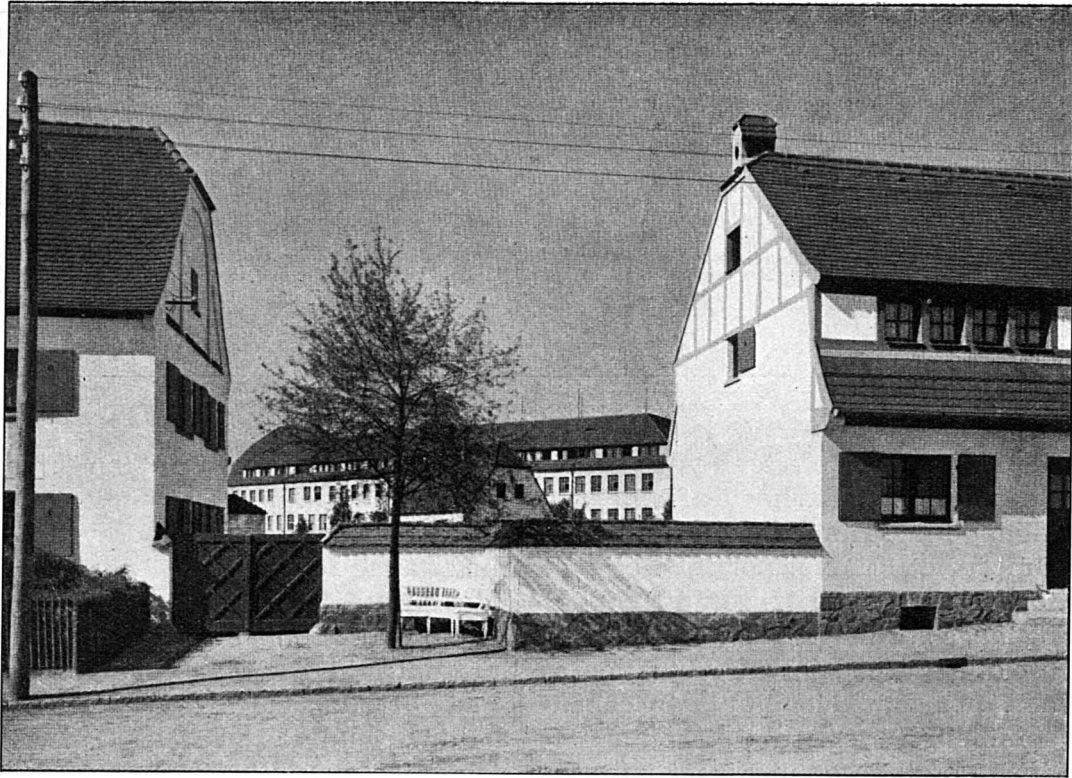
mæssige Beregninger, som har foranlediget nævnte Fabriks Flytning »bort fra Landet«, i enhver Henseende er uangribelige, naar man anlægger sit Syn paa kort Hold og kun tager Hensyn til den øjeblikkelige Fordel; men vi tror, at i det lange Løb vilde den Fremgangsmaade, som visse engelske Størvirksomheder har valgt, og hvis Maxime lyder: »*Back to the land with factories!*« svarer langt bedre Regning — ogsaa rent forretningsmæssigt set — og vi skal her anføre nogle faa Exempler.

Den verdensbekendte Chokoladefabrikant CHARLES CADBURY arbejdede som ung Mand i Birminghams Søndagsskole, og fik her Indblik i de rædsomme Forhold, under hvilke Arbejderbefolkningen levede. Da han som heldig Forretningsmand var bleven rig, besluttede han at skaffe i alt Fald sine egne Arbejdere gode Boliger og gode Forhold at arbejde under. Han oprettede Mønsterlandsbyen »Bournville« i Nærheden af Birmingham — en Landsby, hvor Grunden ikke skulde være overfyldt af Huse, og Husene ikke overfyldte af Mennesker, hvor hvert Hus skulde have en stor Have, hvor Vejene skulde være brede og træbeplantede, og hvor i det mindste en Tiendedel af Jorden foruden Haver og Veje skulde udlægges til Lystanlæg og Legepladser. Saaledes grundlagdes

Bournville, og i Løbet af et Par Aar blev der bygget to Hundrede Huse.

Husene, derfor Størstedelens sammenbyggede to og to eller i »Blokke« paa fire, er alle som et kunstnerisk prægede. Nogle har to Stuer og tre Sovekamre, andre kun et stort Opholdsværelse og tre Sovekamre, og der findes alle Bekvemmeligheder som Vaskehuse, Regnvandsbeholdere, Gas, Vand og Afløbsrør. Lejen androg i 1905, Skatter indbefattede, fra 5 sh. 6 d. til 12 sh. om Ugen. — Det er en Maximalleje af ca. 562 Kr. aarlig for en 5 Værelses Lejlighed med Have under de bedst tænkelige Forhold og i Nærheden af en stor By. — Fyrretyve pCt. af Husfædrene arbejder paa Fabrikken, Resten i Birmingham. Til hvert Hus hører 600 $\square$ Yards (511 m²) Have, og to Gartnere med et Antal Hjælpere bistaar Beboerne. I Aaret 1900 overdroges Anlægget til visse Tillidsmænd som Gave til Nationen; Overskuddet skulde anvendes til Foretagendets videre Udvikling samt til Oprettelse af andre Mønsterbyer omkring Birmingham og andre Storbyer. Gaven vurderedes da til en Værdi af 200 000 Pund (3 600 000 Kr.) og det aarlige Overskud androg (1906) 6000 Pund (108 000 Kr.).

Cadburys Fabrik ligger i selve Landsbyen, der 1906 rummede 2800 Indbyggere i 586 Huse — d. v. s. ca. 5 Mennesker pr. Lejlighed, hvilket maa

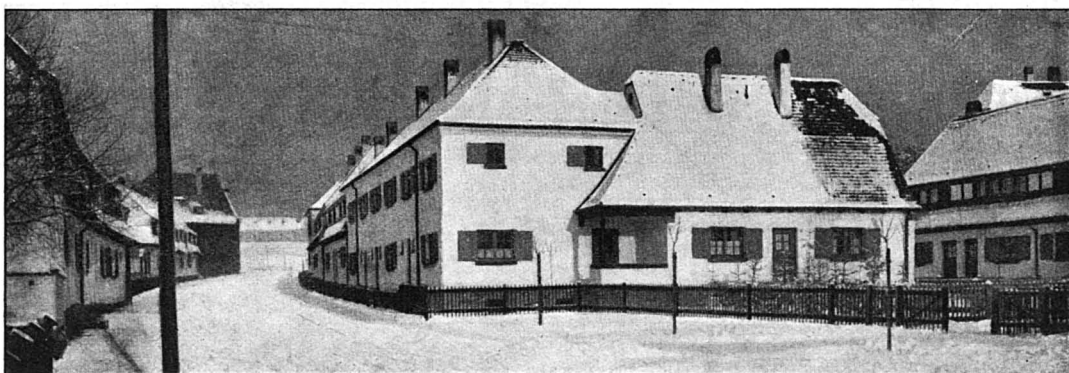
Fra Havebyen Hellerau.

siges at være hygiejnisk tilfredsstillende.

Fra først af overlod Mr. Cadbury sine Arbejdere Husene til fri Ejendom for Opførelsespris; men da nogle af dem under total Misforstaaelse af hele Foretagendets Hensigt solgte deres Huse med øjeblikkelig god Fortjeneste, lod han dem fremtidig kun bo til Leje hos Institutionen, hvorved al Spekulation blev hindret, medens Beboerne ikke desmindre kom til at nyde Fordelen af den naturlige Værdistigning.

I det nordvestlige England ligger Grevskabet Lancashire, der paa sine 4887 □ km rummer over 4 Mill. Mennesker og har 14 store Byer, blandt hvilke Bolton. Her boede i 1885 Urtekræmmeren Mr. W. H. LEVER, der en skønne Dag fik den Ide at ville fabrikere Sæbe. Denne Ide viste sig at være saa god, at han i Løbet af to Aar var

en rig Mand. Til hans Succes bidrog uden Tvivl det Navn »Sunlight-Soap«, som han havde givet sit Fabrikat. Da hans Virksomhed krævede mere og mere Plads, flyttede han den bort fra Storbyen; men det er indlysende, at dette ikke lod sig gøre uden at flytte Arbejderne med. Han gik netop saa rationelt og forretningsmæssigt til Værks, idet han købte en stor Landstrækning, for Størstedelen Mosejord, i Nærheden af Birkenhead ved Floden Mersey ligeoverfor Liverpool. Gennemført Dræning gjorde Landstykket beboeligt, og her rejste sig en Haveby, som han efter sin Sæbe gav Navnet Port Sunlight. I 1905 dækkede Havebyen et Fladerum af ca. 55 ha, medens Fabrikken indtog ca. 60 ha. Havebyens ca. 3000 Indb., alle ansatte ved Fabrikken eller Børn af de der ansatte, var fordelt i 600 Huse, der alle er i gammelengelsk Stil,

Fra Havebyen Hellerau.

men ikke opførte efter en og samme Tegning, som f. Ex. nogle af Arbejder-villabyerne i Kjøbenhavns nærmeste Omegn, et Princip, der ikke er rent forkasteligt, hvor det som i Nyboder og langs Farimagsgade har drejet sig om at bebygge snorlige afstukne Gader, men som giver en Villaby et ked-sommeligt Præg, som virker frastø-dende og ikke er ubetinget nødven-digt. Husene i Port Sunlight ligger ved brede træbeplantede Veje, der krum-mer sig ud og ind efter Terrænets nat-URLige Beskaffenhed, hvilket bidrager sit til at holde Kedsommeligheden, denne de moderne Byanlægs frygte-lige Svøbe, borte.

Medens Udgangspunktet for Cad-burys Foretagende var det menneske-kærlige Ønske at skaffe Arbejdere bedre Boligforhold, altsaa Filantropi, der viste sig at svare Regning ogsaa i ren forretningsmæssig Forstand, gik Mr. Lever ud fra rent forretnings-mæssige Grundsætninger.

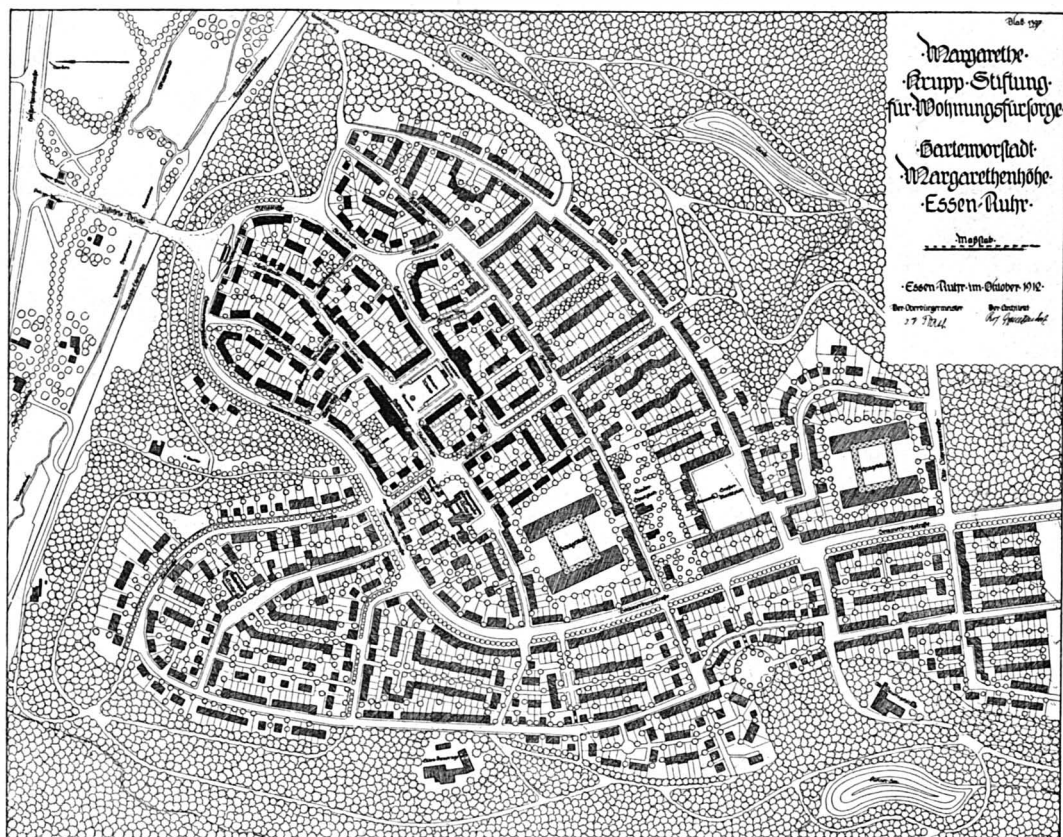
»Det vilde«, har han sagt til det be- kendte engelske Tidsskrift »*Pearsons Magazine*«, »være ganske fejlagtigt at betragte mig som Filantrop. Fi- lantropi er en Art Godgørenhed, og Godgørenhed er uløselig knyttet til Pauperisme. Spørgsmaalet om billige Boliger har intet med Godgørenhed eller Pauperisme at bestille. Der er saa megen Elendighed, at Godgørenhe- 90

den altid vil være ude af Stand til at raade Bod paa den. Det eneste Mid- del til at helbrede Samfundssygdom- me er at styre vore egne Anliggender paa fornuftig Maade til Samfundets Gavn. I Port Sunlight er der ingen Fi- lantropi; thi den kan ikke forliges med Forretningsdrift.«

Lad der nu være en Del Lapseri i denne Udtalelse, lad Mr. Lever i sit Hjerte føle, at han dog er en Menne- skehedens Velgører, saa indeholder Udtalelsen dog en stor Sandhed, nem- lig den, at den Velgerning, der faar Præg af Almisse, den, der ydes kun for at skaffe Yderen en øjeblikkelig Sjælefred og Modtageren en forbigaa- ende Nydelse eller Hjælp i Vanske- lighed, kun gør Skade, virker demo- raliserende, mens Gensidighedsprin- cipet virker opdragende, styrker Selv- agtelsen.

Mr. Lever har skaffet sine Arbej- dere gode Boliger til samme Pris som de hidtil maatte betale for slette; men han giver dem ikke Friboliger, har ikke oprettet en velgørende Stiftelse. Han binder dem, uden at forulempe deres personlige Frihed, til sin Virk- somhed, dels ved at sørge for, at de har et hyggeligt Hjem at ty til efter endt Dagværk, dels ved at gøre dem pekuniært interesserede i Virksomhe- dens Trivsel.

I Havebyen var i 1905 anbragt en

Grundplan af Havebyen Margarethenhöhe.

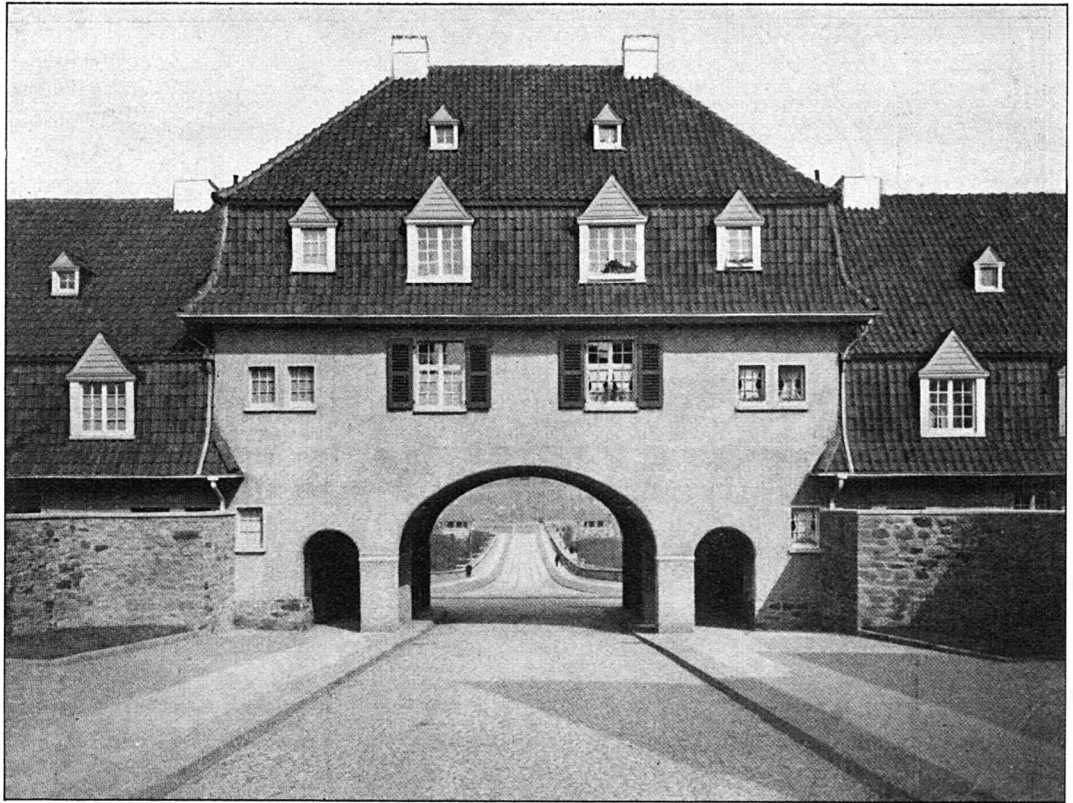
Dette Billede og de efterfølgende er tagne fra Dr. A. E. Brinckmann: »Margarethe Krupp Stiftung für Wohnungsfürsorge Margarethenhöhe b. Essen«.

Kapital af 350 000 Pund, hvis aarlige Rente ved 5 pCt. udgør 17 500 Pund. Det er det Overskud, som den for Husene samlede Leje giver, og som Husejeren er berettiget til at tage som sin Indtægt; men disse Penge skænker Mr. Lever sine Arbejdere, idet han skænker dem til Forbedring af Havebyens og dermed sine Arbejderes Forhold.

»Jeg antager,« siger han, »at der bor 2200 mandlige og kvindelige Arbejdere i Havebyen. 2200 i 17500 giver 8 Pund til hver. Fulgte jeg nu den almindelige Form for Deling af Overskud, saa lod jeg ved Aarsskiftet mine unge Mænd og unge Piger indfinde sig hos Kassereren og sagde til dem: »Her har I otte Pund hver; I har tjent disse Penge, de tilhører Jer. Brug dem i Beværtningen, gør Jer en glad Jul, gør

med dem, hvad I selv vil.« Jeg siger tværtimod: »Otte Pund er snart givet ud, og de vil ingen Gavn gøre Jer, hvis I sender dem gennem Halsen i Skikkelse af Whisky, Slikkeri eller Julegæs. Hvis I derimod lader mig raade over disse Penge, vil jeg anvende dem til at skaffe Jer de Ting, som gør Livet fornøjeligt — pæne Huse, hyggelige Hjem og sund Adspredelse. Og for Resten indlader jeg mig ikke paa at give Andel i Overskuddet paa anden Maade.«

Dette er de to mest berømte Fabrikshavebyer; ikke faa engelske Fabrikanter har fulgt Exemplet og har flyttet deres Virksomheder og deres Arbejdere »back to the land«; men, som Udgiveren af Pearsons Magazine skriver i en Artikel »Housing the poor«: »Hvad der trænges til, er sam-

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

let Hensigt og planmæssig Iværksættelse.« Det er ikke alene Fabriksarbejdere, der bor slet. »Fremtidens Ideal er en samlet Udflytning af fattige Folk fra Storbyens smittefyldte Rum til udenbys Haveforstæder, hvorfra hurtige Befordringsmidler kan føre nogle tilbage til Byen hver Dag, medens Resten arbejder i Fabrikker, som har fulgt dem ud paa Landet.«

Det aftagende Fødselsoverskud er et Fænomen, som sætter Nutidens Sociologer adskillige graa Haar i Hovedet, og der grundes dybt og skarp-sindigt over dets Aarsager. At det dalende Fødselsoverskud for en Del, ja maaske absolut har sin direkte Aarsag i Folks Ulyst til at have Børn, er man vel nok paa det rene med*); men

*) Se herom en fortræffelig Artikel af cand. polit. SVEN RØGIND i »Ugens Tilskuer« for 15. August 1917.

Grunden til denne Ulyst turde for en Del være at søge i den Kendsgerning, at den jævnt velstillede Middelstand, der vel havde Raad til at ernære nogle Smaafolk, ikke ved, hvor de skal anbringe dem under Opvæksten. I Port Sunlight er Fødselsoverskuddet næsten dobbelt saa stort som i det øvrige Storbritannien.

Hvad der gælder i England, gælder ogsaa i Danmark; ogsaa her bor Arbejderbefolkning og Middelstand daarligt, om end Forholdene ikke har udviklet sig slet saa yderligt som i London og de store engelske Fabriksbyer, ogsaa her begynder det dalende Fødselsoverskud at vise sig, om end ikke i saa betænkelig Maalestok som i Frankrig. Og Midlet imod disse Onder maa her være det samme som hist.

Disse Exempler omfatter Fabriks-havebyen og Haveforstaden. Til

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

den sidste Type kan Havelandsbyen Earswick, 3—4 km fra York, nærmest henregnes, hvor Arbejderfamilien finder gode Boliger med Have til en Leje af 4 sh. 2 pence om Ugen. Foretagendet, der er grundet af Mr. JOSEPH ROWNTREE, forrenter sig med 3 à 4 pCt.

Den tredie Type, den egentlige Haveby, har mindre Interesse for os danske, men skal dog for Fuldstændigheds Skyld nævnes.

Ideen til denne er undfanget af Mr. EBENEZER HOWARD og beskrevet i hans Bog »Garden cities of to morrow« (1898).

Hans Tanke gaar ud paa intet ringere end efterhaanden at afskaffe alle Storstæder ved at flytte al Virksomhed ud paa Landet i Havebyer, hvis Indbyggerantal ikke maa overstige ca. 30000, og med hvilke der ved Siden af al en Købstads selvstændige

Virksomhed — Handel, Fabriksvirksomhed og Haandværk — skal være forbunden et udstrakt Landbrug. I England, hvor umaadelige Arealer af frugtbart Land hidtil har henligget som Græsgange og Jagtgrunde, kan Howards Ide — selv om den aldrig tilfulde realiseres — have sin praktiske Betydning i Bestræbelserne for atter at faa Jorden under Plov eller Spade. Her til Lands har den Side af Sagen mindre — om overhovedet nogen — Interesse.

Howards Tanke er imidlertid realiseret i Letchworth i Hertfordshire paa et Areal af 3818 Acres eller ca. 165000 Hektar, af hvilket knap en Trediedel er bestemt til Bebyggelse, Resten til Dyrkning. Saa snart en saadan By har naaet det bestemte Antal Indbyggere, er det Meningen at oprette nye af samme Art.

I Tyskland er de saaledes givne Ex-

empler blevet fulgt bl. a. i Nærheden af Dresden, hvor Havebyen Hellerau, en Mellemting mellem Fabrikshavebyen og Haveforstaden, ligger.

Oprindelsen til denne var, at Lederen af »Deutsche Werkstätten für Handwerkskunst«, KARL SCHMIDT, ligesom Mr. Lever fandt Pladsen til Virksomhedens Udvidelse indenfor Storbyen for snever, og søgte en ikke for langt bortliggende Plads at flytte den til. Ogsaa ham blev den rent forretningsmæssige Ide indlysende, »at Mennesker, der bor i sund Luft, under normale Forhold leverer Arbejde af bedre Kvalitet«. Det var fra først af Tanken at bygge Smaahuse til Arbejderne ved Fabrikken i dennes umiddelbare Nærhed; men denne Tanke udviklede sig hurtig til at optage den engelske Havebytanke i sig, og Planen gik derefter ud paa foruden Arbejderboliger at opføre Landsteder samt Ferie- og Sommerhuse »for den næringsdrivende Middelstand, der ønsker at nyde Landlivets Behageligheder nogle Maaneder i ikke for lang Afstand fra Byen«. Medens »Værkstederne« fra først af bar Risikoen ved Foretagendet, blev dette nu overdraget »Gartenstadt Hellerau, G. m. b. H.«, der blev dannet med en Grundkapital af 300000 Mk., og af hvilket »Værkstederne« blot købte det for Fabrik anlægget fornødne Grundstykker. Selskabets Interessenter maa ikke oppebære over 4 pCt. Rente af Kapitalen, al Gevinst herudover godskrives en Reservefond, hvis Midler kun maa anvendes til almennyttige Formaal indenfor Havebyen.

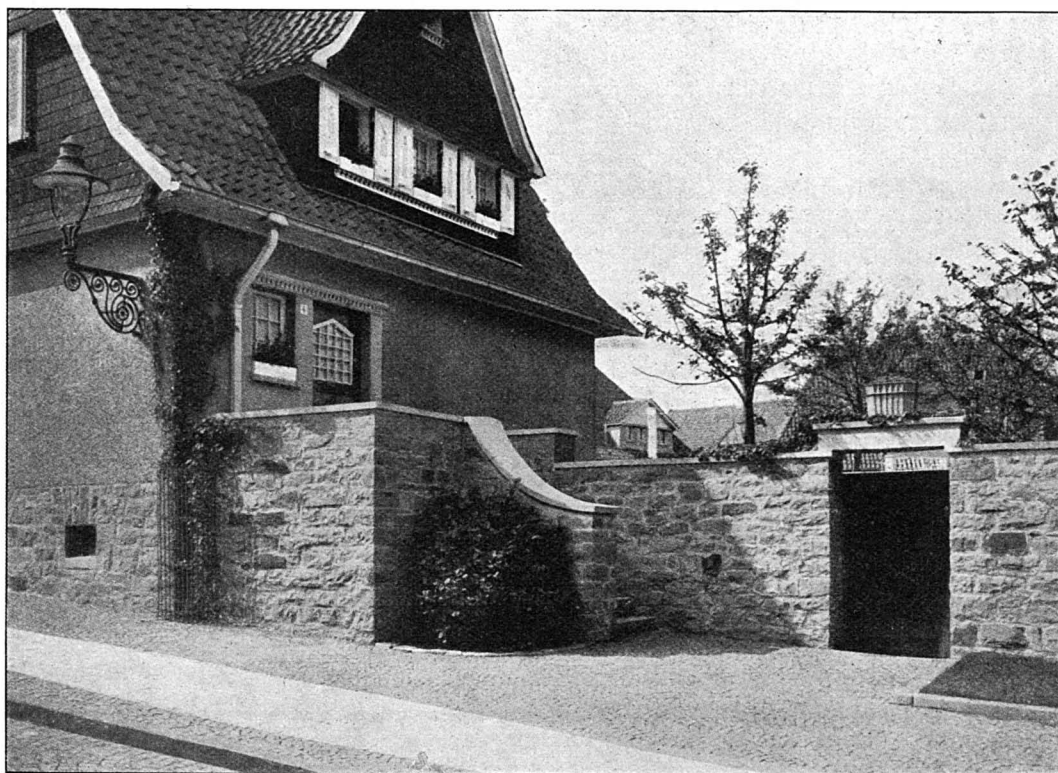
Denne ligger 6.5 km fra Dresdens Slotsplads, 3.5 km fra Byens Ud-kant*) paa Jorder, der tilhørte Kommunerne Klotzsche og Rähnitz og be-

*) Afstandsforholdene, overført paa Kjøbenhavn, er Kastrup, Taarnby, Hvidovre, Vanlose, Husum, Brønshøj, Emdrup og Hellerup.

staar af Agerland og Skov. Beliggenheden er sund, 100 Meter højere end Dresden og umiddelbart ved den væsentligst af Naaletræer bestaaende Skov »Dresdener Haide«.

Jorderne erhvervedes for en Gennemsnitspris af 1 à 1½ Mark pr. Kvadratmeter; efter de foretagne Grundforbedringer blev Prisen pr. Kvm. 2,70 Mk. Til Grund for Lejeberegningen lægges en Grundpris af 3,60 Mk. pr. Kvm. Indtil 1910 var der opført 149 Enfamiliehuse, der gav 50634 Mk. i aarlig Leje, hvilket svarer til en Gennemsnitsleje af 340 Mk. aarlig og forrenter den i disse Huse anbragte Kapital med 5½ pCt. Selvfølgelig forhøjes denne Husleje noget for dem, der har deres Virksomhed i Dresden, men selv om denne Forhøjelse — hvad der ikke er sikkert — gør det dyrere at bo i Hellerau end paa en Dresdener Fjerdesal, saa behøves der dog ingen vidtløftig Paavisning af, at Merudgiften er vel anbragt.

Med Ordet »Krupp i Essen« forbin-der man uvilkaarligt noget mørkt og kulrøgssvangert. At selve det uhyre Fabrik anlæg svarer til denne Forestilling, nærer vi ingen Tvivl om; men saa meget mere maa det paa-skønnes, at denne mægtige Virksomheds daværende Besidderinde, Fru KRUPP, har sørget for at give Virksomhedens Arbejdere og Funktionærerne Adgang til gode og smukke Boliger. I Anledning af sin ældste Datters Giftermaal med Hr. v. BOHLEN-HALBACH oprettede Fru Krupp 1. December 1906 »Margarethe Krupp Stiftelsen for Tilvejebringelsen af Boliger« og udstyrede den med en Kapital i rede Penge paa en Million Mark, et Byggeterræn paa 50 Hektar, og et Skovstykke ligeledes paa 50 Hektar. Kapital og Grund skal altid tilhøre Stiftelsen, og Boligerne forbeholdes

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

mindre bemidlede. Byggepladsen udnyttedes ganske i de engelske Havebyers Aand, og Haveforstaden, der ligger i Udkanten af Essen, er beregnet paa ca. 16000 Indb. Skoven maa aldrig inddrages under Bebyggelsen. Arbejderne ved Krupps Fabrikker har fortrinsvis Adgang til at bosætte sig i Margarethenhöhe, men der lægges Vægt paa bl. a. at forsyne den med en udvalgt Stab af Haandværkere. Byen styres under Byen Essens Overborgmesters Forsæde af et Udvalg, hvis ene Halvdel vælges af Fru Krupp, den anden af Byen Essens Byraad.

Byen er bygget paa stærkt kuperet Terræn, hvilket har tvunget dens Plan ind i ret uregelmæssige Former, der her som overalt, hvor man har forstaaet at benytte et saadant Terræn eller rettere sagt undladt at trodse Terrænet, giver tiltalende Gadebille-

der. Husenes Opførelse har alle været betroet een Mand, Professor GEORG METZENDORF, der af enkelte og enkle Motiver har evnet at skaffe stor Afveksling.

For at skaffe nem Forbindelse med Essen har det været nødvendigt at bygge en Bro over Mühlenbachdalen, og denne Bro ender i et Brohoved, hvis Bygninger danner Indkørselen til Havebyen, og ganske fortræffeligt er denne Opgave løst i arkitektonisk Henseende (se Billedet Side 92). Navnlig er de smaa fritstaaende Huse, der flankerer det lange Porthus, ganske henrivende fundet paa.

Husene er byggede Skulder til Skulder med Façade mod Gaden og Haven bagved. Der kan tvistes om, hvorvidt denne Byggemaade eller Villabebyggelsen er at foretrække, Hovedsagen er, at Kedsommeligheden undgaas, og det skal siges, at det

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

Skær er Architekten ikke strandet paa.

To Værelser Lejligheder findes ikke. Gennemsnitslejen for 3 Værelser er 300 Mark, for 4 Værelser 400, for 5 Værelser 480, hvortil jo ganske vist kommer Sporvognspenge for dem, hvis Virksomhed falder i Essen. Men det viser sig her som i de engelske Havebyer og i Hellerau, at sunde og gode Boliger kan skaffes til overkommelig Pris, idet de Lejligheder, der udlejes af »Gemeinnützige Spar-u. Baugenossenschaft« i Essen, kun er lidet billigere, de af private Ejendomsbesiddere sammesteds udbudte betydeligt dyrere end »Margarethenhöhes«.

Allerede for seks Aar siden (Forskønnelsen 1911, Side 113) bragte vi en fortræffelig Artikel af Kunsthistorikeren VILH. LORENZEN, »Engelske

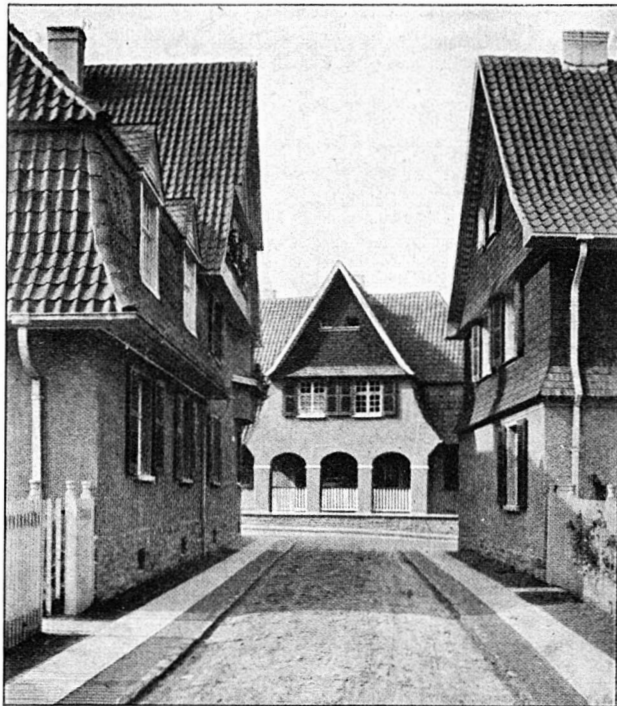
Havebyer«, hvori navnlig Haveforstaden Hampstead gøres til Genstand for en udførlig Beskrivelse, og hvori der slaas til Lyd for, at denne Art af Forstadsbebyggelse tages op herhjemme. Dette er indtil Dato ikke sket. At private Grundejere udstykker deres Jorder i Smaalodder med Villa- og Haveservitut, og at der saaledes i Byens nærmere Omegn opstaar Bebyggelser, der i det Ydre ser ud som Havebyer, er i sig selv kun af det gode; men det er ikke Havebyens Ide. De saaledes bebyggede Arealer er Genstand for frit Salg og Køb; Fristelsen til, naar Konjunkturerne er gunstige, at afhænde sin Ejendom til den, der byder mest, er stadig tilstede, og saaledes er disse Villabyer i bestandig voksende Fare for at blive helt eller delvis inddragne under Byggespekulationen, hvilket som før nævnt straks viste sig ved Bournvilles Grundlæg-

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

gelse — og hvilket herhjemme har Enkeltmand, men forbeholder sig vist sig i Rosenvænget.

Havebyen kan tilhøre en bestemt Storkirksomhed, der saa i sin egen velforstaaede Interesse har at sørge for, at den bevarer sin Karakter som engod og sund Boplads for Virksomhedens Arbejdere og Funktionærer — eller den kan oprettes af et Selskab, der vel sælger til

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

Forkøbsret og paatager sig Forkøbspligt i Tilfælde af, at Ejeren ikke længere ønsker at bo paa Stedet, vel at mærke uden Fortjeneste og uden Tab for Sælgeren.

Endvidere kan et saadant Selskab eje Havebyen; men det er da af Vigtighed, at Interessenternes Rentenydelse af Aktiekapitalen fixeres

til 3 à 4 pCt., og at al Værdiforøgelse falder selve Foretagendet til Fordel.

Havebyens bærende Ide er den: at hindre Overbebyggelse og Overbefolkning — rettere udtrykt Overbeboelse. Lejligheder under tre Værelser bør være banlyste, og der bør sættes Grænser for, hvor mange voksne Mennesker en Beboelseslejlighed maa huse. Blev det saadan, at et Ægtepar uden Børn selv nøjedes med et Værelse og lejede Resten ud til Enkeltpersoner, var der ikke vundet stort. En Lejlighed bør bestaa af et Værelse for hvert voksent Menneske (over 16 Aar) + mindst et Værelse extra. Derimod bør der slet ingen Grænser sættes for, hvor mange mindreaarige en Lejlighed maa optage.

Efter vor Anskuelse løses Problemet bedst ad privat Vej; men dette udelukker ikke, at Stat og Kommune kan træde støttende til ved at give private Sammenlutninger Adgang til billige Laan under fornøden Garanti for, at det virkelig er et strengt samfundsnyttigt Foretagende, der tilsigtes, ikke en billig Erhver-

velse af Grundejendom, som saa ved første givne Lejlighed afhændes med større eller mindre Fortjeneste.

En Betingelse for Ideens fuldstændige Virkeliggørelse er, at der i Byens nærmere og nærmeste Omegn er tilstrækkelig mange og tilstrækkelig gode Sporforbindelser — enten Jernbaner eller elektriske Sporveje, og det er navnlig paa dette Omraade det offentliges Del af Opgaven ligger. Saadanne Færdselslinier kan straks regne med en stærk Trafik paa bestemte Tider af Dagen og deres Drift vil saaledes blive billig; men der er næppe Tvivl om, at Driften, naar blot 100 000 af Kjøbenhavns Indbyggere er flyttet ud i Haveforstæder, vil kunne betale sig, og denne Udflytning skulde jo helst omfatte et betydeligt større Antal.

Der tales hertillands meget om Kultur og om Højnelse.

Al sund Kultur har sit Udgangspunkt fra gode Hjem. Skaf hyggelige Boliger, som Beboerne gerne søger tilbage til efter endt Arbejde — saa kommer Kulturen, Højnelsen, Selvopdragelsen af sig selv.

Fra Havebyen Margarethenhöhe.

BYEN MED DE SKØNNE TAARNE —

Tekst af SOPHUS MICHAËLIS. Tegninger af A. BLOM

II.

I Modsætning til Børsspiret, hvis graa nedadkrybende Drager ingen Glans kaster i Luften, men ruger over usynligt Guld, er Spiret paa Vor Frelzers Kirke Byens gyldneste Pryd, et Himmeltaarn, beregnet til at drage Blikket op i selve Himlen. Utallige er de Skønhedsvirkninger, hvormed det beriger den gamle Bydel, hvorover det knejser. Det funkler over Havnen og glimter langt ind i Stadens gamle Hjerte.

Det er Mesteren Laurids Thurah, hvis Fantasi har undfanget dette himmelske Spir, der synes skabt for høj blaa Luft og for straalende Sol. Spiral-Ideen er hentet fra en romersk Barok-Kirke, Sapienza-Universitetets San Ivo-Kirke. Iøvrigt kendes denne op i Himlen stigende Sneglevinding fra gamle Maleres Fremstilling af Babelstaarnet. Menneskene vilde bygge ind i Himlen, og op om et uhyre tungt jordisk Taarn skruer sig en bred og træls Landevej, paa hvilken de smaa Menneskemyrer aser sig opad; man ser Taarnet ufuldendt blive borte i Skyernes Lag. Babelstaarnet naaede ikke det himmelske Maal. Men hvor overlegent elegant og festligt har ikke den nordiske Bygmester magtet at lade sit slanke skønne Spir skrue sig op i Blaaet, til Opstigningen ad de halvandet Hundrede magelige Kobbertrin, skærmet af en gennemsigtig Rækværks-Knipling, naar selve den store gyldne Himmelskugle, hvor Frelseren staar med Sejersfanen, stolt og sikkert som Topfiguren paa en Lavs-Velkomst. I Sandhed, her er virkelig det gamle Babels-Problem løst: Kirken fører til Himmels saa let som en yndefuld Drøm.

Sikkert er det Guldets, som gør dette Spir saa eventyrligt og festligt. Uden Forgyldning vilde dets Hensigt ikke kunne naas. Guldets straalende Linjer begynder forneden i kransformede Indfatninger, stiger i springvandsagtige Buer over Etagerens høje smalle Vindueskarme og fortætter sig øverst i den funkulende Guld-Globus, der balancerer som en Kugle paa en Fontænestraale, bærende selve Frelsermanden som en himmelsk Apotheose. Man skal lede om et Sidestykke til dette blændende guldkantede Akrobat-Nummer af skøn og solluende Spir-Arkitektur.

Vor Frelzers Kirke

FORSLAG TIL ET NATIONALMUSEUM I KASTELLET

I »Architekten« for 18. August har Architect Mogens Clemmensen offentliggjort et Forslag til Kassellets Omdannelse til et Nationalmuseum, en Plan, der gaar ud paa at samle Museets danske Afdelinger, den forhistoriske og historiske, med Folkemuseet og dets Bygningsmuseum i Lyngby til een stor Helhed, der som et Dansk National-Museum skulde vise Danmarks Kultur fra fjerneste Oldtid ned til vor egen Tid, ikke blot ved Hjælp af Genstande i Museumslokaler, men ogsaa ved Hjælp af de forskellige Tidens Bygninger og Interiører.

Architekt Mogens Clemmensens Plan fremtræder ret detailleret. Kirken, Kommandantboligen og de i Forlængelse af denne til begge Sider liggende Kasernebygninger tænkes bevaret, saavel som Møllen og de gamle Fæstningsporte. Paa Eksercerpladsen tænkes opført en Hovedbygning, der tilligemed den bevarede Kasernebygning skulde rumme de egentlige Museumslokaler, og sættes i Forbindelse med den gamle Magasinbygning, der tænkes bevaret. Bag Kasernebygningen tænkes opført en Købstad af gamle Huse, hovedsagelig Bindingsværkshuse, der Nord for Kommandantboligen skulde danne en Gade og et Torv med gammel dags Brolægning, Rendesten og alle de Smaating, der tilsammen skaber den rette Fortidsstemning. I Bygningerne indrettes Interiører, særlig Købmandsboder og Værksteder. Omkring paa Bastionerne opføres forskellige Landbygningstyper, en Stubmølle, ligesom der her med ypperlig Virkning vil kunne anlægges gamle Gravkamre, Dysser og andre Oldtidsmindesmærker, gamle Byting, Milepæle o. l.

Saa langt kan Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse give Architect Mogens Clemmensens Plan sin varmeste Tilslutning. De

Bygninger, der efter hans Plan bevares, er dem, der fortjener at bevares, og de Bygninger, med hvis Nedrivning der regnes i Planen, er uden historisk og kunstnerisk Værdi. Men hvad der efter vor Formening derimod ikke bør røres ved, er de gamle Voldgrave, af hvilke en Del efter den her omhandlede Plan skal opfyldes for at give Plads for nogle af de foreslaede historiske Bygningstyper. En saadan Opfyldning synes for det første ikke nødvendig, idet der utvivlsomt paa Kassellets nuværende Jordareal er Plads nok til den skitserede Bebyggelse, og for det andet vil Forholdet mellem Jord- og Vandareal i Kastelet ikke kunne ændres, uden at Kassellets Karakter som historisk Bygningsværk derved forrykkes. Og — hvad vi før har gjort opmærksom paa (i »Forskønnelsen« 1917 Side 14) — en Bebyggelse af Dele af Kasselsterrænet vil indeholde en Trusel mod dettes udelte Bestaaen i Fremtiden.

Bortset fra denne Indvending har den refererede Plan Krav paa den største Opmærksomhed og fortjener den alvorligste Overvejelse. Et dansk Nationalmuseum i Kastelet vilde blive af ganske enestaaende Værdi for Byen, en Seværdighed af Rang, og vore nationale Skatte vilde faa en Ramme, der var dem værdig. Et Museum paa denne historiske Grund vilde komme til at ligge omtrent midt i Byen, let tilgængeligt fra alle Sider, tæt ved Sporvogn og Banegaard og dog i landlige Omgivelser, krandsat af Vandgrave til Beskyttelse mod Brandfare. Og Adgangen til det hele Anlæg gennem de prægtige gamle Porte vilde straks bringe den besøgende i den rette Stemning.

Ved Anvendelse paa denne Maade af Kastelet vil dettes Bevarelse formentlig være sikret i en uoverskuelig Fremtid.

FORANDRING AF KONTORTID

Grundet paa de af de ekstraordinære Forhold fremkaldte Brændsels- og Belysningsvanskeligheder er Foreningens Kontor indtil videre kun aabent Mandag, Onsdag og Fredag fra Kl. 4—7 Eftermiddag.

»FORSKØNNELSESFORENINGENS VENNER«

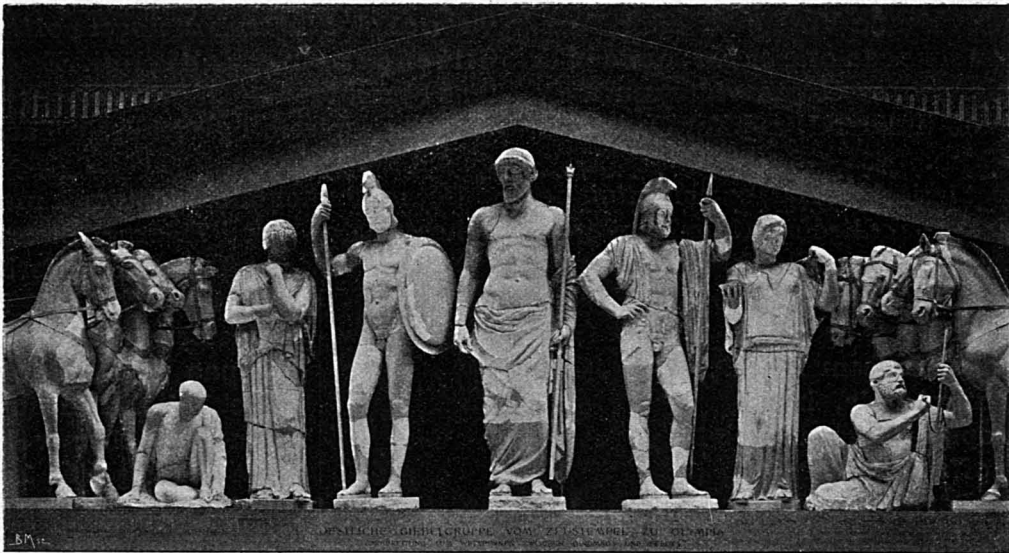
Kredsen af disse er suppleret med:

Grosserer ELITH BLOCH,
— CARL MELCHIOR,
— L. WESTERBY.

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE
REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)

Zeustemplet i Olympia. Midparti af Østgavlen.

DET MONUMENTALE I KUNST

Af Docent P. JOHANSEN.

DET lader til at være en Særegen-
hed for de Kulturens Omdan-
elsesperioder, som kaldes Forfalds-
og Gæringstider, at man har saa travlt
med at spørge efter Lægemidler for
det som omdannes. For Kunstens
Vedkommende har man i et halvt
Aarhundrede spurgt og søgt; man har
faaet mange Svar og prøvet et og
andet. Nogen afgørende Mirakelkur
har man aabenbart ikke faaet fat
paa; men man har mægtig travlt
med Doktriner og Theorier, man
vader til Knæene i Dybsindigheder
og vanskeligt haandterlige Fremmed-
ord. I Fortidens Trylleformularer var
det ogsaa mest »Ordet« det kom an
paa, naar man »læste« over Syg-
domme.

Nutildags hjælper »Ordene« neppe.
Men de kan gøre Skade. Og da bl.
a. Ordet »monumental« til en vis
Grad er kommet paa Mode og i

Døgnkritiken voxer vildt mellem
mange andre Ukrudtsord til Begre-
bernes Forvirring og til altfor billig
Hattepynt for en og anden, saa er der
jo en lille Mulighed for at gøre Gavn
ved at luge lidt om dette Ord. Maa-
ske klarer dets Betydning sig da en
Smule.

Dets Betydning er det slet ikke saa
lige til at afgrænse. For de allerfleste
Mennesker dækker Ordet vistnok kun
højest uklare Forestillinger, som no-
genlunde kan sammenfattes derhen,
at det paagældende Kunstværk maa
være stort af Omfang eller paa an-
den Maade betydeligt. Et Slot eller et
Raadhus anses uden videre for at være
»monumentale Bygninger«, en Lands-
byskole derimod ikke. Rundetaarn er
monumentalt, Plakatsøjlen ikke. En
Rytterstatue paa en offentlig Plads er
monumental, en Buste paa en Grav
er det ikke osv. Men ganske bortset

fra, at denne Vurdering efter Rumfanget lige saa ofte er gal som den er rigtig, saa er et saa vidtspændende Begreb til liden Hjælp for Opfattelse og Dom.

Det latinske Ord *Monumentum* betyder ganske ligefrem Mindesmærke.

Dette hjælper os dog ikke udendvidere, thi for det første er langt fra alle Mindesmærker monumentale, hvad Europas Kirkegaarde og offentlige Pladser giver Beviser for i Overflod, og dernæst har Bygninger kun sjældent, naar man lige undtager Gravbygninger, den Opgave at være Mindesmærker. Alt for godtkøbs er den gængse Forklaring, at store offentlige Bygninger kaldes monumentale, Privatbygninger ikke. Palæerne paa Amalienborg var oprindelig Privatboliger. Men lidt Fingerpeg kan vi dog faa ud af Betydningen Mindesmærke. Dettets Opgave er at bevare Mindet, følge og støtte Erindringen gennem Tiderne, holde det fjerne og svundne fast for Efterkommerne. Naturens Gang er Omvexling, et ustandseligt Stofskifte; og ifølge Modsættningens Lov er det derfor blevet et af Menneskenes Idealer at unddrage sig dette Stofskifte, denne Opløsning, og sikre sig Ro i Døden, uforanderlig fortsat Tilværelse i Eftermælet. For Mindesmærket, som skal bidrage hertil, maa da den første og vigtigste Egenskab

være at give Indtryk af noget roligt, blivende og uforanderligt. Ægyptens Pyramider — Gravbygninger — er det simpleste og vældigste Paradigma herpaa.

Det monumentale Kunstværk maa synes at staa fast i Tidernes Strøm,

uanfægtet af det forbi-flyvende Øjeblik. Et Kunstværk, som gaar ud paa at fremhæve Øjeblikket i hastig Handling eller voldsom Bevægelse, kan derfor vanskelig virke monumentalt, men maa yde sin Værdi paa andre Punkter. Paa den anden Side haret Kunstværk, som ejer Styrke til at hævede det blivende mod Omskifteligheden, heri en Forudsætning for at kaldes monumentalt, selv om det ikke er bestemt til Mindesmærke, ikke direkte skal bære Erindringen om andet end sig selv. Der gives Kunstværker, som ved deres Fremstaaen mest interesserer ved »aktuelle« Værdier, der siden visner og falder af (f. Ex. den religiøse Betydning i antike Kunstværker, Fyrsteforherligelsen i Baroktiden o. a.), men

Bernini: Obelisken.

som derunder har andre kunstneriske Værdier, som er stærke nok til at holde sig usvækkede; her kan da alligevel blive Tale om Monumentalitet. Dette vil igen sige, at det monumentale Kunstværk skal have Evne til at bestaa alene ved sig selv uden Tilførsel af Værdier ude-

Michelangelo: Moses.

fra, det være sig historiske, religiøse, symbolske, allegoriske eller andet. Det maa ikke svækkes ved, at Eftertiden glemmer, hvad det »fore-

stiller«. Det maa nødvendig behøve Støtte af sine Omgivelser, endsige være afhængigt af dem som Delen af Helheden. Det maa være fast og afsluttet

Donatello: Gatamelata

i sig selv til alle Sider, og dette forudsætter igen, at det er ligevægtigt — hvilket er et langt videre Begreb end det symmetriske — thi kun det som staar fast kan være varigt og blivende. Og det maa ved egne Kræfter kunne fastholde sin Plads og sin Betydning.

Billedhuggerkunstens saakaldte Barokstil — baade i det 16.—17. og i det 19. Aarhundrede — har en Drift til heftig Betoning af Bevægelsen, til det ustadige og uligevægtige, for at forstærke Tid og Handling ved Koncentration om Øjeblikket; denne ivrige Bebuden af det omskiftende i Synsindtryk er i sit Væsen ikke monumental. Naar f.Ex. LORENZO BERNINI i Rom tænkte paa at anbringe den ægyptiske Obelisk som en skraat heldende tung Byrde i Armene paa en kæmpestor Kraftkarl, saa vilde al monumen-

tal Virkning være bleven tilintetgjort ved det overvældende Indtryk af Anstrengelsen, af en Situation som ikke kunde være. Som Regel maa det gælde, at Styrken virker mest monumental, naar den ikke vises i fuld Virksomhed, i øjeblikkelig Handling, men som en indre Kræfternes Spænding der endnu blot røber Muligheden for Kraftens Udfoldelse i Bevægelse — som hos MICHELANGELOS MOSES, hvor Spændingen er som Havblikket før Stormen. Denne ydre Ro virker langt betydeligere, end om man havde set Moses i sit Raseri smække Lovens Tavler mod Klippen. Men endnu stærkere Indtryk af det blivende giver den fuldkomne Ro eller en stilfærdig og jævn Bevægelse, der ligesom antyder en evigt rindende Vedvaren. THORVALDSENS JASON vir-

ker monumental i sin Ro, men det gør MYRONS berømte Diskokaster ikke (Afstøbning i Botanisk Have).

Lad os tage nogle flere Exempler.

Af Olympias Gavlgrupper virker den vestlige mindre monumentalt end den østlige (som derfor ogsaa havde Plads paa Tempets Forside), idet den førstnævnte fremstiller den hidsige Tummel af Kampen mellem Grækere og Lapither, medens Østgavlen viser alle Figurer i Ro, Guder og Mennesker bundne i den høje indre Spænding før den afgørende Vædekørsel mellem Pelops og Oinomaos skal begynde. Indtrykket af de Livet beherskende evige Skæbnemagter bliver dermed langt stærkere, end om man saa selve den vilde Kørsel og Oinomaos' Fald. Sammenholder man denne Gavlgruppe — undskyld dette Syv-

milespring — med CONSTANTIN HAN-

Saly : Frederik V

SENS Billede af den grundlovgivende Rigsdag (paa Frederiksborg), saa fatter man, hvorfor det monumentale glipper i dette Billede: der er nok Romen uden Spænding, man fornemmer ikke umiddelbart, at det paa en eller anden Maade betegner et betydningsfuldt Øjeblik, men trænger til en historisk Forklaring udefra. Billedet kan ikke bestaa alene ved sig selv. Den historiske Betydning, Grundloven som bevægende Udgangspunkt for Eftertidens Statsliv, maatte have været ligesom krystalliseret og potenseret ind i disse Figurers Holdning og Miner, i Kompositionens Linier og Masser, i Lysets og Skyggernes Kamp. REMBRANDT har i »Nattevagten« ved Lys og Linier faaet en fredelig Udtrykning til Skiveskydning til at virke af noget stort og mærkelig betydningsfuldt.

Som Modsætning kan anføres BARTOLOMÆUS VAN DER HELSTS Billede af den westphalske Fred, som ikke viser andet end et — meget farveskønt — Gildesbord. Krævedes det ikke, at Kunstneren skulde faa denne Kræfternes Dirren til at ligge latent i Billedet, ja saa var jo ethvert Historiemaleri monumentalt. CARLBLOCHS Billede af Christian IV ved Niels Kaas' Dødsleje er ikke blevet monumentalt, fordi det overvejende virker som et stilfærdigt Sygebesøg*). Derimod har OTTO BACHE i sit Portræt af Admiral Suenson meget godt givet at forstaa, at der foregaar noget betydningsfuldt, hvilket Billedets Baggrund saa oply-

*) Jeg tillader mig i denne Sammenhæng at se ganske bort fra Tilstedeværelse eller Mangel af andre kunstneriske Værdier end dem, der vedrører det monumentale.

ser os om er et Sølslag. Selv om Eftertiden skulde glemme Navnene Suen-son og Helgoland, vil dog dette Indtryk kunne blive staaende. Bache har her bundet Øjeblikket til dets Fortid og Eftertid. Men i Billedet af den galopperende General Schleppegrell har han gjort det modsatte, forflygtiget Betydningen ved at binde den til Øjeblikket.

Man holder i plastiske Mindesmærker af at lade Manden være tilhæst, fordi han derved ligesom hæves op over Hoben og synes anseeligere. Hesten betegner ham jo ogsaa efter gammel Tradition som hørende til Samfundets mægtige, til Overklassen. Selve Rytterstillingen medfører en vis Ro, Bevægelsen overlades til Hesten, men paa den anden Side faar denne derved en ikke uvæsentlig Indflydelse paa hele Kunstværkets Holdning. Marcus Aurelius Rytterstatue paa Kapitolium i Rom har givet Eftertiden et Paradigma paa monumental Behandling af dette Motiv. Kejsers Værdighed er maaske nok lidt for dagligdags, neppe tilstrækkelig hævet over Muligheden for Forstyrrelse ved smaa Aarsager, men ved sin stilfærdige Ro har han alligevel noget som kan imponere.

Der kunde nævnes en hel Række Billedhuggerværker, som har deres Afstamning fra denne Marc Aurel. 1443-53 udførte DONATELLO en Rytterstatue af den italienske Hærfører Gattamelata; den staar i et Hjørne af den brede aabne Plads foran Domkirken i Padova, lavt og vendt imod Kirken, ligesom med hele Pladsen til sin Disposition. Hesten gaar i ganske langsom Skridtgang, hvis Bevægelse fremad ligesom ophæves ved Kuglen under dens løftede Forhov. Det er meget aabenbart, at Donatello har følt, hvorledes det monumentale beroede paa Indtrykket af det blivende i He-

stens og Rytterens tunge Masse, som vækker Forestillingen om Overlegenhed. Rytteren sidder barhovedet og barfodet i et postuleret antikt Feltherrekostume, som havde han ønsket at jævnføre sig med Julius Cæsar. Man skal mærke hans dybtgaaende kloge Tankes Evne til at styre Handling og lade dens Følger brede sig som Ringe paa Tidens Strøm og skabe Ry i Eftermælet. Gattamelata vilde saa temmelig være glemt i Historien, om ikke Donatello havde lagt hans Betydning, forstærket og fast afsluttet, ind i denne Statue. 35 Aar senere lod en anden Condottiere, Andrea Colleoni fra Bergamo, sig af VEROCCHIO gøre en Rytterstatue, som han fik opstillet i Venezia. Hvor bevidst der er sigtet paa en monumental Virkning, som kunde lade ham synes langt vældigere end han i Virkeligheden var, fremgaar deraf, at Figuren slet ikke er noget Portræt. Den realistiske Rytterfigur af ham, som findes paa hans Grav i Domkirken i Bergamo, viser han ganske anderledes, som en lang, mager, tør Mand. Men Verocchio har i ham personificeret Krigens brutale Haardhed, skruet den op til et Højdepunkt af Styrke og Vildskab, og givet dette Efterklang i Hesten ved dens truende Stamp i Jorden. Den er som Verdenstilintetgørelsens uimodstaaelige Fremtrængen. Men ogsaa her frembringes det monumentale ved den ydre Ro. Rytteren sidder stiv og stram, Hestens Skridtgang er mere antydnet end gennemført.

Et saa vældigt Kraftindhold er imidlertid ikke nødvendigt for det monumentale. Frederik Vs Rytterstatue paa Amalienborg er monumental i ypperlig Forstand, maaske endnu mere end Colleoni, netop fordi dens faste og klare Ro og Ligevægt betegner en fuldkommen ydre og indre Harmoni. SALY har fremstillet Kongen som den

Tizian: Carl V.

kloge og gode Fyrste, hvem alle kunde have fuld Tillid til, og som den ophøjede Souverain af Guds Naade, hvem det daglige Livs omskiftende Bølgeslag ikke naar. Ved denne stilfærdige Harmoni, ved denne overlegne Afsluttedhed i sin Værdighed bliver Statuen i saa overordentlig Grad monumental. »Det bedste Ryttermonument i Verden«, skrev Thaulow. Hestens Fodskifte er langsomt, som stille følgende Tidens glidende Strøm. Helt anderledes er Rytterstatuen af Kejser Friedrich III foran det efter ham opkaldte Museum i Berlin.

Han er blot en Officer paa en Hest, der rider ned ad Gaden og ved næste Hjørne vil forsvinde for vort Blik. BISSENS Rytterstatue af Frederik VII svækkes i sin monumentale Karakter af Manglen paa Ligevægt i Hestens Linier og af dens utaalmodige Skraben i Jorden. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa, at Kongen om lidt vil vende Hesten og ride bort. Som Modsætning hertil kunde nævnes JERNDORFFS Maleri af General Bülow (Frederiksborg), hvor netop Hestens lydige Ro under Rytteren forstærker Indtrykket af det betydnings-

fulde i dennes brede Myndighed. Endnu ypperligere er TUAILLONS Amazonen tilhest (udenfor Neues Museum i Berlin). Den ydre Handling er ingen, baade Amazonens og Hestens Muskler er afslappede i Hvile. Hun holder blot stille paa Sletten og ser efter noget i Horizonten. Men i hendes og i Hestens Blik fornemmer man Storheden i Slettens milevide Flade. Og trods Hvilen mærker man den latente Kraft i dem; man ser dem i Fantasien flyve afsted som Vinden, vor Opmærksomhed spændes med Amazonens ved det, man forstaar maa stige op fjernt ude i Horizonten. Ethvert Kunstværk maa altid have en Gnist i sig af det samme som er Betydningen af det ufuldførte Vindue i Aladdins Palads: at kræve Medvirken af Beskuerens Fantasi.

Det var det, Barokkunsten ikke vidste. Den vilde tvertimod rive Beskueren med ved at overvælde ham med det fulde direkte Udtryk for Bevægelsens Voldsomhed, Kraftens Uimodstaaelighed. Sligt lykkes langt fra altid. I den ellers fortræffelige Gruppe af Løbere udenfor Glyptotheket glipper just Indtrykket af Fart. I Rytterskulpturen har dette givet sig Udslag i Lyst til at fremstille Hesten galopperende, fra første Færd — hos LEONARDO DA VINCI — noget forbundet med Interessen for det tekniske Balanceproblem, siden overleveret som et interessant Motiv, indtil det hen i det 19. Aarhundrede endte som den banaleste kunstneriske Skille-mønt. En Maler kunde næsten ikke være bekendt at fremstille en Rytter i andet end strakt Galop. Men der var en Tid, da det var et virkeligt kunstnerisk Problem. I VELASQUEZ' Maleri af Kong Filip IV er det taget med den altid beherskede spanske Anstand. Hestens korte Galop synes mest en Bevægelse paa Stedet, og Velasquez

ubestikkelige Sandfærdighed har hindret ham i at gøre Kongen betydeligere end han var; han ser kun ud som en højfornem Skolerytter, hvilket nok ogsaa var en af hans mest fremtrædende Forfængeligheder. Derimod har TIZIAN i Rytterbilledet af Carl V netop drevet den monumentale Virkning højt op ved ligesom at unddrage det fra Tid og Sted og Virkelighed. Thi den almindelige Forklaring, at det viser Kejseren i Slaget, er ganske forkert. Der er intet Slag, ingen andre Figurer end Kejseren, der ved Solnedgangstid ganske alene kommer ridende ud af den dunkle Skov. Han virker som noget sært og forunderligt i Skumringslandskabet, unærmelig ensom, betydningsfuldt baaren af Tanker og Forestillinger højt over det dagligdags. Denne Ensomhed ophæver Virkningen af Hestens korte Galop, Billedet er saa roligt, at man tror at høre Stilheden omkring den tause Magthaver, der rider intetstedsfra intetstedshen, som en Klode i Verdensrummet. Sammenlign ham med den tomme Heltegestus paa DAVIDS Billede af Napoleon paa den stejle Skimmel.

Jeg vil ikke tale om en ved sin Slet-hed halv parodisk Behandling af Galopmotivet som Peter den Stores Statue i Petrograd, men nøjes med at tage et kunstnerisk saa agtværdigt Exempel som Absalon paa Højbroplads. Han er ikke bleven monumental, skønt det var Mening, fordi denne Rytter hverken viser os den store Hærfører eller den overlegne Statsmand men blot Soldaten eller Delingsføreren, som er ifærd med at galoppere forbi os et eller andet Steds hen. Man kan ikke indprente sig i Mindet ved at ride sin Vej. SALY handlede ud fra en rigtig Følelse, da han opgav at lade Frederik V galoppere. Uden selv at vide ret deraf friede han sig ud af en Tradi-

Charlottenborg.

tion, der ikke passede for monumentale Fordringer.

Hvor MEUNIERS Arbejderfigurer er langt mere monumentale i deres rolige Selvhævden end RODINS nervøse Skikkelser. Den antike Statue af Sofokles er monumental ved sin ligevægtige Ro og ved at være mere end et blot Portræt, en Personifikation af mandig Aandsmyndighed, medens f. Ex. Statuen af den ældre Brygger Jacobsen foran Carlsberg-Laboratoriet i Valby kun er et Portræt og derfor er uheldigt placeret. Heraf maa man ikke slutte, at det monumentale just kræver nogen Stilisering. Ro og Betydelighed kan opnaas uden den, det godtjør Statuen af Caroline Amalie (gid den havde et andet Fodstykke) i Kongens Have; den udstraalet kvindeligt fornem Værdighed. Men stærk Bevægelse skader det monumentale. Det forflygtiges af det rhetoriske Øjeblik i Gambettamonumentet paa Pla-

ce du Caroussel i Paris. N. W. Gades Statue paa St. Annæ Plads faar os til at forudse det Øjeblik, da han lægger Taktstokken, bukker for Publikum og gaar sin Vej. WILLUMSENS Hørup maa tilsidst blive træt af at skriges sig hæs.

Gaar vi nu over til Bygningskunsten, da kan det naturligtvis ske, at Omgivelserne driver en Bygning op til at synes anseeligere og mere monumental end den i Virkeligheden er, som f. Ex. det lille Rundtempel oppe paa Klippen i Tivoli ved Rom. Men Reglen maa være, at Bygningen skal kunne være sig selv nok, om end den kan benytte Omgivelserne som forstærkende Sangbund (Kronborg, Frederiksborg), eller selv om Omgivelserne svækker den, som f. T. Tilfældet er ved Børsen.

I Bygninger kan der jo ikke være Bevægelse — en Bygning skal netop virke saa ubevægelig som muligt —

men der kan være Uro, der kan være Forhold og Udsmykninger, Skiften i Rythme og Karakter som foruroliger Øjet og udelukker en samlet Harmoni. Naar Karakter og Stil ikke er ført gennem hele Bygningen med en vis Ensartethed, saa svækkes eller ophæves Monumentaliteten. Det gælder enkelte Bygninger, og det gælder i det væsentlige ogsaa Bygningskomplexer, offentlige Pladser o. lign. Dette forstaas sikkert uden nærmere Kommentar ved f. Ex. at sammenligne Amalienborg med Raadhuspladsen. Man kunde jævnføre Raadhuspladsen i Siena, hvor Bygningerne samler sig saa organisk om den halvrunde, amfiteatralsk skraanende Plads ned mod Raadhuset, som ligger lavest men alligevel ved sin myndige Karakter og sit høje Taarn behersker Pladsen.

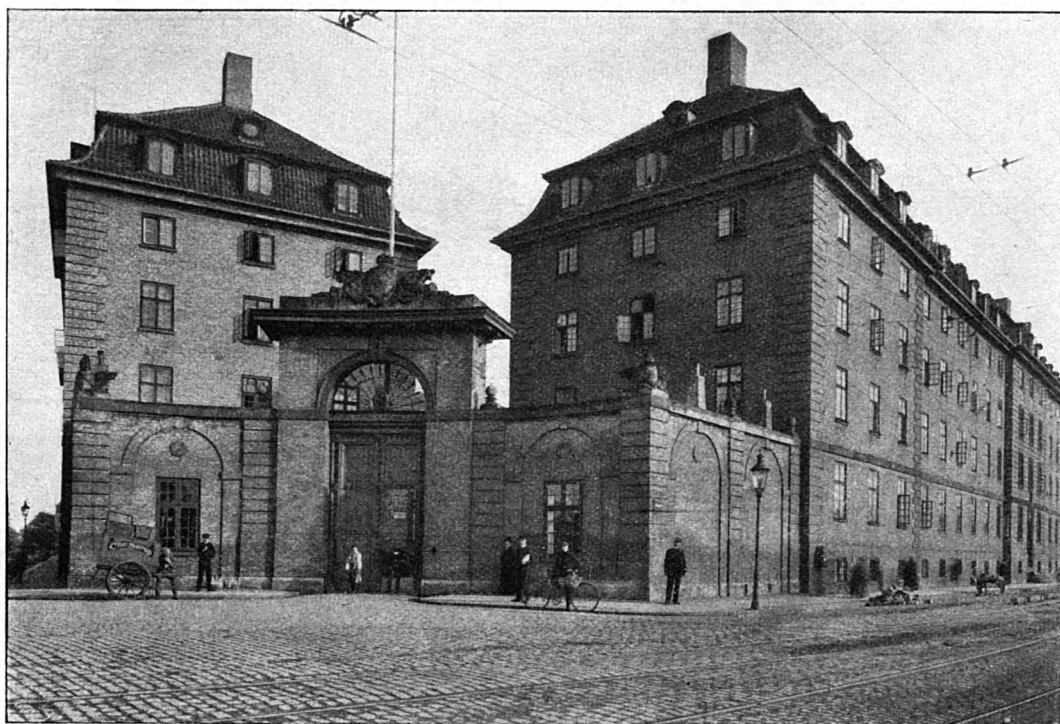
Vi nævnte Amalienborg, der hviler saa monumentalt afsluttet i sig selv som meget faa andre Bygningsanlæg. Lad os engang tage en anden Bygning til Udgangspunkt f. Ex. Charlottenborg. Enhver som gaar over Kongens Nytorv vil fornemme den som en monumental Bygning, den herskende paa Pladsen. Det ligger ikke i Størrelsen. Parthenon eller Markuskirken er forholdsvis smaa Bygninger, og Rigsdagsbygningen i Berlin er stor; Illums Hus paa Østergade er større end Efterslægtsens Gaard var. Charlottenborg er ingenlunde større end Store nordiske Telegrafskabs Bygning eller Hotel d'Angleterre — som ikke godt kan kaldes monumentale. Det ligger heller ikke udelukkende i det kunstneriske Værd, thi Mangler i saa Henseende hindrer ikke Magasin du Nord i at være nogle Skridt mindre fjernt fra det monumentale end Hotel d'Angleterre. Den store Handelsbygning er ved sin Bredde og sin tunge Masse istand til at tiltage sig en vis Myndighed over den nærmeste Del af Torvet

som sin Part af dette. Og Skydebanen er, trods sine kunstneriske Egenskaber og sin gunstige Placering, ikke istand til at beherske Vesterbrogade.

Trods Charlottenborgs Stilfærdighed, dets Præg af aristokratisk Tillukethed — eller maaske ved Hjælp heraf — gør Bygningen Indtryk af at være til for sin egen Skyld, uafhængig af skiftende Anvendelse. Der har i den været Privatbolig, Theater, Tallotteri, Kunstakademi — og den vilde ikke tabe i Myndighed om den skiftede Bruger og blev f. Ex. Justitspalæ. Ved sin Forening af Storladenhed og fint afvejet Rythme i alle Forhold, ved sin ligevægtige Afsluttethed, der vilde gøre enhver Tilføjelse til en Forringelse, faar det Karakteren af noget roligt og blivende, som Tider og Mennesker maa rette sig efter, og som ikke kan ændres uden kunstnerisk Vold. Det trænger ikke til sine Omgivelser og behersker derfor Kongens Nytorv. Man fatter umiddelbart, at det bør staa i Aarhundreder. Et almindeligt Beboelseshus i Gaden, det være ellers saa smukt det være vil, bærer gerne Præg af Beboernes Skiften, det faar ikke saa let nogen fast »Personlighed«. Om Hotellet gælder dette endnu mere; dets Beboere gaar i stadig Strøm ud og ind, det maa altid være beredt paa Omlavninger efter Døgnets Krav og Mode. Hvor mange Gange er der ikke alt lavet om paa Hotel d'Angleterre!

Det er dog heller ikke det tillukkede, det kommer an paa. Det kgl. Theater virker just aabent mod Publikum og er dog — trods visse kunstneriske Svagheder — ikke uden Monumentalitet, fordi ogsaa det har Præg af at hvile i sig selv og Præg af et betydningsfuldt Formaal.

Det kommer heller ikke an paa Taarne, Spir, maleriske Fremspring og Afvexlinger eller paa Udsmykning

Jardin: Solvgadens Kaserne.

endsige Pynteri. Det monumentale skabes alene ved Helheden og den samlede Virkning. Solvgadens Kaserne har en stor monumental Myndighed alene ved sine paa engang stærke og fine Proportioner og sin ypperlige Portal. Det er en fundamental Misforstaaelse at tro, at man opnaar noget ved f. Ex. at variere Vinduernes Størrelse og Form i de forskellige Etager, bryde Tagfladen ved morsomme Paa-fund eller Murene ved Karnapper etc. Altfor megen Afvexling spreder Indtrykket og svækker Helheden, og Udsmykningen bør efter sit Væsen virke sekundært, støtte Helheden men ikke tilsløre den — hvad undertiden sker for at skjule Helhedens Mangler. Et Kunstværk kan godt være dekorativt uden at være monumentalt. Det gamle Raadhus paa Nytorv er et godt Exempel paa en Bygning, hvor Enkelthederne ikke tilslører den samlede Harmoni. Frue Kirke har monumental Storhed og Vægtighed ganske uden

Medvirkning af smykkende Enkelt-heder.

Monumental Harmoni forudsætter ogsaa indre Harmoni mellem Bygningen og dens Bestemmelse. Den maa »ligne det den er«. En svær og stor Stenportal mellem lave Gitterhegn bliver meningsløst og disharmonisk (Ørstedsparken).

For Bygninger som for Billedhuggerværker berør da det monumentale først og fremmest paa Indtrykket af Varighed, ligevægtig Harmoni, Afsluttethed, Ro og indre kunstnerisk Styrke.

Saa længe der er Tale om »historiske« Fortidsbygninger eller om Nutidsbygninger som tjener gammelkendte Formaal (Kirker, Slotte, Raadhuse osv.), har man nogenlunde let ved at orientere sig med Hensyn til Spørgsmaalet om deres Monumentalitet. Vanskeligere bliver det overfor Bygninger, som efter deres Væsen tjener Formaal, der er Nutidens og

C. F. Hansen: Kjøbenhavns gamle Raadhus.

Fremtidens, og som maa klare sig uden Tradition saa godt de kan. De er fremgaaede af Aktualitetens Krav og har dens Kræfter. Men for at blive monumentale maa de tilegne sig de nysnævnte Egenskaber, selv om det sker i et nyt Formsprog, nye Proportioner og nye Rythmer. Det maa kunne læses i deres »Miner«, at de agter at staa fast ned gennem Tiderne og har Ret dertil.

Saadanne Bygninger af ny Art har et vist Krav paa, at der ved Anlægget af nye Bydele, Gader og Pladser — thi de har svært ved at finde sig tilrette i gamle Bydeles Rammer — tages Hensyn og vises Fremsyn ved at give dem ydre Vilkaar som passer til dem. De kan ellers være af forskjellig Art — Fabriker med høje Skorstene, eller hvad mener man om Stationer for Fremtidens Trafik, ophængte elektriske Baner og Luftskebe? Mon rette Vedkommende endnu offerer en Tan-

ke paa disse Problemer, som dog alt staaar lige udenfor Døren? Vil man drage Lære af Fortidens imponerende Kortsynethed, eller skal Øjeblikkets Geschæft beholde Magten?

De store moderne Fabrik anlæg har alt begyndt at finde deres Form, ikke blot i enkelte Bygninger men i hele Komplexer. Deres rent praktiske Hensigtsmæssighedskrav lægger dem stundom store Vanskeligheder ivejen med Hensyn til at naa en kunstnerisk harmonisk Form, men hvor denne er naaet, bliver de gode Prøvestene for den monumentale Sans, just fordi de ret naturligt er henviste til at virke alene ved Formhelhedens Styrke og Storhed, uforkludret af noget dekorativt Puslespil. Der kan være noget befriende i at fornemme den nøgne Storhed i deres upyntede Murmasser som Beholdere af mekanisk Kraft. De kan have noget af samme undersætsige Modstand mod Omverde-

nen som middelalderlige Fæstningers Mure og Taarne. Eller jeg kommer til at tænke paa Christian IVs Pakhus ved Frederiksholms Kanal — sammenhold det engang med det kgl. Bibliothek og se Forskellen i Kraft og Selvsikkerhed.

Mange tror sig paa Forhaand pligtige til at finde de høje Fabrikkorstene grimme. SOPHUS MICHAËLIS har i »Forskønnelsen« for 1915 vist, at Skorstene dog meget godt kan bygges i harmoniske Former. Og hvorfor skulde de egentlig være dømte til Grimhed mere end Taarne og Spir? Mon fordi Pynt ikke passer til dem? Har »Byen med de skønne Taarne« flere end 5—6, som virkelig kan kaldes skønne? De ringeagtede høje Skorstene kan, især naar de er flere til at virke sammen, i deres nøgne og slanke Stramhed paa velgørende Maade, om

end med spartansk Strenghed, markere Højde og lodrette Linier. Røgsøjlernes bevægelige Spil mod Luften kan virke malerisk.

Fabriker maa nødvendig — saalidt som de fleste offentlige Bygninger — ligge i Geled med Gadens menige Huse. Det plyndrer let den store Arbejdsbygning for dens Selvstændighed, naar Beboelseshusenes mange Etager holder den under Armene. De maa endda helst have deres særlige Bydele, hvor de har god Plads, med Spillerum for Væxt og Udvidelse. Der kan de virke vældige som Beholdere af den menneskelige Kraft og Snille, der ved Maskinerne er tusinddoblet. Den Karakter kan godt være monumental.

Maaske er der Haab om og Tegn til, at Fremtiden vil kunne finde Løsningen paa de Opgaver, som det praktiske Liv stiller.

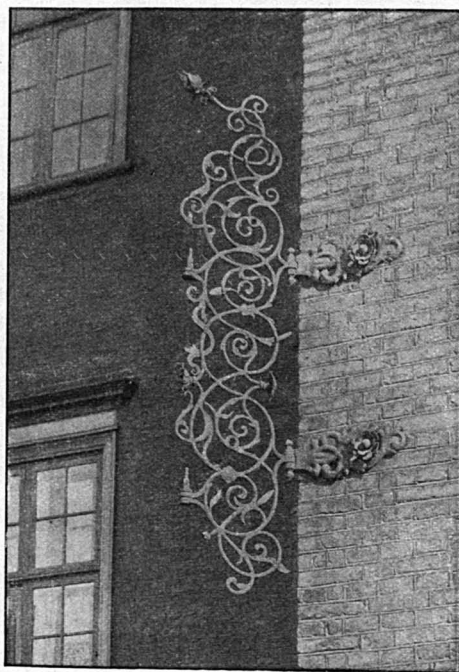
GADEKUNST

IV. LYGTER

Af HENNING BRØCHNER

HVOR tidligt Mennesket i sin Kamp mod det Mørke, der omgav det som en fjendtlig Magt, har forstaaet at skabe et Belysningsredskab, der kan betegnes som den første primitive Lygte, vides vel næppe. Hverken i Grækenland eller Rom fandtes i Oldtiden nogen gennemført offentlig Belysning; man hjalp sig med Haandlygter, og kun ved festlige Lejligheder illumineredes Gaderne.

Gadebelysning i Ordets moderne Forstand er i det hele et forholdsvis nyt Fænomen. En af de første Begyndelser gjordes i Aaret 1318 af Philip V, der paa Grund af de mange Mord befalede, at der skulde anbringes Lys udenfor Slotsporten, en beskeden Begyndelse, med hvilken man — paa enkelte Undtagelser nær — lod sig nøje i det meste af to Aarhundreder. Gennem hele Middelalderen var Gadebelysningen spredt og ufuldstændig; kun foran Madonnabillederne og Skytshelgeners Statuer paa Gadehjørnerne brændte altid Lys. Gamle Gadenavne fra denne Tid: Rue de la Vielle-Lanterne eller Rue de la Lanterne-des-Arcis, hidrører saaledes ikke fra Eksistensen af en veritabel Lygte men hentyder til de Skilte, maalede som Lygter, der særlig paa Henrik IV's Tid var et yndet Reklamemiddel for Barberer og Bagere.

Lygtearm (?) paa Charlottenborg.

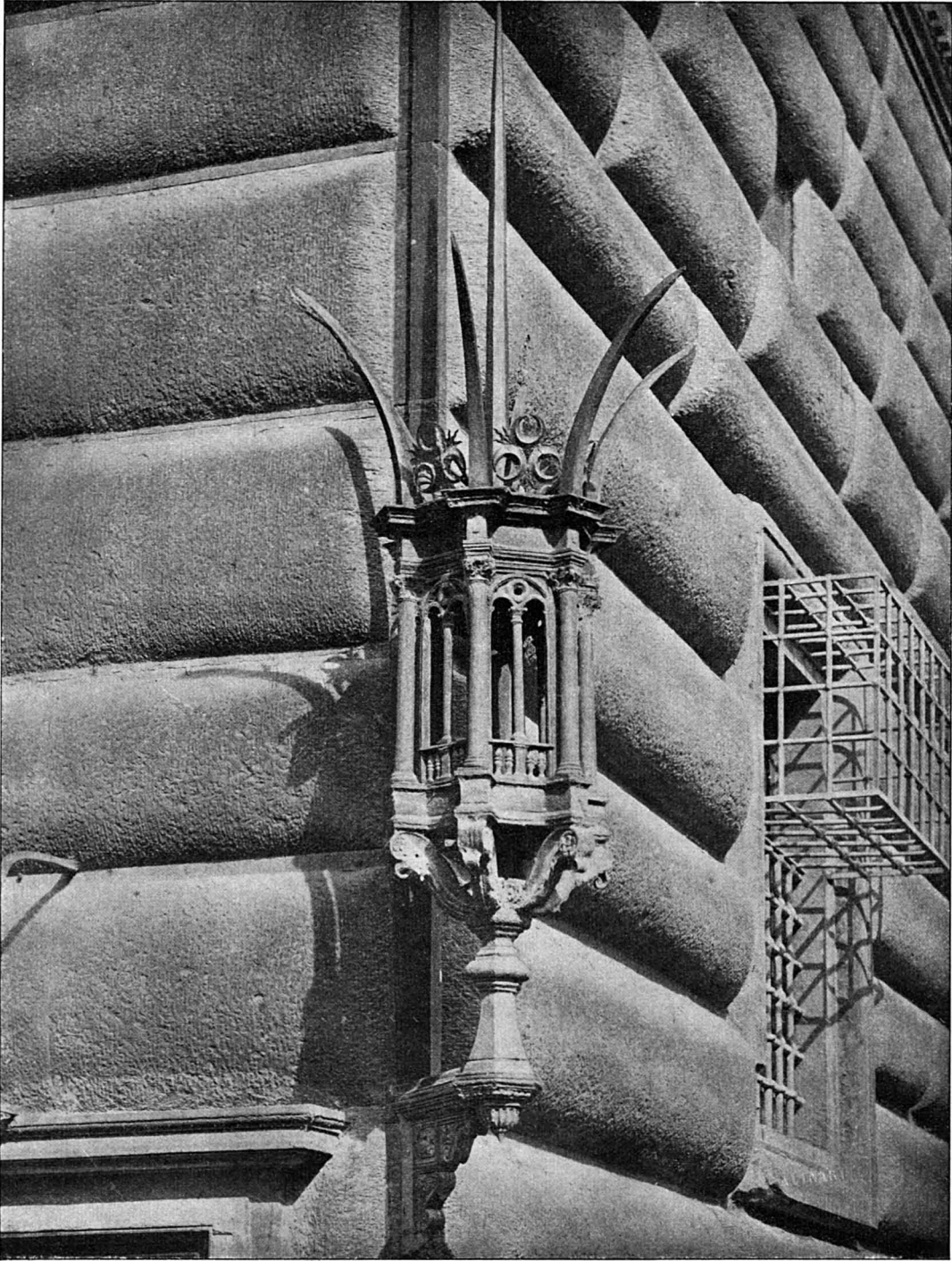
Lygte paa Place de la Carrière i Nancy.

I November 1558 brændte de første Lygter i Paris, anbragt paa Smedejærnsarme ud fra Husmurene eller paa Pæle af Træ, og hundrede Aar senere var hele Byen oplyst paa denne Maade. I Løbet af yderligere 50 Aar fulgte London, Amsterdam og samtlige større tyske og østrigske Byer efter.

En anden meget almindelig Anbringelsesmaade var den, at ophænge Lygterne i Snore tværs over Gaden. Selve Lygten var som oftest yderst tarvelig, selv paa aabne Pladser eller andre fremtrædende Steder anvendtes intet dekorativt Udstyr; derimod finder vi paa mange Privathuse eller adelige Paladser pragtfulde Lygter, fremstillet og anbragt ved Ejerens eget Initiativ.

Hvad angaar Gadebelysningens ydre Habitus: Gadelygtens Form og Størrelse, har Aarhundredernes Udvikling med Overgangen fra Olie til aabent Gasblus og derfra til Glødenettet saa godt som ingen Forandring medført. Først ved Indførelsen af det elektriske Lys kommer der nye Former til, dog uden at de gamle forsvinder.

Underkaster vi vore kommunale Lygtepæle en nærmere Betragtning, finder vi, at de i Hovedtrækkene repræsenterer en Form, der er noget nær fælles for alle Lande Verden over, bortset fra saadanne Variationer som de senere omtalte italienske og de velkendte franske med snoede Laurbærgrene om det kannellerede Skaft. De ældre Former bærer trods Støbejærnet Mindet om de gamle Træpæle i sig; de leder mest af alt Tanken hen paa en raat tilhugget Tømmerstok og vidner om den fordum saa almindelige Svaghed for at gøre Genstande som disse og lignende (dekorative Flagmaster etc.) for massive. En anden Form med kannelleret Skaft, den saakaldte Berlinermodel, stræber øjensynligt efter større Lethed, og i den sidste Udgave (Architekt V. DAHLERUP), som nu er den almindelig benyttede, har man naaet dette Formaal, tilmed under en særlig tiltalende Form, idet »den lette, smækre Pæl, dannet som fire sammenbundne Rør, maa siges at afgive et særligt passende Motiv for en Gaslygte, hvis væsentligste Bestanddel jo netop er det fra Hovedledningen opstigende Rør«, som R. BERGS

Bronzelygte paa Palazzo Strozzi i Firenze.

træffende Karakteristik lyder. Afgjort uheldigere er derimod Lygtehovedet, tegnet af Architect CLAUSEN efter den tyske RITTER-Type. Det store cylindriske Glas, der uhindret tillader en nøje Inspektion af hele den uskønne Meka-

nisme, er langt fra saa tiltalende som den gamle Form, hvor baade Tag og Vægge var polygonale og sammensat af flere Ruder. Selv om der maaske i praktisk Henseende er vundet endel ved den nuværende Form, betegner den i

al Fald et afgjort Tilbageskridt i æstetisk Henseende. Det fladt hvælvede Tag uden Kantning eller andet Tilløb til Udsmykning bærer sin Part af Skylden; kun i de yderst faa Tilfælde, hvor det har erhvervet en flatterende grønlig Patina, forsoner man sig med det. Hele Arrangementet krones af en Hætte — grim og ordinær som Brænderen paa en Petroleumslampe — hvis spidse Tag og Smaakugler i sidste Øjeblik forgæves søger at redde Totalindtrykket fra Kedsommelighed. En nyere Form efter udenlandske Forbilleder — tegnet af Architect LEMCKE — med Lygtens Kuppel ophængt i en Bøjle, der indeslutter Taget, er opstillet paa »Lille Triangel« og vil blive efterfulgt af flere paa Nørre Boulevard. Til Trods for Enkeltheder — som det lidt fladt virkende Byvaaben — besidder den ret væsentlige Fortrin fremfor de almindelig anvendte Former; mest interesserer den smukke Udformning af de ellers saa triste Jærnpinde, der tjener til Støtte for Lygtpudserens Stige. Fra samme Haand stammer de Prøver, der er opstillet ved Belysningsvæsnets Bygning i Vognmagergade; Princippet er et lignende, blot er RITTER-Lygtens Tag benyttet og forsynet med et nedhængende Metalgardin — dog uden forsonende Virkning.

Vender man sig dernæst mod Udlandets Gadelygteformer og navnlig mod den, som træffes næsten overalt i Frankrig, England, Tyskland, Italien etc., ser man, hvor faa og enkle de Midler er, der skaber den gode Virkning. Blot en mindre plump Udformning af Lygtehovedet, blot en dekorativ Tagkrans af Acanthusblade eller blot et Par morsomme Tagvinduer som paa de spanske Gadelygter, blot en krenelleret Murkrone eller en endnu enklere *épi* som Afslutning foroven, er tilstrækkeligt til at bringe Resultatet et godt Stykke nærmere det ideelle.

Helt at naa dette synes at ligge uden for de europæiske (og amerikanske) Kunstners Rækkevidde; deres Forsikring om, at de regner det for lettere at tegne en god Paladsfacade end en god Lygtepæl, er typisk i saa Henseende. Naar

undtages enkelte italienske Byer vil man derfor intetsteds finde, at de Gadelygteformer, som er de almindeligst anvendte, kan betragtes som andet og mere end gode eller daarlige Forsøg paa at løse et vanskeligt Problem. Den bekendte Architect RUSSELL STURGIS gaar endog saa vidt at sige: »It is probable that a Chinese or Malay, and still more a Japanese, would find it easy to make a suitable structure for this purpose; but the moment the European designer

abandons his very slender hollow pillar of cast-iron he goes astray, and nothing can be much uglier than the more elaborate lamp-posts of Paris or New York«.

Og dog er det de Tilfælde, hvor Kunstneren har haft Lejlighed til at gennemarbejde og præge Lygten i alle dens Enkeltheder, der bør fremhæves, naar Talen er om Gadekunst. Undertiden er Formaålet det, at bringe den i Harmoni med de arkitektoniske Omgivelser, til hvilke den er bragt i Relation; undertiden er der tiltænkt en selvstændig monumental eller dekorativ Virkning.

Begge disse Egen-skaber har man utvivlsomt i sin Tid tillagt de store Lygter paa Nytorv og Christianshavns Torv, der i 1858 blev skænket Byen af det engelske Firma, der havde Gasanlægget i Entreprise. Nu til Dags vil en nogenlunde smuk Kakkellovn kunne konkurrere med dem i saa Henseende.

I straalende Modsætning hertil staar de smukke Lygter fra den første Fjerdedel af det

attende Aarhundrede (Architekt C. F. HANSEN) uden for Slotskirken og Domhuset. Den enkle, linerene Konstruktion i disse Lygtestel, der afstaar fra enhver Udsmykning udover det nødtørfigste, er den samme som præger de Bygninger, ved hvilke de er opstillet. I Lygterne foran det ny Raadhus har vi en moderne Pendant (Architekt MARTIN NYROP). Deres Opgave er at markere Indgangen i Forhold til Rampen; deres Udstyr er derfor afstemt efter Facaden, deres Masse nøje afvejet mod Rampens.

Undertiden kræves der kun lidt Omtanke og ganske enkle Midler for at skabe en fortræffe-

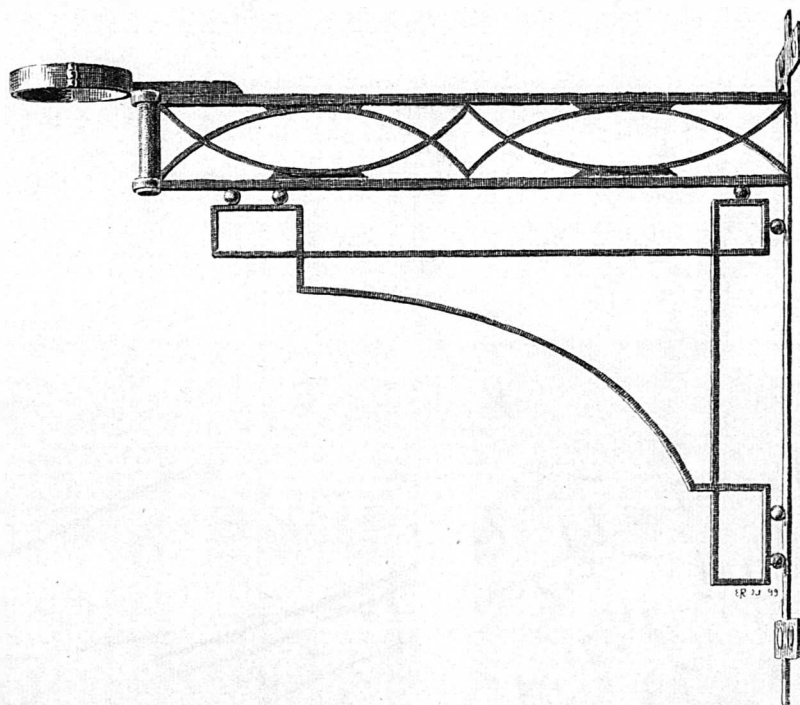
Lygte ved Marmorbroen.

Øverst: Lygte ved Slotskirken.
Nederst: Lygte ved Springvandet paa Amagertov.

Øverst: Lygte ved Raadhusrampen.
Nederst: Lygte ved det gamle Raadhus.

Lygtearm paa Ejendommen Longangsstræde 23.

lig Virkning. Foran Zoologisk Museum paa det yderste Punkt af Trappens Vange, er saaledes opstillet to Gadelygter (Architekt CHR. HANSEN), frit kopieret efter de smukke florentinske Lygtepæle med det snoede Skaft og det brede Fodstykke med Dyrefigurer, en saare naturlig Tanke, naar Bygningens romansk-italienske Stil tages i Betragtning. Til disse Eksempler kunde yderligere føjes talrige moderne, hentede fra: Centralbanegaardens Rampe (Architekt WENCK), Indkørslen til Tuborgs Administrationsbygning (Architekt ANTON ROSEN), Magasin du Nord's Udstillingsbygning i Lille Kongensgade (Architekt MONBERG) og Taget paa Hotel d'Angleterre (Architekt NIC. HANSEN). I de sidstnævnte Tilfælde er Lygterne uden Skaft og reduceret til deres vigtigste Bestanddel: Lygtehovedet.

Ogsaa Monumenter kræver et Hensyn af sine Omgivelser, der ofte kan komme til at gælde Gadelygterne. Et velkendt Eksempel er de to store og meget smukke Kandelabre ved Niels Juels Statue (Architekt ALB. JENSEN), der afgiver et prægnant Eksempel paa, at selv en detailleret Dekoration, udført i Støbejern, ikke behøver at virke aandløs og flad; ved Arten af deres rige Ornamentering alluderer de kraftigt til Monumentet og understøtter paa det bedste den fælles Stemning, ligesom de ved deres Anbringelse betegner Monumentets Frontside. Saa meget mere umotiveret virker den kommunale Gadelygte, der danner det tredje Hjørne i en Trekant, som slet ikke bør markeres.

Af hjemlige Springvandsomgivelser kan nævnes de fire Lygter (HANS TEGNER) omkring Springvandet paa Gammeltorv. Paa Raadhushuspladsen i Lübeck var Lygterne anbragt paa

selve Springvandsbassinets Hjørnestene, hvorfra de for nogle Aar siden er fjernede, og en endnu intimere Tilknytning træffer vi paa det lille Torv ved Andebakkestien, maaske den hyggeligste og mest »kleinstädtliche« Plads i København; her findes en Lygte anbragt i Midten af en diminutiv Kumme, i hvilken Vandet strømmer ud gennem fire Aabninger i Lygtes Fod.

Andre Eksempler paa Gadelygter, der paa en Gang tjener flere praktiske Formaal og samtidigt et dekorativt, træffer vi ved de »Underjordiske« paa Amagertorv og Vesterbros Torv og i Nyhavn, hvor Lygteskaftet virker som Aftrækskanal.

Storbyernes Broer med deres lange, ubrudte Linie danner ofte en naturlig Basis for dekorative Lygter. Kaiser Friedrichs-Broen i Berlin er et afskrækkende Eksempel paa, hvor stort et Nummer der kan gøres ud af saadanne Brolygter. Herhjemme finder vi udelukkende beherskede Former og blandt disse adskilligt bemærkelsesværdigt. Ved Knippelsbro har Broens Bygmester, Architekt V. DAHLERUP, saaledes frembragt en meget smuk Variation af Sporvejenes Gittermaster, der her tjener som Opstander for to Lygter efter et Arrangement, der kan sammenlignes med de berømte Søjlekandelabre paa Place de la Concorde i Paris. En mere ligefrem Form, der benytter Gittermasterne som de er, findes meget udbredt her i Byen. Højbro og Holmens Bro har faaet de sølvbroncerede Kandelabre, de fortjener: Galanterivarer som Broerne selv.

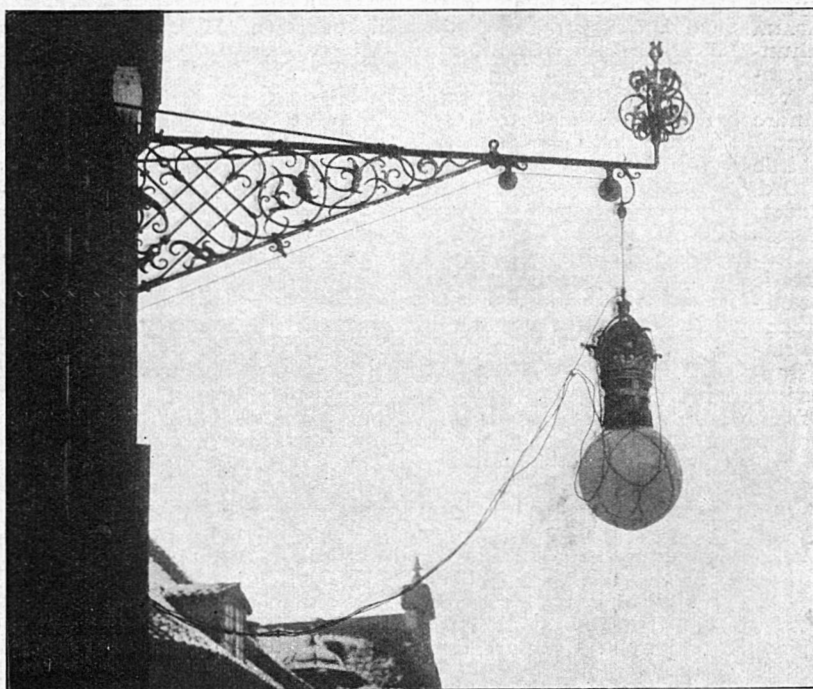
En behagelig Modsætning har man i de to karakteristiske Lygter paa Stormbroen (Architekt MARTIN NYROP), hvis faste og smukke

Kandelaber ved Niels Juels Statue.

Lygte ved Nyhavn.

Lygteholder paa Regensen.
Udført i to Eksemplarer og opsat af »Foreningen til Hovedstadens Forskønnelse«.

Form man beundrer, samtidig med at man konstaterer den Kraft og Fylde, der præger Metallens Ornamentering. Blot forstaar man ikke, hvorfor de to Postamenter ved Broens modsatte Ende ikke er udnyttet. Derimod maa man være taknemlig over, at man ved Marmorbroen har indskrænket sig til at opstille Lygterne i dens umiddelbare Nærhed. Disse smukke Miniaturudgaver, der gaar igen paa Christansborg Ridebane og — uden den smukke Krone — paa Pladsen foran Biblioteket, betegner paa en Maade en Overgangsform, idet Lygtehuset ved sin Vægt synes at have bøjet Standeren i en yndefuld Bue, saa at denne samtidig virker som Lygtearm og foræner begges Charme i en og samme Form.

For at finde Lygtearmen i sin ædleste og naturligste Form maa man imidlertid søge til de endnu bevarede Hjørnelanterner paa de middelalderlige florentinske Paladser. I Billedværket »l'Art pour tous«, der afbilder Palazzo Strozzi's Bronce-lygte (udført af CAPANA i det 16. Aarhundrede), er Hemmeligheden ved den og de andre

Paladsløgters Charme løst i de faa træffende Ord, der er Billedets eneste Kommentar: »La délicatesse extrême de ce charmant édifice de bronze forme un contraste voulu et frappant avec les formes massives du palais«. Samme Kraft og Elegance i stadigt skiftende Klædebon finder vi i Murlygterne paa Paladserne Bocella (fra det 16. Aarh.), Riccardi, Guadagni og — udført i Smedejærn — paa Palazzo Baroni (fra det 17. Aarh.).

Blandt Venezias mange Murlygter træffer vi den smukkeste Ensemblevirkning paa Markuspladsen, hvor den lange Række af Lygtehoveder er ophængt i Skæringspunkterne mellem de Jærnstænger, der to og to udspringer fra Arkadernes Slutsten og i en henrivende Kurve forløber nedad og fremad mod Lygten. Det hele Arrangement besidder, betragtet fra Siden eller en face, en egen Ynde og Charme, til Trods for Materialets og Udsmykningens Pri-

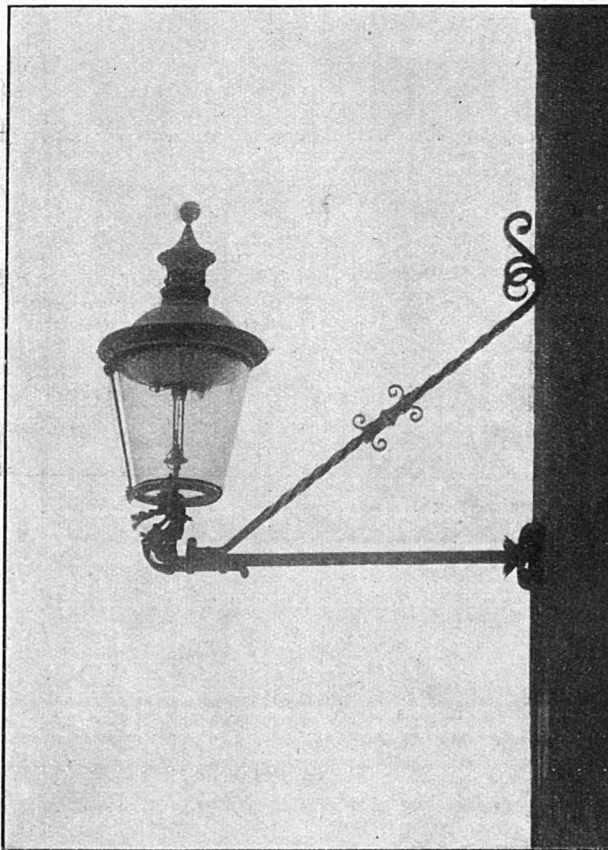
mitivitet. Denne smukke og ejendommelige Form er i den seneste Tid genopstaaet i langt kostbarere Klædebon her i Norden paa Centralbankens ny Bygning i Stockholm (Architekt CLASON).

Af udenlandske Frembringelser fra en senere Tid bør endelig nævnes LAMAURS Armlygter paa Place de la Carrière i Nancy, et enestaaende Kunstværk af forgyldt Smedejærn. Den Brænder, der misklæder omstaaende Billede, er nu forsvundet til Fordel for en elektrisk Glødelampe, der forholder sig mere passiv til sine smukke Omgivelser.

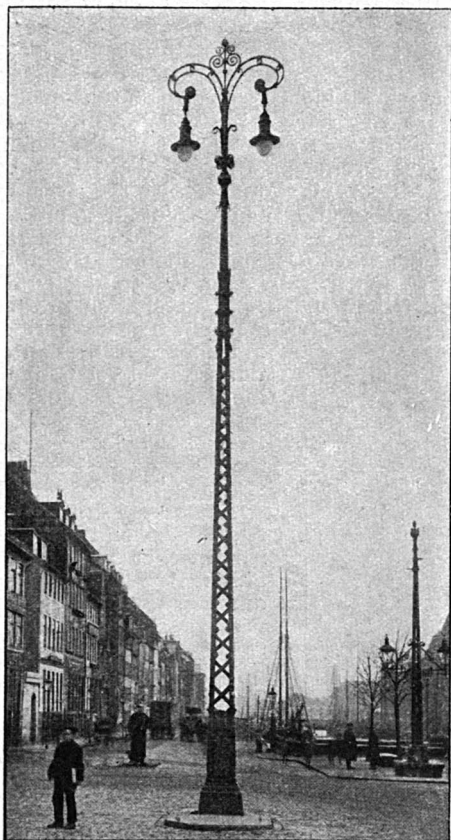
Her i Byen har vi de smukke Lygteholdere paa Charlottenborg, der er omtrent jævnaldrende med de yngste florentinske, idet de formentlig stammer fra ca. 1670. Hvem der har Æren af dem, ved man ikke. Det samme er Tilfældet med de to fra Ejendommen Løngangsstræde 23, der giver et Begreb om, hvor højt man i det følgende Aarhundrede kunde naa med smaa og beskedne Midler. De tilskrives i Almindelighed den samme, som fremstillede en Del af de smukke Gravgitre paa Assistens Kirkegaard. Desværre er de sørgeligt vanrøgtede. Andre, mindre kendte Eksempler kan hentes rundt om fra vore ældre Kvarterer, først og fremmest Christianshavn.

Som et smukt Paradigma paa, hvad moderne dansk Kunstmedehaandværk kan præstere, bør endelig nævnes de fantasifulde Armlygteformer paa Antikvitetshandler Petersens Ejendom i Kronprinsessegade (DOBERCK'S Etablissement).

Gaar man fra denne kronologiske Oversigt over et Faatal fremmede og danske Armlygteformer til en Betragtning af disses almindelige Forhold, møder man først og fremmest de forskellige Forsøg paa at løse det reciproke Afhængighedsforhold mellem Armens Bærekraft og dens Elegancevirkning. Er Materialet Støbejærn, danner Lygtebæreren en kompakt Masse, der i Reglen ikke bliver fikseret ved en detaljeret Ornamentering. Som Eksempel kan næv-

Lygte i St. Kongensgade (Nyboder).

Lygtestander paa Kongens Nytorv.

nes Armkandelabrerne paa Det kgl. Teater (Architekt CLAUSEN). Drejer det sig derimod om en smedet Arm, kan denne gøres langt lettere og elegantere ved at anvende et helt System af bærende og afstivende Led. Her kan man henvisse til Architekt HANS J. HOLMS smukke Lygter paa Mineralogisk Museum og MARTIN NYROPS paa Landsarkivets Bygning.

Men Interessen indskrænker sig ikke til den mere eller mindre heldige Løsning af dette Problem; Lygtearmen er i sig selv et smukt Udtryk for det bærekraftige i Materialet, hvad enten Lygten, som for Flertallets Vedkommende af et praktisk Hensyn til Gasbrænderen, vender opad, eller — for deres Vedkommende, som oplyses ved elektrisk Lys — i smukkere Overensstemmelse med Gravitationens Lov er nedhængende, som f. Eks. de smukke Væglygter ved Indgangen til henholdsvis Belysningsvæsnets Bygning (Architekt ROLF SCHROEDER) og Bispebjerg Hospital (Architekt MARTIN NYROP). Men ogsaa paa andre Punkter har den større æstetiske Chancer end Lygtepælen; den uskønne perspektiviske Gittervirkning, som skabes af Lygtepælene i enhver Gade af nogenlunde anseelig Længde, findes der intet tilsvarende til for Murlygternes Vedkommende.

Den intime Tilknytning til den Façade, der bærer den, kan, hvis den udnyttes paa rette

Maade, være en væsentlig Charme mere. Her ligger Opgaver i Hobetal og venter paa, at man skal søge dem. Hvorfor ikke befri vore mange Bygninger i norditaliensk Paladsstil for de Lygter, der som Regel bryder Stemning og Helhed. Da HERHOLDT omplantede den florentinske Renæssancestil i nordisk Jordbund og byggede Nationalbanken, kalkerede han samtidig Palazzo Guadagnis Hjørnelanterner og anbragte dem som Standlygter ved Bygningens Indgang i Stedet for at bibeholde Forbilledets langt smukkere Anbringelsesmaade. Man kan til Sammenligning iagttage, hvordan Architekt HANS J. HOLMS Hjørnelygter i dobbelt Forstand lyser op paa Fælledvejens lidt skumle Brandstation.

Og kunde man tænke sig et mere flatterende Anbringelsessted for saadanne Lygter end Universitetsbibliotekets to Hjørner mod Fiolstræde, hvor de hver især i praktisk som i æstetisk Henseende vilde gøre Fyldest for to. I Stedet finder man Murlygter af den almindelige Type anbragt mellem et Par Vinduesmellelrum; naar denne Anbringelsesmaade gennemføres — som paa Palazzo Pittis Façade —, kan den virke ret effektiv, men det forudsætter unægtelig, at Bygningen ligger vinkelret paa Færdselsretningen og ikke som her i Række med Gadens øvrige Huse. Ja, selv Hovedbrandstationen, Københavns Palazzo Vecchio, har kun

Lygtestander ved Knippelsbro.

et Par uanselige Armlygter (Architekt FENGER) anbragt ret umotiveret i en Krog.

Som Eksempel paa Privatbygninger med tillempe Lygteformer kan nævnes Simons Hus i Victoriastrasse 7 i Berlin (Architekt ALFRED MESSEL).

Hvor mange københavnske Huse kunde ikke — ved smaa Midler — drage Fordel af at følge dette Forbillede, hvis der blev vist dem et større Hensyn fra de kommunale Lygters Side.

Vore kommunale Lygtearme forefindes i flere Udgaver: En, der paa Forhaand opgiver ethvert Forsøg paa at skjule Gasrørets og Bærestangens rustne Nøgenhed, en anden, direkte kalkeret over udenlandske Forbilleder, og endelig en, tegnet af Architekt CLAUSEN, der viser et anerkendelsesværdigt Forsøg paa en beskedent, men fuldtud tilstrækkelig dekorativ Udsmykning.

Fælles for alle Armlygter, uden Hensyn til Udstyr eller Afstemning efter Façaden, er dog Lygtelysets Spil over Murfladerne, de bisarre Skyggedannelser, der fanger Blikket og sætter Fantasi i Bevægelse, de forskellige Afskygninger: inderst den klare Lyskerne, der taber i Styrke indtil Periferiens Kamp mellem Lys og Mørke, der længere ude ender med Mørkets Sejrr, indtil Blikket naar ind i den næste Lygtes Domæne, hvor den samme Skala gennemløbes imodsat Retning. Ogsaa Standerlygternes lysende Perlerad kan være af stor Skønhed, som man vil erfare ved Betragtning af f. Eks. Seinen fra en af Paris' Broer, Arno gennem Firenze, set fra Michelangelo-Piazzetaen, eller vore hjemlige Søer. Om de tændte Lygters store Stemningsværdi kan man læse i CLAUDES impressionistiske Skildring eller i FOURNIERS Bog »Les Lanternes«.

Denne Anbringelsesmaade er imidlertid her i Byen væsentligst forbeholdt de snævre Gader, der ikke giver Plads til Lygtepæle; at den ogsaa kan anvendes med god Virkning i bredere Gader, afgiver den ene Side af Gothersgade Bevis for, som netop af den Grund virker mere tiltalende end den anden, der oplyses ved almindelige Lygter paa Pæle; især Eksercerpladsens Mur overfor Reformerte Kirke forlenes efter Mørkets Frembrud med en egen hyggelig Stemning, som man kunde ønske efterlignet adskillige andre Steder; f. Eks. har man klods op ad Kongens Haves Mur i Sølvgade anbragt en Række Lygter, der staar og kigger op over Murkanten og spilder Halvdelen af deres Lys ind i Anlægget til ingen Nytte, mens en Række Armlygter vilde bevirke, at der ogsaa efter Mør-

kets Frembrud vilde komme Liv over den smukke gamle Mur.

Til Armlygternes Rubrik hører et af Reklamens Kælebørn: Lygteskiltet, den moderne Form for Middelalderens »lanterne vivante«. Ganske vist træffer vi — f. Eks. ved flere af de kommunale Badeanstalter — enkelte saadanne Lygter anbragt paa en afmonteret Lygtepæl, men Lygtehusets aflange Form og Tagets smukke Borgdekoration kommer først paa sin rette Plads, naar Lygten, som ved Indgangen til Kongens Have overfor Landemærket, anbringes paa en dekorativ Arm. Fra en noget anden Kategori kan nævnes Hængelygten i Restaurant »Faust« Port; med sin bisarre Form og

macabre Lys er den saa udansk som vel tænkelig, men reklamerer dog, selv uden Inskription paa Lygteruden, meget effektivt med en egen Leipzigerstrasse-Stemning. Det rendyrkede Lygteskilt har mere af Skiltets end af Lygtens Karakter, er ophængt i en Skiltegalge og rangerer om Dagen med de sædvanlige Udhængsskilte. Vi træffer dem — som naturligt er — først og fremmest saadanne Steder, som Natten igennem ønsker at markere deres Beliggenhed: ved Apotekerne. Saaledes danner Skiltet ved Gammeltorvs Apotek og Løveapoteket (begge tegnet af Architekt NYBØLLE) samt Amagerbro og Kong Salomons Apoteks Skilte (henholdsvis Architekterne LAURITZEN og BERNHARD INGEMANN) en Overgang til de almindelige Skilte, mens Raadhusapotekets (Architekt LAURITZEN) og Hofapotekets (JØRGEN LAURSEN) Skiltes rette Karakter først kommer frem, naar de er tændte.

Fogh & Mørups Lygteskilt i Nørregade (tegnet af HARALD JORDAN) er enestaaende i sin Slags men desværre, som Flertallet af de øvrige, sat ud af Funktion under Krigen. Foruden disse kunstnerisk udførte findes her i Byen talrige andre mere eller mindre ordinære, der dog i Sammenligning med Udlandets baade i Antal og Dimensioner er holdt inden for meget passende Grænser.

Ved Elektricitetens Indførelse som offentlig Belysningsmiddel skete en fuldkommen Revolutionering af Lygternes Form og Størrelse, idet kun et ringe Mindretal af de eksisterende Former lod sig benytte.

Er det raa Forbillede for vore Bispestavsstandere end hentet i Udlandet, fremtræder de dog i en Form, der kendetegner dem som et specielt dansk Produkt, der til Gengæld findes i mere eller mindre vellykkede Efterligninger Europa over. Den første Type med Byens Vaa-

Lygtestander ved Hjornet af Østerbrogade og Østerfarimagsgade.

ben paa det massive Fodstykke skabtes 1901 af Architekt CLAUSEN; Buelampen med sin Kuppel af mælket Glas, ompændt med et tyndt Metaltraadsnet, hænger højt tilvejs som en Klokkeblomst, der synes at tynde den tynde Stængel nedad i en yndefuld Kurve, en Type, der blev Udgangspunktet for alle senere Modifikationer. Dens eneste Mangel, en iøjnefaldende Ranglethed — i de Miniaturudgaver, der findes spredt over Kongens Nytorv, er Proportionerne bedre — forsvandt i det Øjeblik, man begyndte at anvende Sporvejenes Gittermaster som Standere. Det er Architekt THORVALD JØRGENSEN, der har Æren af de fleste af de Former, der er fremkommet efter den Clausenske, idet han først podede den oprindelige Bispestavskrumning paa den almindelige Spændtraadsmast, som udstyredes med en Række forgyldte Halvsole, der opadtil fortsættes i Bispestavens Guldrossetter, og senere lod disse smykke den i hele dens Længde, samtidig med at den øverste Afslutning undergik en ubetydelig Modifikation. Derved skabtes den Form, som nu findes mest udbredt i Byen.

Senere kom det Tidspunkt, da Omgivelsernes Art: Gadernes og Pladsernes Form og Størrelse undertiden krævede særlige Former og et mere overdaadigt Udstyr. Atter her er det THORVALD JØRGENSEN, der har løst de foreliggende Opgaver; han har saaledes givet Tegning til de spinkle, næsten lidt for pyntelige Dobbeltstandere paa Kongens Nytorv paa Strækningen mellem St. Kongensgade og Bredgade. De velkendte Ledningsmaster i Blegdamsvejens Midtlinie viser et andet Arrangement (ligeledes af THORVALD JØRGENSEN), idet to diminutive Lygtearme midtvejs paa Skaffet bære to smaa elektriske Lamper, hvilket bevirker, at Masten, hvis Topdekoration kan virke noget flad, fordi den af praktiske Grunde er forbeholdt et enkelt Plan, nu med Udbytte lader sig betragte fra ethvert Standpunkt. Mest imponerende virker dog den elektriske Belysning af Vesterbros Passage; her findes paa hver Side langs Fortovskanten en Række af de sædvanlig anvendte Bispestavsstandere, og ude paa Kørebanens ene Side en Parallel af dobbeltsidige Ledningsmaster. Til disse tre Rækker har Architekten (THORVALD JØRGENSEN) maattet tage Hensyn, da han skabte de store Dobbeltstandere, der optager Passagens Midte.

Han har løst det vanskelige Proplem ved simpelthen at sammenkomponere Træk fra dem begge i en Form, der er af imponant Virkning og dog saa tilpas enkelt, at den ikke virker trættende ved Gentagelse, men kun er en Støtte for Gadeperspektiven. Kun Frihedsstøtten har taget Skade af denne Opstilling, idet den naturligt maa føle sig trykket ved at staa i Geled med disse Kæmper. Der kunde yderligere nævnes adskillige Eksempler: Grønttorvets Stankelben, endnu en Type paa Vesterbros Passage, etc. En paa sin Vis enestaaende Form har VILH. DAHLERUP skabt i de to elektriske Lygtestandere paa Nordre Toldbod med de af VIGGO HANSEN modellerede Drageskikkelser, der — efter et Citat af C. NYROP — »holde sig katteagtig fast paa Kuglen, som Flammerne — deres Element — slikke op ad, medens de kraftigt hvæse af Enhver, der vil komme dem nær».

Paa enkelte Hovedfærdselsaarer har man foretrukket at ophænge Buelamperne i Metaltove tværs over Gaden, en Ordning, der, skønt den unddrager en nærmere Inspektion, virker uskønt ved sit Snore- og Trisseværk, selv om dette udgaar fra et udhamret Dragehoved. Kun sjældent træffer man saa smuk en Udnyttelse af den almindelige Buelampe som paa Regensens Façade (Architekt HARPØTH).

Det sørgeligste Kapitel i Gadelygternes Beskrivelse handler om de afmonterede Lygtheoldere; man behøver blot at minde om Palaisgade, der uden et kraftigt Initiativ fra »Forskønnelsesforeningen«s Side var blevet et sørgeligt Eksempel, mens Blomsterkurvene nu bidrager til at live op i Gadens skumle Fysiognomi. Fra Udlandets Synderegister kan nævnes de, i alt Fald gennem Afbildninger, verdenskendte Lygtepæle (fra 1810) foran Udenrigsministeriet i Berlin, for ikke at tale om de pragtfulde »Puppen« fra Breite Brücke i Potsdam.

Ogsaa fra Lygtearmenes Domæne kan man hente Eksempler; de smukke gamle paa Charlottenborg og paa Ejendommen Løngangsstræde 23 er allerede nævnt, og Listen kan suppleres med de smukke Lygtheoldere af forgyldt Smedejærn paa Hotel Bristols Façade (Architekt FISCHER). I sin inkonsekvente Tristhed staar disse afmonterede Lygtbærere af forskellig Art kun tilbage for en anden Karikatur, der ikke heller er ukendt her i Byen: Springvandet, der ikke tør springe.

»FORSKØNNELSESFORENINGENS VENNER«

Kredsen af disse er yderligere forøget med:

Direktør OTTO E. ANDERSEN

Grosserer VALDEMAR BØRGESEN

Grosserer VILH. CHRISTIANSEN

Direktør T. G. JUNGENSEN

Direktør HARALD PLUM

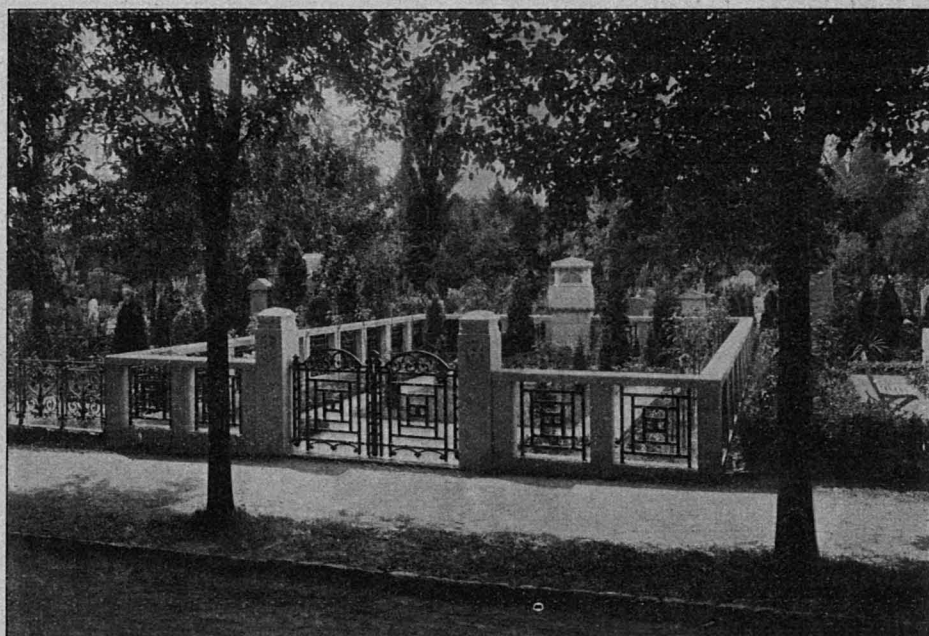
Grosserer CARL RASMUSSEN

Grosserer E. SEGELCKE

Greve W. SCHULIN-ZEUTHEN

MODERNE GRAVMINDEKUNST

Fabrikant V. Schulstad's Gravsted paa Vestre Kirkegaard.
Tegnet af Architect C. SCHIÖTZ.

PRÆMIEREDE BYGNINGER

1908. Arbejdernes Byggeforenings Ejendom, Lyngbyvej (Architekt CHRISTEN LARSEN).

UDGIVET AF FORENINGEN TIL HOVEDSTADENS FORSKØNNELSE
REDIGERET AF OTTO ASMUSSEN
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE (AXEL SIMMELKIÆR)